

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ARAP DİLİ VE BELAĞATI AÇISINDAN KUR'ÂN'DA
SÖZCÜKLERİN ÇOĞUL HALLERİ**

Abdurrahman GÜNEY

Danışman

Yard. Doç. Dr. Ali Cüneyt EREN

2009

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Projesi olarak sunduğum “**Arap Dili ve Belağatı Açısından Kur’ân’da Sözcüklerin Çoğul Halleri**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../.....

Abdurrahman GÜNEY

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Abdurrahman GÜNEY
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Programı : Temel İslam Bilimleri Programı
Tez Konusu : Arap Dili ve Belağatı Açısından Kur'ân'da Sözcüklerin Çoğul Halleri
Sınav Tarihi ve Saati :...../...../.....

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği'nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA O OY BİRLİĞİ O
DÜZELTİLMESİNE O* OY ÇOKLUĞU O
REDDİNE O**

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir. O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Arap Dili ve Belağatı Açısından Kur'ân'da Sözcüklerin Çoğul Halleri

Abdurrahman GÜNEY

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Temel İslam Bilimleri Programı

“Arap Dili ve Belağatı açısından Kur'ân'da Sözcüklerin Çoğul Halleri” adlı bu çalışmamızda Arapça dil kurallarından olan “çoğullar” (cemî) incelenerek konu etraflıca ele alındı.

İlk dönemden itibaren günümüze kadar yazılan Arap Dili eserleri, ulaşabildiğimiz ölçüde gözden geçirildi. Nahiv ve sarfla ilgili eserlerde çoğular örnekleriyle tespit edildi.

Çoğullarla ilgili her konu etraflıca ele alındıktan sonra, Kur'ân-ı Kerîm'deki aynı kökten gelen fakat farklı çoğul kalıplarıyla kullanılan kelimeler tespit edildi. Bu işlem yapılırken başta Kur'ân-ı Kerîm, Elfâzu'l-Kur'ân, Karîbü'l-Kur'ân ve tefsirler gibi eserlere müracaat edildi.

Bu çalışma, giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Girişte; Arap dil çalışmaları ile ilgili özet bilgiler verildi.

Birinci bölümde; Arap dilindeki çoğullar incelenerek konu ile ilgili yeteri kadar örnekler verildi.

İkinci bölümde; Konumuzla ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de tespit ettiğimiz kelimelerden bazı örnekler verildi. Bu kelimelerin farklı kullanımlarının

hikmetleri ulaşabildiğimiz kadarıyla Kur'an ilimlerine dair yazılan eserlerden istişhâd edilerek ortaya konmaya çalışıldı.

Sonuçta ise; bu çalışmadan elde edilen sonuçlar anlatıldı.

Anahtar kelimeler: Arap dili, Çoğullar, Kur'an-ı Kerim.

ABSTRACT

Thesis of Master

**From the Perspective of Arab Language and Eloquence, the
Plural Words in the Holy Qur'an**

Abdurrahman GÜNEY

Dokuz Eylül University

Institute of Social Sciences

Division of Basic Islamic Studies

Department of Basic Islamic Sciences

“From the perspective of Arab language and eloquence, the plural words in the Holy Qur'an” is the title of our thesis; and, the plurals, which is one of the rules of Arabic grammar, were examined by me in the project.

As much as I reached the sources, I had revised the books which have been written since the first period. The plurals with their examples in Arabic grammar books, Sarf and Nahv, were determined.

After each subject related to the plurals were analyzed, the vocabulary that were derived from same roots but in different forms, were determined. While I was researching, the Holy Qur'an, Elfazu'l Qur'an, Qaribu'l Qur'an and some commentaries on the Qur'an were the main reference books of my study.

This study includes introduction, two sections, and conclusion.

In the introduction, some brief information about Arab language studies were given.

In the first section, enough examples were given by examining the plurals in the Arabic. In addition to this, some complementary information about the plurals were mentioned in the same section.

In the second section, some examples from the words that were related to my subject in the Qur'an were given. I referred the books of Qur'anic studies to comprehend the main reason of different usage of these words.

In the conclusion, the results of the study were told.

Key Words: Arab Language, the Plurals, the Holy Qur'an.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	II
YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI.....	III
ÖZET	IV
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XV
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	XVI
GİRİŞ	1
ARAP DİLİ VE EDEBİYATINA GENEL BİR BAKIŞ	1
1- Dilin Tanımı	1
2- Dilin Doğuşu	1
3- Arap Dilinin Ortaya Çıkışı.....	2
4- Arap Dili ile İlgili Filolojik Çalışmalar	2
I. BÖLÜM.....	7
ARAP DİLİNDE CEMİLER.....	7
A- Cemînin Sözlük Anlamı:	7
B- Cemînin Terim Anlamı:.....	7
C- Cemînin Çeşitleri	8
1- Sâlim Cemîler /	8
2- Kırık (Mükesser) Cemîler /	23
II. BÖLÜM.....	46
Arap Dilindeki Cemî Çeşitlerinin Genel Hususiyetleri	46
Kur'ân-i Kerîm'de Yer Alan ve Aynı Kökten Gelen Cemî Vezinlerinin Alfâbetik Sıralaması ...	48
1 – (Bahrun) - / Bihârün – Ebburün	48
2 - () (Ehun) - / Ihvânün – Ihvetün	48
4 – (Bârrun) - / Beraratün – Ebrârün.....	49
5 – (Berîün) - / Büraâü – Berîüne	49
6 - (İbnün) - / Benûne – Ebnâün.....	50
7 - (Câriyetün) - / Cevârin – Câriyâtün.....	50
8 - (Hâfizun) - / Hafezatün – Hâfizüne	51
9 - (Hâkimün) - / Hukkâmün – Hâkimüne	51
10 - (Himârun) - / Hamîrun – Humurun.....	51

11 -	(Hâzinün) -	/ Hazenetün – Hâzinûne.....	52
12 -	(Hâşi'un) -	/ Huşşa'un – Hâşi'ûne.....	52
13 -	(Hadîfetün) -	/ Hatâyâ – Hatfâtün.....	53
14 -	(Halffetün) -	/ Halâifü – Hulefâün.....	53
15 -	(Zekerun) -	/ Zükrânün – Zükûrun.....	53
16 -	() (Râhim (Rahîm)) -	/ Ruhamâü – Râhimûne.....	54
17 -	(erzelün) -	/ Erâzilü – Erzelûne.....	54
18 -	(râsiyetün) -	/ Ravâsin – Râsiyâtün.....	54
19 -	(râ'in) -	/ Ri'âün – Râ'ûne.....	55
20 -	(râki'un) -	/ Rukke'un - Râki'ûne.....	55
21 -	(zâri'un) -	/ Zürrâ'un – Zâri'ûne.....	56
22 -	(sâcidün) –	/ Sücûdün – Sücceden – Sâcidûne.....	56
23 -	(sâhirun) -	/ Seheratün – Sâhirûne.....	56
24 -	(esîrun) -	/ Üsârâ – Esrâ.....	57
25 -	(sünbületün) -	/ Senabilü – Sümbülâtün.....	57
28 -	(şâfi'un) -	/ Şüfe'âü – Şâfi'ûne.....	58
29 -	(şâhidün) -	/ Eşhâdün Şühedâü – Şühûdün — Şâhidûne.....	59
30 -	(şehrun) -	/ Şühûrün – Eşhürün.....	59
31 -	(şî'atün) -	/ Şiye'ün – Eşyâ'ün.....	60
32 -	(za'îfün) -	/ Zu'afâü – Zı'âfün.....	60
33 -	(‘abdün) -	/ Abîdün – İbâdün.....	60
34 -	(âlimün) -	/ Ulemâü – Âlimûne.....	61
35 -	(e'mâ) -	/ Umyânün – Umyün.....	61
36 -	(‘aynün) -	/ A'yünün – ‘Uyünün.....	62
37 -	(ğurfetün) -	/ Ğurafün – Ğurufâtün.....	62
39 -	(fâcirun) -	/ Feceratün – Füccârün.....	63
40 -	(kâ'idün) -	/ Ku'ûdün – Kâ'idûne.....	63
41 -	(kâimün) -	/ Kiyâmün – Kâimûne.....	63
42 -	(kâfirun) -	/ Keferatün – Küffârün – Kâfirûne.....	64

43 -	(kelimetün) -	/ Kelimün – Kelimâtün	65
44 -	(kinnün) -	/ Ekinnetün – Eknânün	65
45 -	(meyyitün) -	/ Mevtâ – Emvâtün – Meyyitûne	65
46 -	(nebiyyün) -	/ Enbiyâü – Nebiyyûne	66
47 -	(imraatün) -	/ Nisvetün – Nisâün	66
48 -	(nâsirun) -	/ Ensârun – Nâsirûne	67
49 -	(ni'metün) -	/ En'umün – Ni'amün	67
50 -	(nefsün) -	/ Nüfûsün – Enfûsün	67
51 -	(vârisün) -	/ Verasetün – Vârisüne	68
52 -	(veledün) -	/ Vildânün – Evlâdün	68
		Kur'ân-ı Kerîm'de Yer Alan Cemî Vezinlerinin Kiplerine Göre Tasnifi.....	69
		1- Cemî teksîrler / Kırık Çoğullar	69
		a - Cemî Kesret:	69
1 -	– Bihârün		69
2 -	– Ihvânün		70
3 -	– Ulûfün		70
4 -	– Büraâü		70
5 -	– Beraratün		71
6 -	– Cevârün		71
7 -	– Hafezatün		71
8 -	– Hukkâmün		71
9 -	– Humurun		72
10 -	– Hamîrun		72
11 -	– Hazenetün		72
12 -	– Huşşa'un		72
13 -	– Hatâyâ		73
14 -	– Hulefâü		73
15 -	– Halâifü		73
16 -	– Zükûrun		73
17 -	– Zükrânü		74

18 -	- Ruhamâü.....	74
19 -	- Erâzilü.....	74
20 -	- Revâsin.....	74
21 -	- Ri'âün.....	75
22 -	- Rukke'un.....	75
24 -	- Süccedün.....	76
25 -	- Sücûdün.....	76
26 -	- Seheratün.....	76
27 -	- Esrâ.....	77
28 -	- Üsârâ.....	77
29 -	- Senabilü.....	77
30 -	- Esâvirü.....	78
31 -	- Şüfe'âü.....	78
32 -	- Şühûdün.....	78
33 -	- Şühedâü.....	79
34 -	- Eşhür.....	79
35 -	- Şühûr.....	79
36 -	- Şiye'un.....	79
37 -	- Dı'âfün.....	80
38 -	- Du'afâu.....	80
39 -	- 'İbâdün.....	80
40 -	- 'Abîdün.....	81
41 -	- 'Ulemâü.....	81
42 -	- 'Umyün.....	81
44 -	- 'Umyün.....	81
45 -	- A'yunün.....	82
46 -	- Ğurafün.....	82
47 -	- Fityânün.....	82
48 -	- Füccârün.....	83

49 -	- Feceratün.....	83
50 -	- Ku'ûdün.....	83
51 -	- Kıyâmün.....	83
52 -	- Küffârün.....	84
53 -	- Keferatün.....	84
54 -	- Kelimün.....	84
55 -	- Ekinnetün.....	84
56 -	- Mevtâ.....	85
57 -	- Enbiyâü.....	85
58 -	- Nisâün.....	85
59 -	- Ni'amün.....	86
60 -	- Nüfûsün.....	86
61 -	- Verasetün.....	86
62 -	- Vildânün.....	86
	b - Cemî Killet:.....	87
1 -	- Ebhurün.....	87
2 -	- Ihvetün.....	87
3 -	- Âlâfün.....	87
4 -	- Ebrârün.....	87
5 -	- Ebnâü.....	88
6 -	- Esviratün.....	88
7 -	- Eşhâdün.....	88
8 -	- Eşyâ'ün.....	89
9 -	- Fityetün.....	89
10 -	- Eknânün.....	89
11 -	- Emvâtün.....	89
12 -	- Nisvetün.....	90
13 -	- Ensârun.....	90
14 -	- En'umün.....	90

15 -	- Enfüsün	90
16 -	- Evlâdüñ	91
	2 - Cemî Sâlimler	91
	a - Müzekker Sâlim:	91
1 -	- Berîüne	91
2 -	- Benüne	91
3 -	- Hâfizüne	92
4 -	- Hâkimüne	92
5 -	- Hâzinüne	92
6 -	- Hâşi'üne	92
7 -	- Râhimüne	93
8 -	- Erzelüne	93
9 -	- Râ'üne	93
10 -	- Râki'üne	93
11 -	- Zâri'üne	94
12 -	- Sâcidüne	94
13 -	- Sâhirüne	94
14 -	- Şâfi'üne	94
15 -	- Şâhidüne	95
16 -	- Âlimüne	95
17 -	- Kâ'idüne	95
18 -	- Kâimüne	95
19 -	- Kâfirüne	96
20 -	- Meyyitüne	96
21 -	- Nebiyyüne	96
22 -	- Nâsırüne	96
23 -	- Vârisüne	96
	b - Müennes Sâlim:	97
1 -	- Cârîyâtün	97
2 -	- Hatfâtün	97

3 -	– Râsiyâtün.....	97
4 -	– Sünbülâtün.....	98
5 -	– Ğurufâtün	98
6 -	– Kelimâtün	98
	Kur’ân-ı Kerîm’de Kullanılan Cemî Kiplerinin Mukayesesi	99
	a) Aralarında kesretlik ve killetlik münasebeti olan cemî teksîr gruplarına bazı örnekler	99
	b) Her İkisi de Cemî kesret veya Cemî killet Kiplerinde Gelmiş Kelimelere Bazı Örnekler.....	111
	c) Aynı Kökten Cemî Müzekker Sâlim ve Cemî Teksîr Kipiyle Gelen Kelimelere Bazı Örnekler	121
	d) Aynı Kökten Cemî Müennes Sâlim ve Cemî teksîr Kipiyle Gelen Çoğul Kelimeler:	131
	SONUÇ	148
	KARIŞIK İNDEKS	150
	BİBLİYOGRAFYA	153

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: İbn, bin
bkz.	: Bakınız
bsk.	: Baskı
Dnş.	: Danışman
H.z.	: Hazreti
ISAV	: İslam Araştırmaları Vakfı
İ.İ.F.V.	: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı
Krş.	: Karşılaştırınız
ö.	: Ölümlü
r.a.	: Radiyallâhu ‘anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallalâhu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
T.D.V.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
thk.	: Tahkik eden
Trc.	: Tercüme Eden
ts.	: Tarihsiz
ty.	: Basım yeri yok
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı, ve diğeri
vs.	: Ve saire

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Çalışmamızda aşağıdaki transkripsiyon sistemi uygulanmıştır:

Sesliler:

: â : î : û
: a, e : i : u

Sessizler:

: b, : t, : s, : c, : h, : h, : d, : z, : r, : z, : s, :
ş, : s, : d, : t, : z, : ‘, : ğ, : f, : k, : k, : l, : m, : n,
: v, : h, : y

Yukarıda zikredilen sistemden farklı olarak:

- Harf-i ta’rîf ile gelen kelimelerin başındaki şemsî ve kamerî harflerin okunuşu belirtilmiştir. el-Kâmil, eş-Şi’r ve’ş-Şu’arâ gibi.
- Terkip halindeki ad ve lakapların cüzleri ayrı değil bitişik yazılmıştır. “Abdullah”gibi. Ayrıca ilk cüzün bulunduğu yere göre i’râbı yazıda gösterilmiştir. Nûruddîn b. Abdirrahmân gibi.
- Türkçe bölümünde Türk Dil Kurumu imlâ kurallarına uyulmuştur.

GİRİŞ

ARAP DİLİ VE EDEBİYATINA GENEL BİR BAKIŞ

1- Dilin Tanımı

Bilindiği gibi dil, düşünce ve meramı ifade ederken kullanılan ses işaretlerinin bütünüdür.¹

Diğer bir ifadeyle dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlıktır.²

2- Dilin Doğuşu

Dilin, ilk nasıl meydana geldiği ve günümüzdeki dillerin kaynağının tek bir dil olup olmadığı konusunda ortaya konulan görüşlerin temelinde, dilin kesbî (beşeri) mi yoksa vehbî mi (ilâhi) olduğuna dair iki temel görüş vardır.

İbn Cinnî (392/1001)'ninde aralarında bulunduğu ses taklidi nazariyesini savunanlara göre, diller kesbî olup, gürlemek, bağırarak, çağırmak, çatırdamak gibi sesleri taklit etmenin neticesinde meydana gelmiştir.³ Bu görüşün içerisinde değerlendirebileceğimiz diğer bir görüşte uzlaşma ve uyuşma nazariyesidir. Bu nazariyeye göre diller, insanların kendi kendilerine anlaşarak her eşyaya isim vermeleri sonucunda oluşmuştur. Bu görüşü savunanlar İbrahim Sûresi'nin dördüncü ayetini delil olarak getirirler.⁴

Diğer temel görüş olan vahiy ve ilham nazariyesine sahip olanlar ise dilin doğrudan insanlığın atası Hz. Âdem (a.s)'a Allah (c.c) tarafından öğretildiğini savunmaktadırlar. Cübbâî (321/933), Ka'bî (319/931) ve Eş'arî, bu görüşü savunmakta ve Bakara Sûresi'nin 31. ayetini bu görüşe delil getirmektedirler.⁵ İnsan

¹ Konu ile ilgili bkz. Ebu'l-Fadl Osman İbn Cinnî, el-Hasâis, Mısır, 1952, I, 33; Cemalüddin b. Muhammed İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, Beyrut, 1990, XV, 251 vd.

² Bkz. Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, İstanbul, 1962, s. 3.

³ Hüseyin Küçükcalay, Kur'ân Dili Arapça, Denizkuşları Matbaası, Konya, 1969, s. 27.

⁴ Ayet için bkz. İbrahim, 14/4.

⁵ Muhammed Fahrüddin er-Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, Beyrut, 1990, II, 191.

yaratıldığı andan itibaren en mükemmel vasıflarla donanmış olarak yaratılmıştır. Allahu Teâlâ Tîn Sûresi dördüncü ayette bu gerçeğe işareten şöyle buyurmaktadır: ‘Biz insanı en mükemmel surette yarattık’. Buradan hareketle insanın yaratıldığı anda ilkel bir devir yaşamış olması ve kendi aralarında anlaşabilmek için hayvanlar gibi sesler çıkarıyor olması insanın mükemmel yaratılışına muvafık bir durum olamayacağı açıktır.⁶

3- Arap Dilinin Ortaya Çıkışı

Filologlar dünya dillerini genel olarak üç gruba ayırırlar. Bunlar Hint-Avrupa, Hâmî-Sâmî ve Ural-Altay dilleridir. Arapça ise Hâmî-Sâmî diller grubuna girmektedir.⁷

Arap kelimesi ilk defa Asur Kralı üçüncü Salmanasar’ın Süriye’de hüküm sürmekte olan küçük devletlerin isyanından ve bunların bozguna uğratılmasından bahseden kitabesinde geçer.⁸

Şu görüşler Arap kelimesi Arapların asılları hakkında bilgi verme adına önem arz etmektedir.

a- Arapların esas babalarının ismi “Ya’rub” idi, değişiklik sonucu “Arap” haline geldi.

b- Arap Yarımadasının adı “Arabe” idi, Araplar bu bölgeye mensup oldukları için bu ismi aldılar.⁹

Şu görüşünde doğru olması ihtimal dâhilindedir: “Arap” lafzı aslında, dili Arapça olan, Arap neslinden gelen, yurtları Arap Yarımadası olan kavmin ya da milletin adıdır.¹⁰

4- Arap Dili ile İlgili Filolojik Çalışmalar

Kur’ân-ı Kerîm’in doğru bir şekilde anlaşılması, her türlü bozulma tehlikelerine karşı korunabilmesi, klasik Arapça’nın lügat hazinesinin derlenmesini,

⁶ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Revvâs Kal’acı, Kur’ân’ın Dili, Arab’ın Seçilmiş Dili, önsöz: Dilin Menşei Meselesi, Cüneyt Eren, İstanbul, 2009, s. 6.

⁷ Corci Zeydân, Târîhu Adâbi’l-Luğati’l-Arabiyye, Beyrut, ts., I, 37; T.D.V.İ.A., Arap Mad. II, 282.

⁸ T.D.V.İ.A., III, 272.

⁹ Muharrem Çelebi, Arapça’da Ezdâd Meselesi, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İzmir, 1987, IV, 35.

¹⁰ T.D.V.İ.A., III, 272.

yapısının ve gramerinin tespitini, hatta uslub araştırmalarını gerekli kılmıştır. Aslında gramer, Kur'ân-ı Kerîm'in yazıya geçirilmesi ve kitap haline getirilmesiyle başlamış, bu arada gramer kaideleri de Kur'ân-ı Kerîm yazısının ıslahı çalışmalarına bağlı olarak doğmuştur.¹¹

a) Nahiv İlimi ve Doğuşu

Nahiv, lügat manası itibariyle yön, yol ve kasıt manalarına gelmektedir. Çünkü nahiv, Arap dilinin usûlüne ulaştıran bir ilimdir.¹² Masdar olarak yönelmek, kastetmek, bir tarafa meyletmek anlamlarına gelir.¹³ Nahiv, kelimelerin birbirine rabt, izafet ve amellere müteallik olan kaidelerini içine alan ilimdir. Bu yönüyle i'râb kısaca, bina ve diğer halleri bakımından Arapça terkiplerin özelliklerinden bahseden bir ilimdir, denebilir.¹⁴

el-Cürcanî (ö. 816/1413) nahiv hakkında: "Bir takım kaidelerle i'râb, binâ ve bu ikisinin dışındaki durumlarda terkiplerin hallerinin kendisiyle bilindiği veya asıllar vasıtasıyla kelamın sıhhat ve fesadının bilindiği şeydir"der.¹⁵

Arapça'nın Kur'ân dili olması nedeniyle, üzerinde gösterilen hassasiyet, âlimleri lahne karşı mücadeleye sevk etmiştir. Lahn, terkip ve i'rab hatalarına verilen isimdir. Muzafun ileyhi, muzaftan önce kullanma, terkip hatasına, meftuh olması gereken bir kelimeyi mecrur olarak kullanmada i'rab hatasına örnektir. Gramer çalışmalarının başlangıcında yeni Müslümanların dinlerini öğrenmelerinde onlara kolaylık sağlamak gibi dini gayeler de güdülmüştür.

¹¹ Muharrem elebi, a.g.e., s. 10.

¹² eş-Şeyh Ahmed Rida, Mevsûatun Lügaviyyetun Hâdisetun, Dâru'l-Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, 1960, 5/419.

¹³ İbn Manzûr, a.g.e., Beyrut, 1956, XV, 309; Muhammed b. Abdirrezzâk el-Hüseynî ez-Zebîdî, Tâcu'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs, Beyrut, 1306, X, 360; Ahmet Karadavut, Arap Dilinde Lahnin Doğuşu, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya, 1997, VII, 340.

¹⁴ Bkz. Cüneyt Eren, Nahiv İlminin Tefsirle İlişkisi ve Birbirlerine Etkisi, ISAV, III. Kur'ân Araştırmaları Sempozyumunda tebliğ olarak sunulmuştur., İstanbul, 14-15 Ekim 2000; Ahmet Âsım Efendi, el-Okyanûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît, İstanbul, 1887, III, 936; Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, Tehzîbü'l-Luğa (thk. Muhammed Ali en-Neccâr), Dâru'l-Kavmiyyeti'l-Arabiyye, Mısır, 1964, V, 252.

¹⁵ Seyyid Serif Cürcanî, Kitabu't-Tarifât, İstanbul, 1318, s. 214.

Cahiliye döneminde Araplar, Arapça'yı doğru kullanıyorlardı. Bu yüzden câhiliyye döneminde Arap Dilinin tespiti ve grameriyle ilgili herhangi bir çalışma ihtiyacı hâsıl olmamıştır. İslamiyetin kabulü ve yayılmasıyla birlikte bu dönemde yapılan fetihlerle Arapça'yı doğru kullanan Araplar ve Arap olmayanlar (acem) karışmıştır. Bu karışımın neticesinde de Arap olmayıp Arapça'yı öğrenen toplumlar dili yanlış kullanmaya başlamışlar ve "lahn" denilen dil hataları ortaya çıkmıştır¹⁶.

Nahivcilerin lahn'e karşı mücadele yollarından birisi de lahnin bozduğu ibare ve kelimeleri Arapça'dan ayırmak olmuştur. Mümkün olduğu kadar bunları derlemiş ve "Lahnü'l-Âvâm" dedikleri eserlerde bunları toplamışlardır.¹⁷

Dil hatalarının başlangıcını kesin olarak tespit etmemiz mümkün olmamakla birlikte Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında da hataların var olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamberin (s.a.v.) yanında birin hatalı konuşması ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de () "Kardeşiniz yanıldı ona doğruyu gösterin"¹⁸ demesi bunu göstermektedir.

Hz. Ömer (r.a.) () ile başlayan bir mektup alması üzerine, burada yapılan hataya çok kızmış ve kâtibin cezalandırılmasını istemiştir.¹⁹ Yine Hz. Ömer (r.a.) bazı kimselerin oku hedefe atamadıklarını görerek "iyi atış yapamıyorsunuz" demiştir. Onlardan birinin () şeklinde hatalı cevap vermesi üzerine "Hatalı konuşmanız, isabetsiz atışlarınızdan daha çok tesir etti"²⁰ şeklinde cevap vermiştir.

¹⁶ Ahmed Abdulgafur Attar, es-Sihâh ve Medârisü'l-Mu'cemâti'l-Arabiyye, Mekke, 1990, 41.

¹⁷ İbn Selâm el-Cumâhî, Tabakât Fuhûl eş-Şu'arâ, I, 12, (thk: Mahmud Muhammed Şakir) Kahire, 1974, İbn Nedîm, el-Fihrist, Beyrut, 1874, s. 45-46.

¹⁸ Ebu'l-Feth Osman İbn Cinnî, el-Hasâis, thk: Muhammed Ali en-Neccâr, Mısır, 1956, II, 8; Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebîbekir es-Suyûtî, el-Muzhir, II, 396.

¹⁹ es-Suyûtî, a.g.e., II, 397.

²⁰ İbn Cinnî, a.g.e., III, 246.

Ebu'l-Esved ed-Düeli (67/686) bazı tüccarların satılık eşyalarını koydukları yük (çuval vs.) üzerine () yazmaları üzerine “hem hata yapıyorlar, hem de kazanıyorlar”²¹ diyerek şaşkınlığını belirtmiştir.

Arap dilinin bozulma endişesi Arap dili ve grameriyle ilgili çalışmaların başlamasında en müessir etken olmuştur. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'in doğru bir şekilde okunup anlaşılması ihtiyacı, Arap dilinin kurallarının tesbit edilmesi ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bu sebepler çerçevesinde Arap dili ve grameri kurallarının esaslı bir şekilde belirlenerek kayda geçirilmesi zaruret haline gelmiştir.²²

Nahve dair kitap yazması muhtemel ilk âlim Abdullah b. Ebî İshâk (127/745)'tır. Mevcut eski teliflerde ondan ve İsâ b. Ömer es-Sekafî (II/VIII yüz yıl ortası)'den nakiller yapılmıştır. Bunları takip eden Halil b. Ahmed el-Ferâhidî (ö. 170/786) ise ele aldığı meselelerin hudutlarını çizmiş, ıstılahları hazırlayarak onları sistemli disiplinler haline getirmiştir. Onun talebesi olan Sîbeveyhî (180/ 796) ise Arapçanın gramerini çok defa küçük noktalarına kadar tespit etmiş ve eşsiz eseri “el-Kitâb”ı kaleme almıştır. Bu eser zamanına kadar yazılan nahve dair kitapların en büyüğü ve günümüze kadar gelenlerin en eskisi olup daha sonraki çalışmalarda ve yüksek seviyeli nahiv tedrisatında esas kabul edilmiştir. Daha sonra gelen el-Müberred ise “el-Muktadab”ında kıyası belirli bir seviyeye ulaştırmıştır.²³

Arap Dili Ekolleri

Arap dilinin kurallarını bulup ortaya çıkarmak için çaba sarf eden âlimler, kendi aralarında dilin kurallarının tespiti hususunda farklı yollar izlemişlerdir. Bu yöntem farklılığı değişik ekollerin çıkmasına neden olmuştur. Bunların içerisinde aşağıda anlatacağımız ekolleri, Arap dili araştırmalarının temelini attığını söyleyebiliriz.

²¹ Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr el-Kurtubî, Behcetü'l-Mecâlis ve Ensü'l-Mecâlis ve Şahsü'z-Zâhin ve'l-Hâcis, Thk: Muhammed Mursi el-Hülî, Kahire, ts, 66.

²² İlse Lichtenstadter. “Nahiv” İ.A., İstanbul, 1988, IX, 36.

²³ T.D.V.İ.A., III, 297.

a-Basra Ekolü

Basra lügat ve nahiv çalışmalarının yapıldığı ilk yerdir. Burada yetişen dil âlimleri Arap dilinin ilk eserlerini vermişlerdir. Daha sonra gelen dilcileri etkilemişlerdir.

Basra Dil Ekolü'nün Özellikleri

Basra ekolü mana ile yapılan rivayetleri almamıştır. Bunun sebebi mana ile rivayette aslın kaybolma endişesidir. Hadis ve eski Arap şiirini kendilerine ölçü kabul etmişlerdir. Basralılar kendi koydukları ölçülere uymayanlara “Şaz” demişlerdir. Basra ekolü âlimleri, Basra civarında yaşayan çöl Araplarının bulunduğu yerlere gidip onlarda fasih dili öğrenmeye çalışmışlardır. Bedevi Araplardan aldıklarını koydukları kurallara temel yapmışlardır²⁴. Basralılar için “fikri yönden çok cesur, muhakeme yönünden akılcılardır.” denilmiştir.²⁵

b- Kûfe Ekolü

Bu ekol Basra ekolünden bir asır sonra ve Basra ekolünden kopma neticesinde oluşmuştur.²⁶

Kufe Ekolünün Özellikleri

Kûfeli dilciler Basralılara birçok meselede muhalefet ederek dil kurallarında onlardan farklı ve yeni görüşler ortaya koymuşlardır. Önceleri iki ekol arasında fikir mübadelesi yaşanırken daha sonra fikir mücadelesi yaşanmaya başlamıştır. İki ekolün prensipleri arasındaki en belirgin fark Basralıların sema'a, Kûfelilerin kıyasa yer vermiş olmalarıdır. Bu iki ekol arasındaki mücadele Arapça'nın edebi ürünlerinin derlenmesi ve kaidelerinin tespitinde büyük rol oynamıştır.²⁷

²⁴ M. Nihat Çetin, “Arap Edebiyatı” maddesi, T.D.V.İ.A., İstanbul, 1992, V, 118.

²⁵ Ahmed emin, Zuhâ'l-İslam, Beyrut, 1993, II, 295-296.

²⁶ İbnü'n-Nedîm, a.g.e., s. 96; Kemâlüddin Abdurrahman İbnü'l-Enbârî, Nüşâtü'l-Lübba fi Tabakâti'l-Udebâ, Kahire, ts., s. 54.

²⁷ Krş. Mehmet Cevat Ergin, el-Ukberî ve el-Lubâb fi İleli'l-Binâi ve i'râbi, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya, 2002, s. 14.

I. BÖLÜM

ARAP DİLİNDE CEMİLER

A- Cemînin Sözlük Anlamı:

Türkçemizdeki çoğul kelimesinin Arapça karşılığı cemîdir. Çoğulluk sözlük olarak; bir şeyi bir toplamak manasında masdar bir kelime,²⁸ dağınık olan nesneyi biriktirmek, şuradan buradan toplayıp bir araya getirmek”,²⁹ “bir şeyi kendisinden daha fazla bir şeye eklemek” demektir.³⁰ Toplamak, birleştirmek, topluluk, cemiyet, meclis, bir çeşit hurma, toplanma günü, eli yumruk yapmak manalarına da gelmektedir.

B- Cemînin Terim Anlamı:

Cemî, topluluk manasında isim³¹, kelimelerin ikiden çok varlığı bildirmek üzere belirli ekler almış şekillerine, aynı zamanda kelime kökünün değişikliğe uğraması suretiyle ortaya çıkan ve çokluğu ifade eden isimlere çoğul denir. Arapça’da ikiden fazla varlıklara delalet eden kelimelere çoğul denir,³² İkiden fazla

²⁸ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, Kitâbü’l-‘Ayn, (thk. İbrahim Sâmîrâî, Mehdî el-Mahzûmî) Dâru’l-Mektebeti’l-Hilâl, I, 49.

²⁹ İbn Manzur, a.g.e., VIII, 53; el-Ezherî, a.g.e., I, 397; ez-Zebîdî, a.g.e., V, 304; İsmail b. Hammâd el-Cevherî, es-Sıhah Tâcü’l-Luğa ve Sıhahu’l-Luğa, (thk. Ahmed Abdulgafur Atar), Dâru’l-İlmi’l-Melâyîn, Beyrut, 1956, III, 1198; Asım Efendî, a.g.e., III, 213; Ahmed İbn Fâris b. Zekerîyya, Mu’cemü Mekâyisi’l-Luğa, (thk. Adusselam Muhammed Harun), Dâru’l-Fıkr, ty, 1979, I, 479; Muhammed b. Ebîbekir b. Abdilkadir er-Râzî, Muhtârü’s-Sıhah, (thk. Mahmut Hatır), Mektebetü Lübnan Nâşîrûn, Beyrut, 1995, I, 119; Muhammed b. Yakub Fîruzâbâdî, Kâmûsu’l-Muhît, I, 917.

³⁰ Muvaffaku’d-Dîn İbn Ye’îş, Şerhü’l-Mufassal, Âlemü’l-Kütüb, Beyrut, ts. V, 2.

³¹ Abdulmesih Taberi’nin el-Halil adlı eserinden naklen, Adma Tarabay, Mu’cemu’l-Cumû’i fi’l-Luğati’l-Arabiyye, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 2003, s.1.

³² Radiyyüddîn el-İstirâbâzî, Şerhu’r-Râzî Ale’l-Kâfiye, (thk. Yusuf Hasan Ömer), Câmi’âtü Kâri Yunus, ty., 1978, I, 94; Cemâlüddin b. Hişâm el-Ensârî, Şerhu Kadri’n-Nedâ ve Bellu’s-Sadâ, Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut, 2005, s. 69; Abbas Hasan, en-Nahvu’l-Vâfi, Dâru’l-Ma’rife, 9. bsk., I, 137; Fuad Ni’me, Mulahasan Kavâ’idi’l-Luğati’l-Arabiyye, Kahire, ts., s. 24; Adma Tarabay, a.g.e., s.1.

varlıkları ifade etmek için kullanılan kelimelerdir.³³ Bundan kasıt ise îcaz (az sözle çok mana ifade etme) ve ihtisar (özetle, kısaca)dır. Şöyle ki maksadı bir kelimeyle ifade etmek birkaç kelimeyle ifade etmekten daha kolay, dil açısından da daha doğrudur. Örneğin, birkaç kitap aldığınızı ifade etmek için demek, aldığınız kitap sayısınca demekten hem daha kolay hem de daha doğrudur.³⁴

Cemî, şu isimlerle de adlandırmak mümkündür:³⁵

/ el-Mecmû'u

/ el-Cemî'u

/ el-Cimâ'u

/ el-Cemâ'atü

/ el-Cemîyyetü

/ ismü'l- cemî

/ el-Cemî'u'l-hakîkiyyü

/ el-Cemî'u'n-Nahviyyü

C- Cemînin Çeşitleri

Cemîleri sâlim ve kırık (mükesser) olmak üzere iki ana başlık altında toplamak mümkündür.³⁶

1- Sâlim Cemîler /

Bu gruba giren cemîlerin sâlim olarak tarif edilmesi, kelime çoğul yapılırken, kelimenin tekilinin çatısının değişmemesinden yani kırılmamasından dolayıdır.

Bu grup cemîler de kendi içerisinde cemî müzekker sâlim () ve cemî müennes sâlim () olmak üzere ikiye ayrılırlar.³⁷

³³ Abbas Hasan, a.g.e., I, 137.

³⁴ Abbas Hasan, a.g.e., I, 137.

³⁵ Adma Tarabay, a.g.e., s.1.

³⁶ Mehmed Zihni Efendi, el-Müntehab fî Kavâ'idi's-Sarf, İstanbul, 1303, s. 441.

³⁷ Mehmed Zihni Efendi Efendi, a.g.e., s. 441.

a) Cemî müzekker sâlim /

Bu cemî şekli bazı müfret müzekker ve akıllı varlıkların isimlerinin ya da sıfatlarının sonuna raf durumunda () (vav-nûn), nasb ve cer durumlarında ise ismin veya sıfatın sonuna () (ye-nûn) eklemek suretiyle elde edilir.³⁸

: Müslümanlar geldiler

: Eğer Allah dilerse şüphesiz biz doğruyu bulan kimseler oluruz.³⁹

: Misafirleri uğurladım (yolcu ettim).

: Aşağılık maymunlar olun.⁴⁰

: Başaranları selamladım.

: Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım.⁴¹

İsmin raf halinde bahsettiğimiz bu (vav)'ın öncesi (makabli) zammeli, (nûn)'un kendi harekesi ise fetha olur. Yine nasb ve cer halinde (ya)'nın öncesi (makabli) esreli ve (nûn)'un kendi harekeside raf durumunda olduğu gibi fethalı olur.⁴² Tesniye eki olarak kullanılan () ile cemî eki olarak kullanılan () 'u karıştırmamak gerekir. Cemî eki olarak kullanılan () 'un makabli kesralı, (nûn)'un harekesi ise fethalıdır.⁴³ Zira tesniye ekinde () 'un makabli fethalı, (nûn)'un harekesi ise kesradır.

³⁸ el-İstirâbâzî, a.g.e., I,401; Ahmed b. Abdullah İbn Hişâm, Şerhu Şüzûri'z-Zeheb fî Ma'rifeti Kelâmi'l-Arab, (Abdülğanî ed-Dakar), eş-Şeriketü'l-Müttehîde, Dimeşk, 1984, I, 17; Bahâüddîn Abdullah İbn Akîl el-Akîlî, Şerhubn-ü Mâlik Alâ Elfiyeti İbn Mâlik, (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd), Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1985, I,16; Adma Tarabay, a.g.e., s. 1.

³⁹ Bakara, 2/70.

⁴⁰ Bakara, 2/65.

⁴¹ Bakara, 2/67.

⁴² Mehmed Zihni Efendi Efendi, a.g.e., s. 441-442; Adma Tarabay, a.g.e., s. 8.

⁴³ Fuad Ni'me, a.g.e., s. 24.

Müfret bir isimin cemî müzekker sâlim kalıbıyla çoğul yapılabilmesi için sahip olması gereken bazı özellikleri şu şekilde özetleyebiliriz:

1- Cemî yapılacak kelimenin, akıllı müzekkere ait alem (özel isim) olması ve kendisinde maddi ya da manevi te'nis alameti bulunmaması gerekir.⁴⁴

2- Cemî yapılacak sıfatın, akıllı müzekkere ait müfred sıfat olması, kendisinde maddî veya manevi te'nis alameti bulunmaması gerekir.⁴⁵

3- vezninde olup, müennesi vezninde olan ve müzekkeri vezninde olup müennesi vezninde olan sıfatı müşebbeheden olmaması gerekir.⁴⁶

4- Hem müennes hem müzekker için ortak kullanılan bir sıfat olmaması gerekir.⁴⁷

5- kelimesi gibi sadece müennesler için kullanılan bir sıfat olmaması gerekir.⁴⁸

6- Alemin, müfret olması yani tesniye, cemî, mürekkeb-i mezcî ve mürekkeb-i izafi olmaması gerekir.⁴⁹

7- Bir kelimenin (ismin) cemî müzekker sâlim şeklinde çoğul yapılabilmesi için kelime alemse, aleme ait bütün şartları, sıfatsa, sıfata ait bütün şartları ihtiva etmelidir. Sadece bir şartın bulunması yeterli değildir.

Cemî müzekker sâlimin yapılışında göz önünde bulundurulması gereken hususlar:

1- Nakıs fiillerin ism-i faillerinin cemîsi yapılırken hazfedilmiş olan"ya" (-) meydana çıkmaz, "ya" sı hazfedilmemiş olanların ise çoğul yapılırken "ya"sı,

⁴⁴ Abbas Hasan, a.g.e., I, 140; Fuad Ni'me, a.g.e., s. 24.

⁴⁵ Abbas Hasan, a.g.e., I, 142; Fuad Ni'me, a.g.e., s. 25; Mehmed Zihni Efendi Efendi, a.g.e., s. 43 – 44.

⁴⁶ Abbas Hasan, a.g.e., I, 142 -143; Fuad Ni'me, a.g.e., s. 25.

⁴⁷ Fuad Ni'me, a.g.e., s. 25.

⁴⁸ Mehmed Zihni Efendi Efendi, a.g.e., s. 44; Fuad Ni'me, a.g.e., s. 25; Abbas Hasan, a.g.e., I, 144.

⁴⁹ Bahaüddîn Abdullah İbn Akîl el-Akîlî, Şerhu İbn'i-Akîl, 15. bsk., Mektebetü'l-Kübrâ, Mısır, 1967, I, 60-61.

hazfedilir, cemîye ait “vav” ()’ın makabli mazmum ve “ya” ()’nın makabli ise meksur okunur:⁵⁰

: : Ağlayan - Ağlayanlar

: : Müftü - Müftüler

2- Sonlarında elif-i maksûre () ve ()bulunan isimlerin elifi () hazfedilir. Cemî müzekker sâlimle cemîlenirken ref halinin alameti olan “vav” () ile nasb ve cer halinin alameti olan “ya”() sakin kılınır:⁵¹

: : Musa - Musalar

: : Mustafa - Mustafalar.

Elif-i Maksûre ile biten isimlerin cemî müzekker sâlimlerinin nasb ve cer halleri tensiye gibi görünür. Hâlbuki () ve () gibi isimlerin tesniyelerinin nasb ve cer halleri () şekillerinde gelir⁵².

3- Sonunda elifi memdûde () bulunan isimler cemî müzekker sâlim ekleri alınca hemze () olduğu gibi kalır veya “vav” ()’a dönüşür:⁵³

: : Usta - Ustalar

: : Okuyucu - Okuyucular

4- Harf-i cerli ism-i mef’ullerin cemî müzekkeri sâlimi harf’i cerre birleşen zamir veya isimle yapılır.

/ : Uğranılmış - Uğranılmışlar (kişiler)

/ : Gazaba uğramış - Gazaba

uğramışlar.

⁵⁰ Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 43-44; Reşit Şertunî, Mebâdiü’l-Arabiyye, Dersâadet, s. 51.

⁵¹ Şertunî, a.g.e., s. 51; Fuad Ni’me, a.g.e., s. 25; Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 44.

⁵² Ebu Bekr Muhammed b. Sehl İbn Serrâc, el-Usûl fi’n-Nahv, (thk. Dr. Abdülhüseyn el-Fetalî), Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1996, II, 419.

⁵³ Fuad Ni’me, a.g.e., s. 25.

Cemî Müzekker Sâlim Şeklinde Cemîlenecek İsimleri Birkaç Başlık Altında Toplamak Mümkündür:

1- Müzekkere delalet edip kendisinde maddi veya manevi te'nis alameti bulunmayan müfred alemler (basit özel isimler):⁵⁴

- : Zeyd - Zeydler.
: Muhammed - Muhammedler.

2- Akıllı Müzekkere Sıfat Olanlar:

a- Akıllı müzekkere delalet eden ism-i failer:⁵⁵

- : Yazar – Yazarlar.
: Alim - Alimler, Bilgin – Bilginler.

b- Akıllı müzekkere delalet eden ism-i müf'uller:⁵⁶

- : Dövülmüş olan – Dövülmüş olanlar.
: Yazılan – Yazılanlar.

c- İsm-i mensubun insanlara sıfat olan veya insanlar hakkında kullanılan müzekker vezinleri:⁵⁷

- : Lübnanlı - Lübnanlılar
: Mekkeli - Mekkeliler

d- Sıfat-ı müşebbehe ve mübalağalı ism-i failden müennesliği te'nis ta'sı ile yapılan ve insanlar için kullanılan kipler:⁵⁸

- : Güzel olan – Güzel olanlar.
: Cömert olan – Cömert olanlar.

⁵⁴ İbn Ye'îş, a.g.e., V, 2.

⁵⁵ Adma Tarabay, a.g.e., s. 15.

⁵⁶ Adma Tarabay, a.g.e., s. 15.

⁵⁷ Adma Tarabay, a.g.e., s. 15.

⁵⁸ Adma Tarabay, a.g.e., s. 15.

3 - Akıllı müzekkere delalet eden ism-i tafdiller:⁵⁹

- : En üstün olan - En üstün olanlar
: En meşhur olan - En meşhur olanlar

Cemî müzekker sâlime Mülhak Olan İsimler:

Cemî müzekker sâlim şeklinde çoğul yapıma şartlarını taşımadığı halde cemî müzekkeri sâlim gibi i'rab gören kelimelere cemî müzekker sâlime mülhak kelimeler denir. Yani, raf halinde vav – nûn (), nasb ve cer hallerinde ya – nûn (...) ile cemîlenir. Bu isimlere cemî müzekker sâlime mülhak kelimeler (isimler) denir.

Cemî müzekker sâlime mülhak isimler:⁶⁰

1- 20'den 90'a kadar olan onluklar (ukûdlar):

- : Yirmi - Yirmiler; : Doksan - Doksanlar
2- : : Âlem - Alemler
3- : : Sene - Seneler
4- : : Aile - Aileler
5- : : Sahip - Sahipler
6- "Sahip" manasındaki: : (Bu kelimenin müfredi yoktur).
7- : : Oğul - Oğullar
8- : : Yüz - Yüzler
9- : : Top - Toplar
10- : : Parça - Parçalar.
11- : : (cennetin en üst katı, tabakası) – Cennetin en üst

katları

⁵⁹ Adma Tarabay, a.g.e., s. 15.

⁶⁰ Daha geniş bilgi için bkz. İbn Âkil, a.g.e., s. 59-77; Adma Tarabay, a.g.e., s. 28-37; Ebu Hayyân el-Endülüsî, İrtişâfü'd-Darab, (Thk. Receb Osman Muhammed), Mektebetü'l-Hancî, II, 575-578; Abbas Hasan, a.g.e., I, 148-152.

- 12- : : Kaz - Kazlar
- 13- : : Grup, Bölük, Cemaat, Süvari Birliği – Gruplar, Cemaatler, Bölükler, Süvari birlikleri
- 14- : : Grup, Parça, Bölük, Birlik - Gruplar, Parçalar, Bölükler, Birlikler
- 15 - : Bıçak ve benzeri kesici şeylerin ağzı - Bıçak ve benzeri kesici şeylerin ağızları

b) Cemî müennes sâlim /

Cemî müennes sâlim, müfret müennes kelimenin (ismin) sonuna elif ve ta)
(getirilerek yapılan cemî şeklidir.⁶¹

: Müslüman kadınlar, örneğinde olduğu gibi.

: Muhakkak ki iyilikler kötülükleri giderir.⁶²

: Göklerin ve yerin gizlilikleri Allah(c.c.)'indir.⁶³

Çoğul yapılırken tekil kelimenin kalıbında değişiklik yapılmaksızın çoğul yapıldığından bu cemî şekline sâlim denir.

Cemî müennes sâlim şeklinde çoğul yapılacak tekil kelime, belirtme edatı almışsa, yalın halde sonlarına () öteki hallerde () getirilerek yapılır. Şayet tekil kelime başına belirtme edatı almamışsa yalın halde (), diğer hallerde () eklenerek yapılır.

: Müslüman Kadın - Müslüman Kadınlar

: Güzellik - Güzellikler, İyilik - İyilikler

: Müslüman Kadın - Müslüman Kadınlar

: Güzellik - Güzellikler, İyilik - İyilikler, örneklerinde olduğu

gibi.

⁶¹ Ebû Hayyân , a.g.e., II, 585; Abbas Hasan, a.g.e., I, 162-163.

⁶² Hûd, 11/114.

⁶³ Hûd, 11/123.

Burada dikkat edilmesi gereken husus kelimenin sonundaki elif ile ta'dan her ikisinin de zait olmasıdır, şayet bu harflerden biri kelimenin aslından olursa yapılan bu çoğul, kırık (mükesser) çoğul olacaktır.⁶⁴

: Beyit - Beyitler

: Vakit - Vakitler

: Ölü - Ölüler, gibi kelimeler elif ve ta ile bitmekte fakat ta ()

kelimenin aslından olduğundan yapılan cemî kırık çoğul olmaktadır.

Müfret bir ismi cemî müennes sâlim kalıbıyla çoğul yapabilmek için ismin aşağıdaki iki özelliğe sahip olması gerekir:

1 – Müennese ait alem olması.⁶⁵

2 - Müenneslere, akılsız ve cansız varlıklara ait sıfat ve isim olması.

Bu iki şarttan birini haiz olmayan isimler bu şekilde çoğul yapılamazlar.

Cemî müennes sâlim Yapılırken Göz Önünde Bulundurulması Gereken

Hususlar:

1 - Zaid tâ / () diğer bir ifadeyle “yuvarlak ta”() ile biten (lafzi müennes olarakta adlandırılır) müfret isimler cemî yapılırken, (bunların kök itibariyle mastar-ı merre veya nev'i, isim, sıfat, alem, müzekker yahut müennes olması cemîlikteki durumlarını etkilemez) zaid “ta”ları kaldırılıp yerine cemî eki olan elif-ta () getirilir.⁶⁶

: Ayet - Ayetler

: Talha - Talhalar

: Teyze - Teyzeler

: Anne - Anneler

: Buzdolabı – Buzdolaplar

⁶⁴ Abbas Hasan, a.g.e., I, 164-165.

⁶⁵ Adma Tarabay, a.g.e., s. 41.

⁶⁶ Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 450; Abbas Hasan, a.g.e., I, 168.

2 - Kelimenin sonunda elif-i meksûra () veya elif-i memdûde () varsa; elif-i memdûdenin elifleri (.) yâ ()'ya, elif-i meksûrade () vâv () harfine çevrildikten sonra () getirilir:⁶⁷

Burada dikkat edilmesi gereken husus da bir kelimedeki zâid elif veya zâid elif ile gelen hemzenin maksur veya memdud sayılabilmesi için mutlak suretle kelimenin sonunda bulunması gerektiğidir. Yani aslında kelimenin sonunda bulunmadığı halde kendinden sonraki harflerin kalkmasıyla sonra gibi görünmeleri onların maksûr veya memdûd diye isimlendirilmelerini sağlamaz.

: Değnek - Değnekler

: Gök yüzü - Gök yüzleri

: Çöl - Çöller

: Anma - Anmalar, anı - anılar

: Değirmen - Değirmenler

Ancak gibi kalıbında olan mastarlar ve gibi nakıs ism-i mef'ullerin müennes cemîleri yapılırken birinci maddedeki kaideye göre ta'ları hazfedileceği ve maksûr elif ile kalacakları için onlarda maksûr elif kaidelerine uygun olarak cemî yapılırlar⁶⁸. Yani maksûre dördüncü veya daha sonraki harf olarak kaldığı için ya' ya çevrilir:

: Mecaz - Mecazlar

: Niyaz - Niyazlar

: Ölüm - Ölümler

: Karışım - Karışımlar.

⁶⁷ Abbas Hasan, a.g.e., I, 167, 170; Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 450.

⁶⁸ Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 450-451.

3 - Bazı kelimeler te'nis taşı bulundurmasına rağmen cemî müennes sâlim olarak çoğul yapılamazlar:⁶⁹

- : Mezhep - Mezhepler
- : Din - Dinler
- : Kadın - Kadınlar
- : Ümmet - Ümmetler.
- : Cariye - Cariyeler
- : Koyun - Koyunlar
- : Dudak - Dudaklar

4 - Birinci harfin harekesi fetha, orta (ikinci) harfi sahih ve sakin olan isimlerin cemî işleminde, sakin olan orta harfin harekesi fethaya dönüşür.⁷⁰

- : Ceylan - Ceylanlar
- : Köy - Köyler, kelimeleri gibi.

Ama orta harf sakin olduğu halde illet harfi olur veya fetha ile harekeli olursa, olduğu gibi kalır:⁷¹

- : Zeynep - Zeynepler
- : Ceviz - Cevizler
- : Ağaç - Ağaçlar

gibi, birinci harflerinin harekesi zamme veya kesre olan isimlerin cemîlik işleminde orta harflerinin harekelerinin fetha olması gerekmez. Fetha olabileceği gibi sakin de olabilir. Hatta böylesi isimlerde birinci harfin harekesi gibi hareke de verilebilir:⁷²

- : Adım - Adımlar

⁶⁹ Ebû Hayân, a.g.e., II,585-586; Fuad Ni'me, a.g.e., s. 27; Abbas Hasan, a.g.e., I, 167.

⁷⁰ Adma Tarabay, a.g.e., s. 58.

⁷¹ Adma Tarabay, a.g.e., s. 58-59.

⁷² Adma Tarabay, a.g.e., s. 60-61; Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 452.

: Karanlık - Karanlıklar.

: Adım - Adımlar (mesafe).

: Biçim - Biçimler

: Büyü - Büyüler.

7 - vezninde olup, nakıs fiillerden teşkil edilen adların çoğulu yapılırken, kelime aslına döndürülür:⁷⁹

(den) : Baskın - Baskınlar

(den) : Ölüm - Ölümler

: Genç kadın – Genç kadınlar

: Alet - Aletler

: Namaz - Namazlar, Dua - Dualar

Nakıs fiillerin arttırılmış şekillerinin edilgen ortaçları da aynı kurala bağlıdır:⁸⁰

(yerine) : Ölmüş kadın – Ölmüş Kadınlar

(yerine) : Atılmış - Atılmışlar

Cemî müennes sâlim Şeklinde Cemîlenecek İsimler:

Cemî müennes sâlim olarak cemî yapılanları bazı başlıklar altında toplamak mümkündür.

1- Kendisinde te'nis alameti bulunsun ya da bulunmasın kadın isimleri ve bazı manevi müennesler:⁸¹

: Zeynep - Zeynepler

: Fatma - Fatmalar

: Ayşe - Ayşeler

: Kuzey yeli – Kuzey yelleri.

⁷⁸ İbn Âkil, a.g.e., IV, 112.

⁷⁹ İbn Âkil, a.g.e., IV, 109-110.

⁸⁰ Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 450.

⁸¹ Fuad Ni'me, a.g.e., s. 27; Abbas Hasan, a.g.e., s. 169-170.

2- - ve lafızlarıyla başlayıpta insandan başkasına ad olan kelimeler:

Cins olması şartıyla ve ile başlayan kelimelerin cemî müennes sâlimleri, başlarındaki ve kelimelerinin yerine kelimesi getirilerek yapılır:⁸²

: Hamam böceği - Hamam böcekleri

: Gelincik - Gelincikler

: Çakal - Çakallar.

() ile başlayan cins isimlerin, cemî müennes sâlim yapılmasında ise () ‘ nün yerine onun cemî müennes sâlimi olan () kelimesi getirilerek yapılır:⁸³

: Zilhicce ayı – Zilhicce ayları

Bu kelimelerin akıllılara ait olanları cemî müzekker gibi amel görürler:⁸⁴

: Abbas oğlu – Abbas Oğulları.

: Fazilet sahibi – Fazilet sahipleri

3- Hece harfleri (Arap alfabesi) elif-ta ile cemî yapılırlar:⁸⁵

: Elif - Elifler

: Tâ - Tâlar

4- Humasi cins isimler elif-ta ile cemî yapılır:⁸⁶

: Ahır - Ahırlar

: Ayva - Ayvalar.

5- Üç harften fazla olarak gelen mastarlar elif-ta ile cemî yapılırlar:⁸⁷

: İkrâm etme - İkamet etmeler

⁸² Ebû Hayyân, a.g.e., II, 596-597; Abbas Hasan, a.g.e., I, 171-172; Adma Tarabay, a.g.e., s. 77.

⁸³ Abbas Hasan, a.g.e., I, 172.

⁸⁴ Adma Tarabay, a.g.e., s. 12.

⁸⁵ Ebû Hayyân, a.g.e., II, 598.

⁸⁶ Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 451; Abbas Hasan, a.g.e., I, 169.

⁸⁷ Adma Tarabay, a.g.e., s. 73.

: Hikaye - Hikayeler, gibi.

6- İsm-i fâil, ism-i mef'ul, sıfat-ı müşebbehe gibi sıfat olabilecek kelimeler insandan başka varlığa (buna akılsız müzekkerlerin sıfatları, ism-i tasğirleri de dâhildir.) sıfat olarak kullanıldıklarında elif- ta ile çoğul yapılırlar:⁸⁸

: Yüce dağ – Yüce dağlar.

: Sayılı gün – Sayılı günler, gibi

7- Yabancı dillerden Arapçaya geçmiş olup başka şekilde cemî olması mümkün olmayan yabancı isimler de bu şekilde cemî yapılırlar:⁸⁹

() : Telefon - Telefonlar

: Televizyon - Televizyonlar

: Paşa - Paşalar

: Hastane - Hastaneler

: Otobüs - Otobüsler örneklerinde olduğu gibi.

8- Sadece kadınlar için kullanıldığından dolayı sonuna te'nis ta'sısı almayan bazı sıfatlar da bu şekilde çoğul yapılırlar:

: Gebe - Gebeler

: Hayızlı - Hayızlılar

9- İzafet terkibi halinde kullanılmayan ay isimleri:⁹⁰

: Muharrem - Muharremler (muharrem ayları)

: Ramazan - Ramazanlar (ramazan ayları)

⁸⁸ Ebû Hayyân, a.g.e., II,586.Adma Tarabay, a.g.e., s. 71-72.

⁸⁹ Adma Tarabay, a.g.e., s.75-76.

⁹⁰ Ebû Hayyân , a.g.e., II, 589.

10- Akıllı olmayan varlıkların müzekker olarak kabul edilen isimlerinin ism-i tasğirleri de böyledir:⁹¹

: Dağcık - Dağcıklar

: Paracık - Paracıklar

11- Kırık çoğul (mükesser) olarak çoğul yapılamayan birçok kelimedede elif-ta ile cemîlenir:⁹²

: Hayvan - Hayvanlar

: Hamam - Hamamlar

12- İsm-i tafdil'in müennesleri de yine elif-ta ile çoğul yapılır:

: En büyük – En büyükler

: Anma - Anmalar (anılar).

13- İsm-i Faillerin müennesleri elif-ta ile çoğul yapılır:

: Kadın bilgin – Kadın bilginler

: Çalışkan kadın – Çalışkan kadınlar.

14- İsm-i Mef'ullerin Müennesleri de aynı şekilde çoğul yapılır:

: Bilinen - Binenler

: İkrâm edilmiş – İkrâm edilmişler⁹³

⁹¹ Abbas Hasan, a.g.e., II, 169.

⁹² Abbas Hasan, a.g.e., II, 169.

⁹³ Bu sayılanlar bu konuda daha belirgin oldukları için ele alınmışlardır. Bunların dışında da birçok kelime cemî müennes olarak cemî yapılabilmektedir

2- Kırık (Mükesser) Cemîler /

Cemî teksîr veya diğerk bir ifadeyle cemî mükesser Türkçe kırık cemî anlamına gelir. Çünkü bu cemî şeklinde kelime çoğul yapılırken, kelimenin müfredinin şekli değışmiş, yani kırılmıştır.⁹⁴ Daha önce gördüğümüz sâlim cemîlerde olduğu gibi bu cemînin belli bir kuralı yoktur. Müzekker, müennes, akıllı ya da akılsız hemen her ismin cemî mükesseri olabilir. Arapçada kimi isimlerin hem cemî sâlimi hem de cemî mükesseri olabileceğı gibi kimi isimlerin de sadece cemî mükesseri vardır. Bu durum kelimelerin cemî sâlim şartlarını haiz olup olmamasına göre değışir.

Bir kelime, temelde üç türlü değışlikle cemî mükesser olarak çoğul yapılır:⁹⁵

1) Müfrede bir veya daha fazla harf ekleme şeklinde:⁹⁶

: Ok - Oklar

: Kalem - Kalemler

: Sürgün - Sürgünler, Filiz - Filizler

2) Harfler ne artar ne eksilir, yalnız harflerin harekelerini değıştirmek suretiyle:⁹⁷

: Aslan - Aslanlar

: Put - Putlar

: Terlik - Terlikler

3) Müfredden harf eksiltmek suretiyle:⁹⁸

: Peygamber - Peygamberler

: Kitap - Kitaplar

⁹⁴ İbn Ye'îş, a.g.e., V, 6.

⁹⁵ Adma Tarabay, a.g.e., s. 82; İbn Ye'îş, a.g.e., V, 6; Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 456, I. dipnot.

⁹⁶ İbn Ye'îş, a.g.e., V, 6; Adma Tarabay, a.g.e., s. 82.

⁹⁷ Adma Tarabay, a.g.e., s. 82; İbn Ye'îş, a.g.e., V, 6.

⁹⁸ İbn Ye'îş, a.g.e., V, 6; Adma Tarabay, a.g.e., s.82.

: Yasak - Yasaklar, Haram - Haramlar.

Cemî teksîrin Çeşitleri:

Mükesser cemî' semai yani işitmeye dayalı yönü ağırlık basan ancak kıyasa dair yanlarının da olduğu bilinen bir gerçektir.

Dilciler genellikle cemî teksiri iki ana başlık altında değerlendirmektedirler.⁹⁹

a) Cemî killet

Cemî killet adından da anlaşılacağı üzere sayıları, daha doğrusu sayılanları diğer cemîlere göre az olan çoğul kipidir. Bu cemî şekli üçten ona kadar olan sayıları gösterir. Bundan fazlasını göstermez.¹⁰⁰

Cemî killet Vezinleri

Cemî killetnin dört vezni (şekli) vardır. Bunlar şekilleridir.¹⁰¹

1- şekli

a) vezninde orta harfi sahih olan her üç harfli isim bu şekilde cemî olur:¹⁰²

 : Ay - Aylar

 : Köpek - köpekler

Bu durumda yani, vezninde olan sıfatlar bu şekilde cemî olmaz. Ancak,

 : Kul gibi isimleşmiş yani, isim gibi kullanılanları bu şekilde cemî olabilir.¹⁰³

⁹⁹ es-Süyûtî, Kitâbü Hem'i'l-Hevâmi'i Şerhu Cemî'l-Cevâmi'i fi İlmi'l-Arabiyyeti, Dâru'l- Ma'rife, Beyrut, ts.,I, 174; Abbas Hasan, a.g.e., IV, 627.

¹⁰⁰ İbn Âkîl, a.g.e., İbn Ye'îş, a.g.e., V, 10; Abbas Hasan, a.g.e., IV, 627.

¹⁰¹ Abbas Hasan, a.g.e., IV, 628; Suyûtî, a.g.e., I, 174; İbn Ye'îş, a.g.e., V, 9.

¹⁰² Suyûtî, a.g.e., I, 174; Adma Tarabay, a.g.e., s. 103; İbn Akîl, a.g.e., IV, 116.

¹⁰³ İbn Akîl, a.g.e., IV, 116.

b) Üçüncü harfi med harflerinden olan dört harfli her müennes isim bu şekilde çoğul olur:¹⁰⁴

: Dişi oğlak – Dişi oğlaklar

: Yemin - Yeminler

Bu şekilde müzekker olup ta bu cemî vezniyle kaideye aykırı olarak çoğul olan isimler de vardır:¹⁰⁵

: Şule - Şuleler, ateş parçası - Ateş parçaları

: Karga - Kargalar

: Bebek - Bebekler

: Malzeme - Malzemeler

Orta harfi illetli olan üç harfli veznindeki isimlerde bu şekilde cemî olmaz.

Yine bunun da : gözler, gibi istisna teşkil eden cemîleri vardır.¹⁰⁶

2- Şekli

vezninde olmayıp da

vezninde olanlar veya orta harfi sahih olmayanlar bu şekilde çoğul olurlar ki bu, hemen hemen üç harfli isimlerin tümü demektir.¹⁰⁷ Örnek olraka verecek olursak,

: Kilit - Kilitler

: Türk - Türkler

: Yük - Yükler

:Çocuk - Çocuklar

: Boyun - Boyunlar

: Kulak - Kulaklar

: Omuz - Omuzlar

¹⁰⁴ Adma Tarabay, a.g.e., s. 104; İbn Akîl, a.g.e., IV, 116.

¹⁰⁵ İbn Akîl, a.g.e., IV, 116.

¹⁰⁶ İbn Akîl, a.g.e., IV, 116.

¹⁰⁷ İbn Ye'îş, a.g.e., V. 14; Süyûtî, a.g.e., I,174-175; Adma Tarabay, a.g.e., s. 114-131; İbn Akîl, a.g.e., IV, 117.

- : Karaciğer - Karaciğerler
- : Kalça - Kalçalar
- : Deve - Develer
- : Deve - Develer
- : Pazı - Pazılar

Orta harfi illetli olanlar:

- : Çamaşır - Çamaşırlar
- : Ev - Evler
- : Dayı - Dayılar
- : Mal - Masallar
- : Söz - Sözler
- : Gün - Günler
- : Hal - Haller

Bunların arasına almadığımız vezninde olan : (hurmalar) gibi isimlerin bir kısmını da, bu şekilde cemî olmasına rağmen, bu vezin genellikle şeklinde çoğul olur.¹⁰⁸

Yukarıdaki şeklinde cemî olması gereken

- : Yavru - Yavrular
- : Yük - Yükler, gibi kelimeler kaideye aykırı olarak bu şekilde çoğul olmuşlardır.¹⁰⁹

İsim olmayıp sıfat oldukları halde

- : Şehit - Şehitler
- : Düşman -Düşmanlar
- : Kaba - Kabalar, gibi kelimeler kaideye aykırı oldukları halde gösterilen şekilde çoğul gelmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁸ İbn Akîl, a.g.e., IV, 118.

¹⁰⁹ İbn Akîl, a.g.e., IV, 117, (Üçüncü dipnotla beraber); Süyûtî, a.g.e., I,174.

¹¹⁰ İbn Ye'îş, a.g.e., V, 24.

3- şekli

Bu cemî şekli, üçüncü harfi med harfi olan dört harfli müzekker isimlerin tümü içindir:¹¹¹

: Yemek - Yemekler

: Zaman - Zamanlar

: Eşek - Eşekler

: Soru - Sorular

Bu durumda olan muzaf veya sonu illetli isimler de aynı şekilde çoğul olurlar:¹¹²

: Kılavuz - Kılavuzlar

: Pinti - Pintiler

: Perişan - Perişanlar

: Bina - Binalar

4- şekli

Yukarıdakilerin aksine bu vezin semaidir. Cemî killetnin işlek olmayan az kullanılan bir şeklidir:¹¹³

: Yiğit - Yiğitler

: Çocuk - Çocuklar

: Çocuk - Çocuklar

: Uşak - Uşaklar

: Şeyh - Şeyhler

: Kardeş - Kardeşler

: Ali - Aliler, yüksek - Yüksekler

: Düşük - Düşükler

¹¹¹ Süyûtî, a.g.e., I, 175; Abbas Hasan, a.g.e., IV,636; Adma Tarabay, a.g.e., s. 91.

¹¹² Abbas Hasan, a.g.e., IV,636.

¹¹³ Abbas Hasan, a.g.e., IV,639; Adma Tarabay, a.g.e., s. 131.

b) Cemî kesret

Cemî kesret adından da anlaşılacağı üzere üçten başlayarak sınırsız sayıları göstermek için kullanılan kelimelerdir.¹¹⁴

Cemî kesret Vezinleri

1 – Şekli:

Bu cemî şekli, vezninde müennesi olan sıfat-ı müşebbehenin cemîsidir. Bunlarda her iki cinsin cemîsi aynıdır.¹¹⁵

: : Kırmızı - Kırmızılar

: - : Yeşil - Yeşiller

: : Siyah - Siyahlar

Ancak bu durumda sıfatın orta harfi(ya) ise,(ya)'ya uygun hareke göz önünde bulundurulması gerekir:

: : Beyaz - Beyazlar

Bu sıfatların şeklinde de çoğul olabileceklerini hatırlatmamız yerinde olacaktır.¹¹⁶

: : Kör - Körler

: : Siyah - Siyahlar

: : Tat - Tatlar, Dilsiz - Dilsizler;

: : Sağır - Sağırlar.

2 - Şekli:

Bu cemî şekli, son harfi sahih, üçüncü harfi med harflerinden olan ve muzaf olmayan dört harfli isimler için geçerlidir. Sözü edilen bu med harfi elif ise cemî de iki cins arasında fark olmaz.¹¹⁷

¹¹⁴ İbn Akîl, a.g.e., IV, 114; Şertûnî, a.g.e., s. 54.

¹¹⁵ Adma Tarabay, a.g.e., s. 132; İbn Akîl, a.g.e., IV, 119.

¹¹⁶ Adma Tarabay, a.g.e., s. 133.

¹¹⁷ Süyûtî, a.g.e., I,175; İbn Akîl, a.g.e., IV, 120-121; Adma Tarabay, a.g.e., s. 140-141.

: Eşek - Eşekler

: Kol - Kollar

: Peygamber - Peygamberler

3 - Şekli:

Bu cemî şekli veznindeki müfretlerin cemîsinde, birde ism-i tafdilînin müennesi olan vezninin cemîsinde kullanılır.¹¹⁸

: Yakınlık - Yakınlıklar

: Oda - Odalar

: Delil - Deliller

: Millet - Milletler

: Cümle - Cümleler

: Diz - Dizler

: Fırsat - Fırsatlar

: Daha büyük – Daha büyükler

: Daha küçük – Daha küçükler

4 – Şekli:

Veznindeki isimler bu şekilde çoğul olurlar.¹¹⁹

: Nimet - Nimetler

: Yıl - Yıllar

: Parça - Parçalar, Kırıntı - Kırıntılar

5 – Şekli:

Bu cemî şekli sonu illetli olan şekilde akıllı erkeklere ait sıfatlar için geçerlidir.¹²⁰

¹¹⁸ Abbas Hasan, a.g.e., IV, 643-644; Adma Tarabay, a.g.e., s. 1156-157; Süyûtî, a.g.e., I,175.

¹¹⁹ Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 458; İbn Akîl, a.g.e., IV, 121; Abbas Hasan, a.g.e., IV, 144.

¹²⁰ Abbas Hasan, a.g.e., IV, 645; Adma Tarabay, a.g.e., s. 173.

() : Hâkim - Hakimler

: Atıcı - Atıcılar

: Gazi - Gaziler

6 – Şekli:

Bu cemî şekli de son harfî illet harfî olmayan şekilde akıllı erkeklere ait sıfatlar için geçerlidir.¹²¹

: Mahir - Mehirlere, Becerikli - Becerikliler

: Yazar - Yazarlar

: İşçi - İşçiler

7 - Şekli

Bu cemî şekli ism-i meful anlamı ifade eden veznindeki sıfatlar için geçerlidir. Bu sıfatların ölüm veya acı duyma gibi manalar ifade etmesi şartı da vardır.¹²²

: Öldürülmüş - Öldürülmüşler

: Yaralı - Yaralılar

: Tutsak - Tutsaklar

Bu manaları ifade eden ve ism-i fail anlamına gelen aşağıdaki kelimeleri de bunlara ilave etmemiz yerinde olacaktır.

: Hasta - Hastalar

: Yatalak - Yatalaklar (müzmin) hastalar

: Helak olan – Helak olanlar

: Ölü - Ölüler

: Budala - Budalalar

¹²¹ Süyûtî, a.g.e., I,177; Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 458.

¹²² Abbas Hasan, a.g.e., IV, 646; Adma Tarabay, a.g.e., s. 232.

8 - Şekli

Bu cemî şekli, son harfi sahih olan veznindeki isimler için geçerlidir.¹²³

- : Ayı - Ayılar
- : Küpe - Kúpeler
- : Kutu - Kutular
- : Testi - Testiler

Kaideye uymadıkları halde

- : Maymun - Maymunlar
- : Düşük - Düşükler
- : Mantar - Mantarlar, kelimeleri bu şekilde çoğul olmuşlardır.

9 - Şekli

Bu cemî şekli, vezninde olan isimlerin cemîsidir.¹²⁴

- : Topuk - Topuklar
- : Çamaşır - Çamaşırılar
- : Namlu - Namlular
- : Yavru - Yavrular
- : Kul - Kullar

Bu isimlerin yanı sıra bu vezinde olan sıfatlarda vardır:

- : : Zor - Zorlar
- : : Kalın - Kalınlar, Yoğun - Yoğunlar
- : : Tepsi - Tepsiler
- : : Cennet - Cennetler, bahçe - Bahçeler

Bu vezinde orta harfi (ya) olan isimlerden bu çoğul şekline az rastlanır:

- : Misafir - Misafirler
- : Akar - Akarlar, Tarla - Tarlalar, Bahçe - Bahçeler

¹²³ Ebû Hayyân, a.g.e., I, 442; Abbas Hasan, a.g.e., IV, 646-647.

¹²⁴ İbn Akîl, a.g.e., IV, 125-128; Ebû Hayyân, a.g.e., I, 430-432; Abbas Hasan, a.g.e., IV, 648-649.

- : Dağ - Dağlar
- : Deve - Develer (buğur)
- : Boyun - Boyunlar
- : Meyve - Meyveler
- : Kurt - Kurtlar
- : Bardak - Bardaklar
- : Gölge - Gölgeler
- : Kuyu - Kuyular
- : İş - İşler
- : Mızrak - Mızraklar
- : Yağ - Yağlar

Bu cemî şekli bir takım sıfatlarında cemîsidir, vezninde olan sıfatların bir kısmı bu şekilde çoğul olurlar:

- : Cömert - Cömertler
- : Hasta - Hastalar
- : Uzun - Uzunlar
- : Kısa - Kısalar
- : Geniş - Genişler.
- : Güçlü - Güçlüler, Şerefli - Şerefliiler, Yenilmez - Yenilmezler

Veznindeki sıfatlarda bu şekilde çoğul olurlar

- : Susuz - Susuzlar
- : () : Nedim - Nedimler, İşret arkadaşı – İşret arkadaşları
- : Aç - Açlar

Bu veznindeki bazı kelimelerin, yukarıdaki kaidelere aykırı olarak geldiği olmuştur:

- : Çoban - Çobanlar

- : : Ayakta olan – Ayakta olanlar
- : : Oruçlu - Oruçlular
- : : Zayıf - Zayıflar, Cılız - Cılızlar
- : : Hayırlı - Hayırlılar
- : İyi - İyiler
- : At - Atlar (cömert)
- : : Çakıllı sel yatağı – Çakıllı sel yatakları, Dere - Dereler,
Vadi - Vadiler
- : Genç deve – Genç develer
- : Dişi - Dişiler
- : Duru su – Duru sular, Nutfe - Nutfelerler
- : Daylak - Daylaklar, Anasından ayrılan deve yavrusu –
Analarından ayrılan deve yavruları
- : Yırtıcı hayvan – Yırtıcı hayvanlarlar
- : Sırtlan - Sırtlanlar

10 - Şekli

Bu cemî şekli, vezninde olan isimler içindir.¹²⁵

- : Karaciğer - Karaciğerler
- : Yürek - Yüreklere
- : Göz - Gözler
- : Yük - Yükler
- : Bilgi - Bilgiler
- : Asker - Askerler
- : Dörtte bir – Dörtte birler

Bunların yanı sıra vezninde bir takım ismin bu şekilde kaideye aykırı olarak çoğul yapılmış oldukları görülmektedir:

¹²⁵ Abbas Hasan, a.g.e., IV, 648-649; İbn Akîl, a.g.e., IV, 128-129; Ebû Hayyân, a.g.e., I, 435.

- : Aslan - Aslanlar
- : Üzüntü - Üzüntüler
- : Yara izi – Yara izleri
- : Erkek - Erkekler
- : Harabe - Harabeler

11 – Şekli

Bu cemî şekli veznindeki isimler içindir:¹²⁶

- : Uşak - Uşaklar
- : Bir çeşit fare – Bir çeşit fareler
- : Nur - Nurlar, Işık - Işıklar
- : Yunus balığı – Yunus balıkları

görüldüğü üzere bu isimlerin genellikle orta harfleri (vav)'dır.

- : Taç - Taçlar
- : Düz ova – düz ovalar
- : Ateş - Ateşler
- : Komşu - Komşular

Bunların ise orta harfi (vav)'dan dönüşmüş eliftir. Bunlar dışında aşağıdaki kelimelerde kaideye aykırı olarak bu şekilde çoğul olmuşlardır:

- : Benzer - benzerler, Eş - Eşler
- : Ceylan - Ceylanlar
- : Sığır sürüsü - Sığır sürüleri
- : Deve kuşu – Dev kuşları
- : Kuzu - Kuzular
- : Hurma salkımı – Hurma salkımları
- : Duvar - Duvarlar, Bahçe - Bahçeler
- : Keler - Kelerler

¹²⁶ Adma Tarabay, a.g.e., s. 215-221; Süyûtî, a.g.e., I,178.

: Mızrak ucu – Mızrak uçları veya Küpe halkası – Küpe halkaları

: Misafir - Misafirler

: Şeyh - Şeyhler

: Deve yavrusu – Deve yavruları(daylak)

: Çocuk - Çocuklar

12 – Şekli

Bu cemî şekli vezninde orta harfi sahih harf olan ve veznindeki isimlerin cemîsidir:¹²⁷

: Sırt, Arka - Arkalar

: Karın - Karınlar

: Kul - Kullar

: Yaya - Yayalar, Piyade - Piyadeler

: Deve - Develer

: Daylak - Daylaklar, Deve yavrusu – Deve yavruları

: Ekmek - Ekmekler

: Petek - Petekler

: Erkek - Erkekler

: Tahta- Tahtalar

Bunun da kaideye aykırı olarak çoğul olanları vardır:

: Bir - Birler

: Tek - Tekler

: Duvar - Duvarlar

: Kurt - Kurtlar

: Çoban - Çobanlar

: Deli kanlı - Delikanlılar

¹²⁷ Adma Tarabay, a.g.e., s. 221-230; Ebû Hayyân , a.g.e., I, 447.

: Mızrak ucu – Mızrak uçları veya Küpe halkası – Küpe halkaları

- : Sokak - Sokaklar
- : Gölet - Göletler
- : Deve yavrusu – Deve yavruları
- : Yiğit - Yiğitler
- : Siyah - Siyahlar
- : Kırmızı - Kırmızılar
- : Beyaz - Beyazlar
- : Kör - Körler
- : Tek gözü olan – Tek gözü olanlar.

13 - Şekli

Bu cemî şekli, vezninde akıllı erkeklere ait sıfatlar için geçerlidir.¹²⁸

- : Uyanık - Uyanıklar
- : Cömert - Cömertler
- : Bilgin - Bilginler
- : Büyük - Büyükler

Bu sıfatlarda son harflerinin sahih harf olması, muzaaf olmaması, anlam bakımından övgü yergi veya haslet (meziyet) ifade etmesi şartı aranır. Ortaklık, beraberlik anlamı ifade edenlerde bunlar gibidir:

- : Ortak - Ortaklar
- : Karışık - Karışıklar
- : Yoldaş - Yoldaşlar
- : Hayat arkadaşı – Hayat arkadaşları

Yine vezninde akıllı erkeklere ait sıfatlar da bu şekilde çoğul olurlar. Bunlarda da övgü, yergi veya haslet anlamı ifade etmesi şartı aranır.

¹²⁸ İbn Akîl, a.g.e., IV, 131; Ebû Hayyân, a.g.e., I, 443; Adma Tarabay, a.g.e., s. 237-241.

Aşağıdaki bazı kelimelerde yukarıdaki kaidelere uymadıkları halde bu şekilde çoğul yapılmışlardır:

: Bilgisiz - Bigisizler

: Salih - Salihler, İyi - İyiler

: Şair - Şairler

: Akıllı - Akıllılar

: Korkak - Korkaklar

14 - Şekli

Bu cemî şekli, muzaaf veya son harfi illetli olan veznindeki sıfatlar için geçerlidir.¹²⁹

Muzaaf olanlar:

: Şiddetli olan – Şiddetli olanlar, Sert olan – Sert olanlar

: Güçlü - Güçlüler, Değerli - Değerliler, Yenilmez - Yenilmezler

: Perişan - Perişanlar

: Delil - Deliller, Kılavuz - Kılavuzlar

Sonu illetli olanlar:

: Peygamber - Peygamberler

: Zeki - Zekiler

: Veli - Veliler

: Seçkin - Seçkinler

15 – Şekli:

Bu cemî şekli, veya veznindeki sonu sahih olan sıfatlar için geçerlidir. Orta harfinin sahih ya da illetli olması çoğul yapılacağı esnada durumunu etkilemez.¹³⁰

¹²⁹ Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 460-461; Adma Tarabay, a.g.e., s. 237-241.; Abbas Hasan, a.g.e., IV, 653.

: Vurucu - Vurucular

: Oruçlu - Oruçlular

: Uyuyan - Uyuyanlar

16 – Şekli:

Bu cemî şekli, veznindeki sonu sahih olan müzekker sıfatlar için geçerlidir.¹³¹

: Oruçlu - Oruçlular

: Ayakta duran – Ayakta duranlar

c) Munteha'l-Cümû'

Bu cemî şeklinden sonra cemî, bir daha cemî yapılamaz.¹³² Onun için bu cemî şekline son cemî anlamında bu ad verilmiştir.¹³³

¹³⁰ Abbas Hasan, a.g.e., IV, 647; İbn Akîl, a.g.e., IV, 123.

¹³¹ Ebû Hayyân, a.g.e., I, 440; Adma Tarabay, a.g.e., s. 180; İbn Akîl, a.g.e., IV, 123.

¹³² Munteha'l-cümü' bir daha cemî yapılamaz derken Cemî teksîr ile cemî yapılamaz demek istedik. Değilse sâlim (sahih) cemî şekilleriyle cemî yapılabilir.

(arkadaş): : Arkadaşlar.

(daha faziletli): : Daha faziletli.

¹³³ Bu cemî şeklini, Cemî teksîrin elifinden sonra, harekeli iki harf veya ortası sakin üç harf bulunmasından tanıyabiliriz (Adma Tarabay, a.g.e., s. 251).

: Aralar; : Mescitler

: Ölçekler; : Anahtarlar

Teksir elifinden maksat, bazı mükesser cemîlerde bulunan

: Kalemler; : İşler gibi eliflerdir.

() den sonra : Köpekler

() dan sonra : Tavuslar.

Münteha'l-cümu' vezinleri

1 – şekli:

Üç türlü isim bu şekilde çoğul olmaktadır.

a - İkinci harfini kelimenin aslından olmayan elif veya vav teşkil eden dört harfli isimler:¹³⁴

: Yüzük - Yüzükler

: Ödül - Ödüller

: Temsilci - Temsilciler

: Kevser - Kevserler

b - şeklinde kadınlara veya akılsızlara ait olan sıfatlar bu şekilde çoğul olurlar:¹³⁵

: Boşanan - Boşananlar

: Kişneyen - Kişneyenler

: Yalçın, yüksek dağ – Yalçın yüksek dağlar

: Omuz - Omuzlar.

Akıllı erkeklere ait sıfatlar olduğu halde

: Süvari - süvariler

: Şahit - Şehitler

: Yarışanlar,geçenler, kelimeleri verilen kaideye aykırı olarak bu şekilde çoğul olmuşlardır:¹³⁶

c - veznindeki sıfatlar ve isimler bu şekilde çoğul olurlar:¹³⁷

: Bayan yazar – Bayan yazarlar

: Bayan şair – Bayan şairler

¹³⁴ Süyûtî, a.g.e., I,179; Ebû Hayyân, a.g.e., I, 449-451.

¹³⁵ Adma Tarabay, a.g.e., s. 276; Süyûtî, a.g.e., I,179.

¹³⁶ İbn Akîl, a.g.e., IV, 131.

¹³⁷ Abbas Hasan, a.g.e., IV, 653; Süyûtî, a.g.e., I,179.

: Bayan arkadaş – Bayan arkadaşlar

: Bayan oruçlu – Bayan oruçlular

Yukarıda birinci kısımdaki isimlerin sondan önceki harf med harflerinden ise şeklinde çoğul olur:

: Tomar - Tomarlar (kâğıt)

:Değirmen - Değirmenler

: Yakut - Yakutlar

2 - şekli

İki grup isim bu şekilde çoğul olur.

a - Son harften önceki harf med harflerinden olan müennes isimler bu şekilde çoğul olur:¹³⁸

: Bulut - Bulutlar

: Mektup - Mektuplar

Kilise - Kiliseler

: Yük hayvanı – Yük hayvanları

b - vezninde olan sıfatlardan bazıları bu şekilde çoğul olur.

: Latife - Latifeler, Şaka - Şakalar, Nükte - Nükteler, Fıkra -

Fıkralar

: Cömert - Cömertler

: Son derece güzel – Son derece güzeller

Bu kaideye uymadığı halde şu isimlerde bu şekilde kaideye aykırı olarak çoğul olmuşlardır:

: Kuma - Kumalar

: Hür - Hürler

: Sahih - Salihler

: Eşik - Eşikler, Avlu - Avlular

¹³⁸ Süyûtî, a.g.e., I,179-180; Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 463.

3 - şekilleri:

Bir takım isim ve sıfatlar bu şekilde çoğul yapılır.

veznindeki isimler ve sıfatlar:¹³⁹

: : Çöl - Çölller

: : Bakire - Bakireler

vezninde ki isimler:¹⁴⁰

: : Fetva - Fetvalar

veznindeki sıfatlar:¹⁴¹

: : Hamile - Hamileler

Müennesleri vezninde olan veznindeki sıfatlardır:¹⁴²

: : Öfkeli - Öfkeliler, Kızgın - Kızgınlar;

: : Sarhoş - Sarhoşlar

: : Tembel - Tembeller

: : Kıskanç - Kıskançlar

Yukarıdaki çoğul şekillerinden yalnız şeklinde çoğul olan bir takım isim ve sıfatlar da bulunmaktadır:¹⁴³

: Hediye, armağan – Hediyeler, Armağanlar

.: Sopa - Sopalar

: Köşe - Köşeler

: Yetim - Yetimler

¹³⁹ İbn Akıl, a.g.e., IV, 132.

¹⁴⁰ Ebû Hayyân, a.g.e., I, 451.

¹⁴¹ Ebû Hayyân, a.g.e., I, 451.

¹⁴² Ebû Hayyân, a.g.e., I, 451.

¹⁴³ Ebû Hayyân, a.g.e., I, 453.

: Dul - Dullar

Yukarıdaki çoğul şekillerinden yalnız şekilde çoğul olan bir takım isim ve sıfatlar daha vardır:

: Dev - Devler

: Geniş çöl – Geniş çöller

: Yün ve pamuk kırıntısı – Yün ve pamuk kırıntıları.

: Köprücük kemiği – Köprücük kemikleri

: Halk - Halklar

: Gece - Geceler.

4 - şekli:

Bu cemî şekli, ism-i mensup dışında sonu şeddeli(ya) olan her üç harfli isim için geçerli:¹⁴⁴

: Sandalye - Sandalyeler

: Halı - Halılar

: Dilek - Dilekler (istekler).

: İnsan - İnsanlar.

5 - şekli:

Bu cemî şekli dört veya daha fazla harfli isimlerin çoğul şeklidir.¹⁴⁵

: Para - Paralar (akçalar)

: Ayva - Ayvalar

: Bülbül - Bülbüller

: Başak - Başaklar

6 - şekli:

Bu cemî kipi son harften önceki harfi med harfi olan dört harfli müfret isimlerin cemî şeklidir:¹⁴⁶

¹⁴⁴ İbn Akîl, a.g.e., IV, 133; Ebû Hayyân, a.g.e., I, 454.

¹⁴⁵ İbn Akîl, a.g.e., IV, 134-135; Abbas Hasan, a.g.e., IV, 660.

- : Kâğıt - Kağıtlar
- : Firdevs - Firdevsler.
- : Kandil - Kandiller.
- : Casus - Casuslar.

7 - şekli:

Bu cemî kipi vezinlerinde olan müfret isimlerin cemînde kullanılır.¹⁴⁷

- : Mescit - Mescitler
- : Binit - Binitler.
- : Gaye - Gayeler
- : Mezra - Mezralar.
- : Büro - Bürolar
- : Tokmak - Tokmaklar.
- : Pençe - Pençeler
- : Yelpaze - Yelpazeler.

8 - şekli:

Bu cemî şeklide vezinlerindeki müfretlerin cemîlerinde kullanılır.¹⁴⁸

- : Anahtar - Anahtarlar
- : Işık, Lamba - Lambalar.
- : Anlaşma - Anlaşmalar
- : Yiyecek konan kuyu – Yiyecek konan kuyular.

¹⁴⁶ Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 465; Adma Tarabay, a.g.e., s. 415.

¹⁴⁷ Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 466.

¹⁴⁸ Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 466.

9 - şekli:

Bu cemî kipi, vezninde olan isimler ve ism-i tafdiller için geçerlidir.¹⁴⁹

: Daha büyük - Daha büyükler

: Parmak - Parmaklar

: Parmak ucu – Parmak uçları

10 - şekli:

Bu cemî kipi vezinlerindeki isimlerin cemîsinde kullanılır.¹⁵⁰

: Üslub - Usluplar

: Dosya - Dosyalar.

: Boru - Borular

: Marş - Marşlar.

11 – Şekli:

Bu cemî kipi vezninde olan müfret isimlerin cemîsinde kullanılır.¹⁵¹

: Sarraf - Sarraflar.

12 – Şekli:

Bu cemî kipi veznindeki müfret isimler için geçerlidir.¹⁵²

: Yakut - Yakutlar.

: Tarih - Tarihler.

¹⁴⁹ Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 461.

¹⁵⁰ Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 462.

¹⁵¹ Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 463.

¹⁵² Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 463.

13 – Şekli:

Bu cemî şekilleri başında zait “ta”bulunan müfret isimler için geçerlidir.¹⁵³

: Resim - Resimler.

: Deneme, Tecrübe – Denemeler, tecrübeler.

14 – : Şekli:

Bu cemî şekli başında zait “ya”bulunan müfret isimler için geçerlidir.¹⁵⁴

: Kabak, ağaç gibi gövdesi olmayan bitki.

: Çok kırmızı olan – Çok kırmızı olanlar.

¹⁵³ Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 467.

¹⁵⁴ Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 467.

II. BÖLÜM

Arap Dilindeki Cemî Çeşitlerinin Genel Hususiyetleri

Arap Dilinin karakteristik yapısı içerisinde çoğul kalıplarının kendilerine ait bazı özellikleri vardır. Kur'ân-ı Kerîm vermek istediği mesajını bu özellikleri göz önünde bulundurarak takdim eder. Mesela Kur'ân-ı Kerîm, kimi yerlerde bir kelimenin cemî teksir veznini kullanırken, kimi yerlerde aynı kökten gelen kelimenin cemî sâlim veznini kullanmaktadır. Göze çarpan bu husus bazen cemî teksîr vezninin kısımlarından olan; cemî kesret veya cemî killet kiplerinin kullanımında dahi görülmektedir. Kur'ân-ı Kerîm' in bu kelimeleri değişik kullanmasının sebebi, bu vezinlerden her birinin değişik manalara delalet ediyor olmalarından dolayıdır. Dikkatli okuma neticesinde bu kullanımlardan her birisinin Kur'ân'ın çok boyutlu mana iklimi içinde ayrı bir amaç ve özel mesaj içerdiği görülecektir.

Kur'ân-ı Kerîm aynı kökten gelen farklı çoğul kalıplarını tercih ederken; kullanılan kelimelerin harf sayısının fazlalığı ile meydana gelen mana zenginliği¹⁵⁵, bu kelimelerin içerisinde geçtiği ayetlerin ve ayetlerin yer aldığı sûrelerin genel anlamda nelerden bahsettiği ve neyi vurgulamaya çalıştığı gibi birçok hikmeti de göz önünde bulundurmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu cemî kalıplarının geçtiği ayetlerin ve bu ayetlerin yer aldığı sûrelerin işlemiş olduğu ana temaya muvafık olarak yerine göre killet/azlık, yerine göre de kesret/çokluk manalarına gelen çoğul kalıpları kullanılmıştır. Bu bağlamda olmak üzere ayetlerde yer alan cemî killet kalıpları rakam söz konusu olduğu zaman üç ile on sayıları arasındaki çoğulları bildirmekte, on rakamının üzerindeki çoğullar için de cemî kesret kipi kullanılmaktadır.

¹⁵⁵ Ömer b. Muhammed el-Beydâvi, Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, Dersâdet, İstanbul, I, 7; Muhammed Abdülazîm ez-Zerkânî, Menâhilü'l-'İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996, I, 104, 258; Muhammed Tahir b. Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, Dâru's-Suhnûn, Tunus, ts., IX, 123; Şihâbüddin, Muhammed b. Abdillâh el-Hüseynî el-Âlûsî, Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'u'l-Mesânî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1997, VIII, 50; Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts., IV, 145; Bedreddin Muhammed b. Abdullâh ez-Zerkeşî, el-Burhân fî 'Ulûmu'l-Kur'ân, (thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1972, II, 477; Celalüddin Abdurrahman es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, ty., 1978, II, 91.

Cemî vezinlerinin bu hususiyetlerinden bazılarını sıralayacak olursak:

Öncelikle bu vezinler taşıdıkları sayısal değer ve manayı vurgulama açısından birbirlerinden farklılık arz ederler. Bunlardan cemî teksir kalıbıyla gelen kelimelerin anlam bakımından cemî sâlîme göre işaret ettiği sayısal ve vurgu değerleri daha fazladır.

Diğer bir husus ise ileride örneklerde de açıkça görüleceği üzere cemî sâlîm kalıbı, fiile daha yakın olması hasebiyle¹⁵⁶ genelde fiillere ve olaylara vurgu yaparken; cemî teksîr kalıbı ile gelmiş kelimelerde yapılan iş sahibine ait kalıcı ve daimi bir vasıf, meslek olarak öne çıkmaktadır. Kalıcı ve daimi vasfa işaret eden bu hususiyet cemî sâlîm kalıbı ile gelmiş kelimelerde görülmez. Bu yargıya ayetin siyak ve sibak ilişkisi ile ayetin yer aldığı sûrenin işlediği ana temanın değerlendirilmesi neticesinde ulaşmak mümkün olacaktır.

¹⁵⁶ İbn Âşûr, a.g.e., I, 712; ez-Zerkeşî, a.g.e., III, 250.

Kur'ân-i Kerîm'de Yer Alan ve Aynı Kökten Gelen Cemî Vezinlerinin Alfâbetik Sıralaması

1 – (Bahrun) - / Bihârün – Ebhurün

Türkçemizdeki “deniz” kelimesinin karşılığı olan (bahrun) kelimesi¹⁵⁷ Kur'ân-ı Kerîm'de (ebhurun) ve (bihârun) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî killelt kipi ile gelen kelimesi bir ayette¹⁵⁸, cemî kesrett kipi ile gelen kelimesi de iki ayette¹⁵⁹ zikredilmektedir.

2 - () (Ehun) - / İhvânün – İhvetün

Türkçemizdeki “(erkek) kardeş”, kelimesinin karşılığı olan () (ehun) kelimesi¹⁶⁰ Kur'ân-ı Kerîm'de (ihvânün) ve (ihvetün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî killelt kipi ile gelen kelimesi yedi yerde¹⁶¹, cemî kesrett kipi ile gelen kelimesi de yirmi iki yerde¹⁶² zikredilmektedir.

3 – (Elfün) - - / Âlâfün - Ulûfün

Türkçemizdeki bin sayısının karşılığı olan (elfün) kelimesi¹⁶³ Kur'ân-ı Kerîm'de (âlâfün) ve (ülûfün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir.

¹⁵⁷ Mu'cemü'l-Vasid, s. 61.

¹⁵⁸ Lokman, 31/27.

¹⁵⁹ Tekvir, 81/6; İnfitar, 82/3.

¹⁶⁰ Mu'cemü'l-Vasît, s. 29.

¹⁶¹ Nisa, 4/11, 176; Yusuf, 12/5, 7, 58, 100; Hucurât, 49/10.

¹⁶² Bakara, 2/220; Al-i İmrân, 3/103, 156, 168; En'âm, 6/87; A'râf, 7/202; Tevbe, 9/11, 23, 24; Hicr, 15/47; İsrâ, 17/27; Nûr, 24/31, 31, 61; Ahzâb, 33/5, 18, 55, 55; Kâf, 50/13; Mücâdele, 58/22; Haşr, 59/10, 11.

¹⁶³ Mu'cemü'l-Vasît, s. 44.

Bunlardan cemî killelt kipi ile gelen kelimesi iki ayette¹⁶⁴, cemî kesrett kipi ile gelen kelimesi ise de sadece bir ayette¹⁶⁵ zikredilmektedir.¹⁶⁶

4 – (Bârrun) - / Beraratün – Ebrârün

Türkçemizdeki “iyi”, “sadık”, “hürmetkâr”, kelimelerinin karşılığı olan (bârun) kelimesi¹⁶⁷ Kur’ân-ı Kerîm’de (ebrârün) ve (beraratün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî kesret kipi ile gelen kelimesi bir yerde¹⁶⁸, cemî killelt kipi ile gelen kelimesi de altı yerde¹⁶⁹ zikredilmektedir.

5 – (Berîün) - / Bürâü – Berîüne

Türkçemizdeki “suçsuz”, “uzak”, “riyasız” gibi kelimelere tekabül eden (berîün) kelimesi¹⁷⁰ Kur’ân-ı Kerîm’de (berîüne) ve (bürâü) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekker sâlim kipi ile gelen (berîüne)¹⁷¹ kelimesini ve cemî kesret kipi ile gelen (bürâü)¹⁷² kelimesini Kur’ân-ı Kerîm’de sadece birer ayette görmekteyiz.

¹⁶⁴ Âl-i İmrân, 3/124, 125.

¹⁶⁵ Bakara, 2/243.

¹⁶⁶ Muhammed Fuad Abdülbaki, el-Mu’cemü’l-Müfehres li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm, Dâru’l-Hadîs, Kahire, 1996/1417, 45.

¹⁶⁷ Mu’cemu’l-Vasît, 68-69.

¹⁶⁸ Abese, 80/16.

¹⁶⁹ Âl-i İmrân, 3/193, 198; İnsan, 76 /5; İnfitâr, 82/13; Mudaffifin, 83/18, 22.

¹⁷⁰ Mu’cemu’l-Vasît, s.66.

¹⁷¹ Yunus, 10/41.

¹⁷² Mümtehine, 60/4.

6 - (İbnün) - / Benûne – Ebnâün

“Oğul”, “evlat”, “nesep”, “soy” anlamlarına gelen (ibnün) kelimesi¹⁷³ Kur’ân-ı Kerîm’de (ebnâün) ve (benûne) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî killet kipi ile gelen kelimesi yirmi iki ayette¹⁷⁴, cemî müzekker sâlim kipi ile gelen kelimesi de yetmiş üç ayette¹⁷⁵ bulunmaktadır.

7 - (Câriyetün) - / Cevârin – Câriyâtün

Türkçemizdeki “akan”, “gemi” gibi kelimelerin karşılığı olan (câriyetün) kelimesi¹⁷⁶ Kur’ân-ı Kerîm’de (câriyâtün) ve (cevârin) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müennes sâlim kipi ile gelen kelimesi bir ayette¹⁷⁷, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de üç ayette¹⁷⁸ zikredilmektedir.

¹⁷³ Mu’cemü’l-Vasît, s., 92.

¹⁷⁴ Bakara, 2/49, 146, 246; Al-i İmrân, 3/61, 61; Nisa, 4/11, 23; Mâide, 5/18; En’âm, 6/20; A’râf, 7/127, 141; Tevbe, 9/24; İbrahim, 14/6; Nûr, 24/31, 31; Kasas, 28/4; Ahzab, 33/4, 55, 55, 55; Ğâfir, 40/25.

¹⁷⁵ Bakara, 2/40, 47, 83, 122, 132, 133, 133, 211, 246; ‘Al-i İmrân, 3 /14, 49, 93; Mâide, 5/12, 32, 70, 72, 78, 110; En’âm, 6/100; A’raf, 7/26, 27, 31, 35, 105, 134, 137, 138, 172; Yunus, 10/90, 90, 93; Yusuf, 12/67, 87; İbrahim, 14/35; Nahl, 16/72; İsrâ, 17/2, 4, 6, 40, 70, 101, 104; Kehf, 18/46; Tâhâ, 20/47, 80, 94; Mü’minûn, 23/55; Nûr, 24/31, 31; Şu’arâ, 26/17, 22, 59, 88, 133, 197; Neml, 27/76; Secde, 32/23; Yâsîn, 36/60; Saffât, 37/149, 153; Ğâfir, 40/53; Zuhrûf, 43/16, 59; Duhân, 44/30; Câsiye, 45/16; Ahkâf, 46/10; Tûr, 52/39; Saf, 61/6, 14; Kalem, 68/14; Me’âric, 70/11; Nûh, 71/12; Müddessir, 74/13; Abese, 80/36.

¹⁷⁶ Mu’cemü’l-Vasît, s. 140.

¹⁷⁷ Zariyat, 51/3.

¹⁷⁸ Şûrâ, 42/32; Rahman, 55/24; Tekvîr, 81/16.

8 - (Hâfizun) - / Hafezatün – Hâfizûne

Türkçemizdeki “koruyan” “muhafaza eden”, “himaye eden” gibi kelimelerin karşılığı olan (hâfizun) kelimesi¹⁷⁹ Kur’ân-ı Kerîm’de (hâfizûne) ve (hafezatün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekker sâlim kipi ile gelen (hâfizûne) kelimesinin Kur’ân-ı Kerîmdeki toplam kullanım sayısı on birdir.¹⁸⁰ Cemî kesret kipi ile gelen (hafezatün) kelimesi de sadece bir ayette¹⁸¹ zikredilmektedir.

9 - (Hâkimün) - / Hukkâmün – Hâkimûne

Türkçemizdeki “hâkim”, “yönetici”, “hükmeden” kelimelerinin karşılığı olan (hâkimün) kelimesi¹⁸² Kur’ân-ı Kerîm’de (hâkimîne) ve (hukkâmün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekker sâlim kipi ile gelen kelimesi beş ayette¹⁸³, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de sadece bir ayette¹⁸⁴ zikredilmektedir.

10 - (Himârun) - / Hamîrun – Humurun

Türkçemizdeki “eşek” kelimesinin karşılığı olan (himârun) kelimesi¹⁸⁵ Kur’ân-ı Kerîm’de (humurun) ve (hamîrun) şeklinde iki farklı cemî kesre

¹⁷⁹ Mu’cemü’l-Vasît, s. 207.

¹⁸⁰ Tevbe, 9/112; Yusuf, 12/12, 63, 81; Hicr, 15/9; Enbiya, 21/82; Mü’minûn, 23/5; Ahzâb, 33/35, 35; Me’âric, 70/29; İnfitâr, 82/10; Mutaffifîn, 83/33.

¹⁸¹ En’âm, 6/61.

¹⁸² Mu’cemü’l-Vasît, s. 212.

¹⁸³ A’raf, 7/87; Yunus, 10/109; Hud, 11/45; Yusuf, 12/80; Tîn, 95/8.

¹⁸⁴ Bakara, 2/188.

¹⁸⁵ Mu’cemü’l-Vasît, s. 218.

kipi ile gelmektedir. Bunlardan kelimesi iki ayette¹⁸⁶, kelimesi de sadece bir ayette¹⁸⁷ zikredilmektedir. Her iki kelimedede cemî kesret kipi ile gelmiştir.

11 - (Hâzinün) - / Hazenetün – Hâzinûne

Türkçemizdeki “hazinedar”, “kapatan”, “biriktiren” gibi kelimelerin karşılığı olan (hâzinün) kelimesi¹⁸⁸ Kur’ân-ı Kerîm’de (hâzinûne) ve (hazenetün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekker sâlim kipi ile gelen kelimesi bir ayette¹⁸⁹, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de dört ayette¹⁹⁰ zikredilmektedir.

12 - (Hâşi’un) - / Huşşa’un – Hâşi’ûne

Türkçemizdeki “alçak gönüllü”, “saygılı”, “mütevazı” kelimelerinin karşılığı olan (hâşi’un) kelimesi¹⁹¹ Kur’ân-ı Kerîm’de (hâşi’ûne) ve (huşşa’an) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekker sâlim kipi ile gelen kelimesi altı ayette¹⁹², cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de sadece bir ayette¹⁹³ zikredilmektedir.

¹⁸⁶ Nahl, 16/8; Lokmân, 31/19.

¹⁸⁷ Müddessir, 74 /50.

¹⁸⁸ Mu’cemü’l-Vasît, s. 256.

¹⁸⁹ Hicr, 15/22.

¹⁹⁰ Gafir, 40/49; Zümer, 39/71, 73; Mülk, 67/8.

¹⁹¹ Mu’cemü’l-Vasît, s. 259.

¹⁹² Bakara, 2/45; Âl-i İmrân, 3/199; Enbiya, 21/90; Mü’minûn, 23/2; Ahzab, 33/35; Şûra, 42/45.

¹⁹³ Kamer, 54/7.

13 - (Hadfetün) - / Hatâyâ – Hatîâtün

Bu iki kelime (hatfetün) kelimesinin¹⁹⁴ çoğuludurlar. Bu kelime “Günahkâr”, “suçlu” manasını içermektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de de (hatfâtün) ve (hatâyâ) şeklinde iki farklı cemî kipi ile geldiklerini görüyoruz. Bunlardan cemî müeenesi sâlim kipi ile gelen kelimesi iki ayette¹⁹⁵, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de beş ayette¹⁹⁶ yer almaktadır.

14 - (Halîfetün) - / Halâifü – Hulefâün

Türkçemizdeki “vekil”, “halef”, “halife” gibi kelimelerin karşılığı olan (halîfetün) kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de (hulefâün) ve (halâifün) şeklinde iki farklı cemî kesre kipi ile gelmektedir. Bunlardan kelimesi üç yerde¹⁹⁷, kelimesi de dört ayette¹⁹⁸ zikredilmektedir. Her iki kelime de cemî kesret kipinde gelmişlerdir.

15 - (Zekerun) - / Zükrânün – Zükûrun

Türkçemizde “erkek”, “er” kelimelerinin karşılığı olan (zekerun) kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de¹⁹⁹ (Zükûrun) ve²⁰⁰ (Zükrânün) şeklinde iki farklı cemî kesre kipi ile gelmektedir. Her iki kelime de cemî kesret kipinde gelmişlerdir ve ikişer ayette geçmektedirler.

¹⁹⁴ Mu’cemü’l-Vasît, s. 266.

¹⁹⁵ A’râf, 7/161; Nuh, 71/25.

¹⁹⁶ Bakara, 2/58; Taha, 20/73; Şu’arâ, 26/51; Ankebût, 29/12, 12.

¹⁹⁷ A’raf, 7/69, 74; Neml, 27/62.

¹⁹⁸ En’am, 6/165; Yunus, 10/14, 73; Fâtır, 35/39.

¹⁹⁹ En’am, 6/139; Şura, 42/49.

²⁰⁰ Şu’ara, 26/165; Şura, 42/50.

Râhimûne

Türkçemizdeki “rahim”, “acıyan”, “şefkatli” kelimelerinin karşılığı olan () (râhim) kelimesi²⁰¹ Kur’ân-ı Kerîm’de (râhimûne) ve (ruhamâü) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekker sâlim kipi ile gelen kelimesi altı²⁰², cemî kesret kipinde gelen kelimesi de sadece fetih sûresinde bir ayette²⁰³ zikredilmektedir.

17 - (erzelün) - / Erâzilü – Erzelûne

Türkçemizdeki “hakir görmek”, “küçümsemek”, “beğenmemek”, “kabul etmemek” gibi kelimelerin karşılığı olan (erzelü) kelimesi²⁰⁴ Kur’ân-ı Kerîm’de cemî müzekkeri sâlim kipi ile (erzelûne)²⁰⁵ ve cemî kesret kipi ile de (erâzilü)²⁰⁶ şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Her iki kelime de Kur’ân-ı Kerîm’de birer defa geçmektedir.

18 - (râsiyetün) - / Ravâsin – Râsiyâtün

Bu iki kelime de (râsiyetün) kelimesinin²⁰⁷ çoğuludurlar. Manası ise “sabit”, “sağlam”, “sıkı”, “yerinden oynamaz”, “demir atmış” demektir. Kur’ân-ı Kerîm’de de (râsiyâtün) ve (ravâsin) şeklinde iki farklı cemî kipi ile geldiklerini görüyoruz. Bunlardan cemî müenes sâlim kipi ile gelen kelimesi

²⁰¹ Mu’cemü’l-Vasît, s. 359.

²⁰² A`râf, 7/151; Yusuf, 12/64, 92; Enbiya, 21/83; Mü`minûn, 23/09, 118.

²⁰³ Fetih, 48/29.

²⁰⁴ Mu’cemü’l-Vasît, s. 364.

²⁰⁵ Şu`ara, 26/111.

²⁰⁶ Hud, 11/27.

²⁰⁷ Mu’cemü’l-Vasît, s. 369.

bir ayette²⁰⁸, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de dokuz ayette²⁰⁹ zikredilmektedir.

19 - (râ'in) - / Ri'âün – Râ'ûne

Türkçemizdeki “koruyan”, “himaye eden”, “efendi”, “çoban” kelimelerinin karşılığı olan (râ'in) kelimesi²¹⁰ Kur'ân-ı Kerîm'de (râ'ûne)ve (ri'âun) şekilleri ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekkeri sâlim kipi ile gelen kelimesi iki ayette²¹¹, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de sadece bir ayette²¹² zikredilmektedir.

20 - (râki'un) - / Rukke'un - Râki'ûne

Türkçemizdeki “yere eğilen”, “rukû eden” gibi kelimelerin karşılığı olan (râki'un) kelimesi²¹³ Kur'ân-ı Kerîm'de (râki'ûne) ve (rukke'un) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekker sâlim kipi ile gelen kelimesi dört yerde²¹⁴, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de üç yerde²¹⁵ zikredilmektedir.

²⁰⁸ Sebe, 34/13.

²⁰⁹ Ra'd, 13/3; Hicr, 15/19; Nahl, 16/15; Enbiya, 21/31; Neml, 27/61; Lokman, 31/10; Fussilet, 41/10; Kâf, 50/7; Mürselât, 77/27.

²¹⁰ Mu'cemü'l-Vasît, s. 380.

²¹¹ Mü'minûn, 23/8; Me'âric, 70/32.

²¹² Kasas, 28/23.

²¹³ Mu'cemü'l-Vasît, s. 394.

²¹⁴ Bakara, 2/43; Âl-i İmrân, 3/43; Maide, 5/55; Tevbe, 9/112.

²¹⁵ Bakara, 2/125; Hac, 22/26; Fetih, 48/29.

21 - (zâri'un) - / Zürrâ'un – Zâri'ûne

Türkçemizdeki “çiftçi”, “ekim yapan” kelimelerine karşılık gelen (zâri'un) kelimesi²¹⁶ Kur'ân-ı Kerîm'de cemî müzekkeri sâlim kipi ile ²¹⁷ (zâri'ûne) ve cemî kesret kipi ile de ²¹⁸ (zürrâ'un) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bu kelimelerden her ikisi de birer ayette geçmektedir.

22 - (sâcidün) – / Sücûdün – Sücceden –

Sâcidûne

Türkçemizdeki “boyun eğen”, “itaatkâr”, “secde eden” vb. kelimelerin karşılığı olan (sâcidün) kelimesi²¹⁹ Kur'ân-ı Kerîm'de (süccedün), (sâcidûne) ve (sücûdün) şeklinde üç farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekker sâlim kipi ile gelen ²²⁰ ve cemî kesret kipi ile gelen ²²¹ kelimeleri on bir, yine cemî kesret kipi ile gelen ²²² kelimesi de iki yerde geçmektedir.

23 - (sâhirun) - / Seheratün – Sâhirûne

Türkçemizdeki “büyüleyici”, “büyücü”, “sihirbaz” kelimelerinin karşılığı olan (sâhirun) kelimesi²²³ Kur'ân-ı Kerîm'de (sâhirûne) ve (seheratün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekker

²¹⁶ Mu'cemü'l-Vasît, s. 417.

²¹⁷ Vakia, 56/64.

²¹⁸ Fetih, 48/29.

²¹⁹ Mu'cemü'l-Vasît, s. 442.

²²⁰ A'raf, 7/11, 125; Yusuf, 12/4; Tevbe, 9/112; Hicr, 15/29, 31, 32, 98; Şu'ara, 26/46, 219; Sâd, 38/72.

²²¹ Bakara, 2/58; Nisa, 4/154; A'raf, 7/161; Yusuf, 12/100; Taha, 20/70; Fetih, 48/29; Nahl, 16/48; İsra, 17/107; Meryem, 19/58; Furkan, 25/64; Secde, 32/15.

²²² Bakara, 2/125; Hacc, 22/26.

²²³ Mu'cemü'l-Vasît, s. 445.

sâlim kipi ile gelen kelimesi bir yerde²²⁴, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de sekiz yerde²²⁵ geçmektedir.

24 - (esîrun) - / Üsârâ – Esrâ

Türkçemizdeki “esir”, “tutuklu”, “savaş esiri” gibi manalara gelen (esîrun) kelimesi²²⁶ Kur’ân-ı Kerîm’de (esrâ) ve (üsârâ) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan kipi iki ayette²²⁷, kipi de sadece bir ayette²²⁸ geçmektedir. Her iki kelimedede cemî kesret kipi ile gelmektedir.

25 - (sünbületün) - / Senabilü – Sümbülâtün

Türkçemizde “başak” kelimesinin karşılığı olan (sünbületün) kelimesi²²⁹ Kur’ân-ı Kerîm’de (sünbülâtün) ve (senâbilü) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müenesi sâlim kipi ile gelen kelimesi iki ayette²³⁰, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de sadece bir ayette²³¹ zikredilmektedir.

26 - (sivârun) - / Esâvirü – Esviratün

Türkçemizdeki “bilezik”, “çevreleyen şey” gibi kelimelerin karşılığı olan (sivârun)²³² kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de (esviratün) ve (esâvirü)

²²⁴ Yunus, 10/77.

²²⁵ A’râf, 7/113, 120; Yunus, 10/80; Taha, 20/70; Şu’ara, 26/38, 40, 41, 46.

²²⁶ Mu’cemü’l-Vasît, s. 454.

²²⁷ Enfâl, 8/67, 70.

²²⁸ Bakara, 2/85.

²²⁹ Mu’cemü’l-Vasît, s. 479.

²³⁰ Yusuf, 12/43, 46.

²³¹ Bakara, 2/261.

²³² Mu’cemü’l-Vasît, s. 487.

şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan kelimesi bir ayette²³³, kelimesi de dört ayette²³⁴ zikredilmektedir. Her iki kelimedede cemî kesret kipi ile gelmiştir.

27 - (şedîdün) - / Şidâdün - Eşiddâü

Türkçemizdeki “güçlü”, “kuvvetli”, “şiddetli”, “sıkı”, “tavizsiz”, “ağır”, “ciddi” vb. kelimelerin karşılığı olan (şedîdün) kelimesi²³⁵ Kur’ân-ı Kerîm’de (eşiddâü) ve (şidâdün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan kipi üç ayette²³⁶, kipi de sadece bir ayette²³⁷ yer almaktadır. Her iki kelime de cemî kesret kipi ile gelmektedir.

28 - (şâfi’un) - / Şüfe’âü – Şâfi’üne

Türkçemizdeki “aracı”, “araya giren”, “şefaathçi” kelimelerinin karşılığı olan (şâfi’un) kelimesi²³⁸ Kur’ân-ı Kerîm’de (şâfi’üne) ve (şüfe’âü) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekker sâlim kipi ile gelen kelimesi iki ayette²³⁹, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de beş ayette²⁴⁰ zikredilmektedir.

²³³ Zuhrûf, 43/53.

²³⁴ Kehf, 18/31; Hacc, 22/23; Fâtır, 35/33; İnsan, 76/21.

²³⁵ Mu’cemü’l-Vasît, s. 501.

²³⁶ Yusuf, 12/48; Tahrîm, 66/6; Nebe, 78/12.

²³⁷ Feth, 48/29.

²³⁸ Mu’cemü’l-Vasît, s. 512.

²³⁹ Müddessir, 74/48; Şu’ara, 26/100.

²⁴⁰ En’am, 6/94; A’râf, 7/53; Yunus, 10/18; Rum, 30/12; Zümer, 39/43.

Sühûdün — Şâhidûne

Türkçemizdeki “var olan”, “mevcut”, “kanıt”, “delil”, “görgü tanığı” vb. kelimelere tekabül eden (şâhidün) kelimesi²⁴¹ Kur’ân-ı Kerîm’de (şâhidûne), (şühûdün), (şühedâün), ve (eşhâdün) şeklinde farklı cemî kipleri ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekker sâlim kipi ile gelen kelimesi dokuz ayette,²⁴² cemî kesret kipi ile gelen kelimesi üç yerde,²⁴³ yine cemî kesret kipi ile gelen kelimesi yirmi yerde,²⁴⁴ cemî killelt kipi ile gelen kelimesi de iki yerde²⁴⁵ zikredilmektedir.

Türkçemizdeki “ay” kelimesinin karşılığı olan (şehrun) kelimesi²⁴⁶ Kur’ân-ı Kerîm’de (eşhûrun) ve (şühûrun) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî killelt kipi ile gelen kelimesi altı ayette²⁴⁷, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de sadece bir ayette²⁴⁸ zikredilmektedir.

²⁴¹ Mu’cemü’l-Vasît, s. 523.

²⁴² Âl-i İmrân, 3/53, 81; Maide, 5/83, 13; Tevbe, 9/17; Enbiya, 21/56, 78; Kasas, 28/44; Saffat, 37/150.

²⁴³ Müddessir, 74/13; Burûc, 85/7; Yunus, 10/61.

²⁴⁴ Âl-i İmrân, 3/99, 140; Bakara, 2/23, 133, 143, 282, 282; Nisa, 4/69, 135; Maide, 5/8, 44; En’am, 6/144, 150, 150; Nur, 24/4, 6, 13; Hacc, 22/78; Zümer, 39/69; Hadid, 57/19.

²⁴⁵ Hud, 11/18; Mü’min (Gafir), 40/51.

²⁴⁶ Mu’cemu’l-Vasîd, s. 523.

²⁴⁷ Bakara, 2/197, 226, 234; Tevbe, 9/2, 5; Talak, 65/4.

²⁴⁸ Tevbe, 9/36.

31 - (şî'atün) - / Şiye'un – Eşyâ'un

Türkçemizdeki “hizip”, “grup”, “benzeyenler” vb. kelimelerin karşılığı olan (şî'atün) kelimesi²⁴⁹ Kur'ân-ı Kerîm'de (eşyâ'un) ve (şiye'un) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî kesret kipi ile gelen kelimesi beş defa²⁵⁰, cemî killet kipi ile gelen kelimesi de iki defa²⁵¹ zikredilmektedir.

32 - (za'îfün) - / Zu'afâu – Zı'âfün

Türkçemizdeki “zayıf”, “dayanaksız”, “güçsüz” gibi kelimelerin karşılığı olan (za'îfün) kelimesi²⁵² Kur'ân-ı Kerîm'de (zu'afâu) ve (zı'âfün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan kelimesi dört ayette²⁵³, kelimesi de sadece bir ayette²⁵⁴ zikredilmektedir. Her iki kelime de cemî kesret kipi ile gelmektedir.

33 - ('abdün) - / Abîdün – İbâdün

Türkçemizdeki “köle”, “esir”, “kul” kelimelerinin karşılığı olan ('abdün) kelimesi²⁵⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de ('abîdün) ve ('ibâdün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan kipi beş ayette²⁵⁶, kipi de doksan yedi ayette²⁵⁷ geçmektedir. Her iki kelimedede cemî kesret kipi ile gelmektedir.

²⁴⁹ Mu'cemü'l-Vasît, s. 529.

²⁵⁰ En'am, 6/65, 159; Hicr, 15/10; Kasas, 28/4; Rum, 30/32.

²⁵¹ Sebe, 34/54; Kamer, 54/51.

²⁵² Abdulkadir er-Râzî, a.g.e., I, 403.

²⁵³ Bakara, 2/266; Tevbe, 9/91; İbrahim, 14/21; Gafir (Mu'min), 40/47.

²⁵⁴ Nisa, 4/9.

²⁵⁵ Mu'cemü'l-Vasît, s. 609.

²⁵⁶ Âl-i İmrân, 3/182; Enfâl, 8/51; Hacc, 22/10; Fussilet, 41/46; Kâf, 50/29.

²⁵⁷ Bakara 2/90, 186, 207; Âl-i İmrân, 3/15, 20, 30, 79; Nisa, 4/118; Mâide, 5/118; En'am, 6/18, 61, 88; A'râf, 7/32, 128, 194; Tevbe, 9/104; Yunus, 10/107; Yusuf, 12/24; İbrahim, 14/11, 31; Hicr,

34 - (âlimün) - / Ulemâü – Âlimûne

Türkçemizdeki “âlim”, “bilgili”, “uzman”, “mütehassıs” kelimelerinin karşılığı olan (âlimün) kelimesi²⁵⁸ Kur’ân-ı Kerîm’de (âlimûne) ve (ulemâün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekker sâlim kipi ile gelen kelimesi beş ayette²⁵⁹, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de iki ayette²⁶⁰ zikredilmektedir.

35 - (e’ mâ) - / Umyânün – Umyün

Türkçemizdeki “kör”, “âmâ” kelimelerinin karşılığı olan (e’ mâ) kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de (‘umyun) ve (‘umyânün) şeklinde çokluk bildiren iki farklı cemî kesre kipi ile gelmektedir. Bunlardan kelimesi yedi ayette²⁶¹, kelimesi de sadece bir ayette²⁶² zikredilmektedir. Her iki kelime de cemî kesret kipi ile gelmektedir.

15/40, 42, 49; Nahl, 16/2; İsrâ, 17/5, 17, 30, 53, 65, 96; Kehf, 18/65, 102; Meryem, 19/61, 63; Tâhâ, 20/77; Enbiya, 21/26, 105; Mü’minün, 23/109; Nur, 24/32; Furkan, 25/18, 58, 63; Şu’arâ, 26/52; Neml, 27/15, 19, 59; Kasas, 28/82; Ankebût, 29/56, 62; Rûm, 30/48; Sebe, 34/13, 39; Fâtır, 35/28, 31, 32, 45; Yasîn, 36/30; Saffât, 37/40, 74, 81, 111, 122, 128, 132, 160, 169, 171; Sâd, 38/45, 83; Zümer, 39/7, 10, 16, 16, 17, 46, 53; Gafir (Mu’min), 40/15, 31, 44, 48, 85; Şûrâ, 42/19, 23, 25, 27, 27, 52; Zuhrûf, 43/15, 19, 68; Duhan, 44/18, 23; Kâf, 50/11; İnsan, 76/6; Tahrim, 66/10; Nuh, 71/27; Fecr, 89/29.

²⁵⁸ Abdülkadir er-Râzî, a.g.e., I, 467.

²⁵⁹ Yusuf, 12/44; Enbiya, 21/51, 81; Ankebût, 29/43; Rum, 30/22.

²⁶⁰ Şuara, 26/197; Fâtır, 35/28.

²⁶¹ Bakara, 2/18, 171; Yunus, 10/43; İsrâ, 17/97; Neml, 27/81; Rûm, 30/53; Zuhrûf, 43/40.

²⁶² Furkan, 25/73.

36 - ('aynün) - / A'yunün – 'Uyûnün

Türkçemizdeki “göz”, “pınar”, “kaynak” vb. kelimelerin karşılığı olan ('aynün) kelimesi²⁶³ Kur'ân-ı Kerîm'de (a'yunün) ve ('uyûnün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî killet kipi ile gelen kelimesi yirmi iki yerde²⁶⁴, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de on yerde²⁶⁵ zikredilmektedir.

37 - (ğurfetün) - / Ğurafün – Ğurufâtün

Türkçemizdeki “oda”, “daire” kelimelerinin karşılığı olan (ğurfetün) kelimesi²⁶⁶ Kur'ân-ı Kerîm'de (ğurufâtün) ve (ğurafün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müennes sâlim kipi ile gelen kelimesi bir ayette²⁶⁷, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de üç yerde²⁶⁸ geçmektedir.

38 - (feten) - / Fityânün – Fityetün

Türkçemizdeki “genç”, “delikanlı” kelimelerinin karşılığı olan (feten) kelimesi²⁶⁹ Kur'ân-ı Kerîm'de cemî kille kipi ile²⁷⁰ (fityetün) ve cemî kesret

²⁶³ Mu'cemü'l-Vasît, s. 672.

²⁶⁴ A'râf, 7/116, 179, 195; Maide, 5/83; Enfâl, 8/44, 44; Tevbe, 9/92; Hûd, 11/31, 37; Kehf, 18/101; Enbiya, 21/61; Mü'minûn, 23/27; Furkan, 25/74; Secde, 32/18; Ahzab, 33/19, 51; Yâsîn, 36/66; Gafir (Mu'min), 40/19; Zuhrûf, 43/71; Tûr, 52/48; Kamer, 54/14, 37.

²⁶⁵ Hicr, 15/45; Şu'arâ, 26/57, 134, 147; Yâsîn, 36/34; Duhân, 44/25, 52 Zariyat, 51/15; Murselat, 77/41; Kamer, 45/12.

²⁶⁶ Mu'cemü'l-Vasît, s. 682.

²⁶⁷ Sebe, 34/37.

²⁶⁸ Zümer, 39/20, 20; Ankebût, 29/58.

²⁶⁹ Mu'cemü'l-Vasît, s. 707.

²⁷⁰ Kehf, 18/13.

kipi ile de ²⁷¹ (fityânün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Her iki kelime de birer ayette yer almışlardır.

39 - (fâcirun) - / Feceratün – Fücârun

Türkçemizdeki “günahkâr”, “sefih”, “zani”, “yalancı” vb. kelimelerin karşılığı olan (fâcirun) kelimesi²⁷² Kur’ân-ı Kerîm’de (füccârun) ve (feceratün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan kelimesi üç ayette²⁷³, kelimesi de sadece bir ayette²⁷⁴ zikredilmektedir. Her iki kelime de cemî kesret kipi ile gelmişlerdir.

40 - (kâ'idün) - / Ku'üdün – Kâ'idüne

Türkçemizdeki “geri kalmak”, “pasif olmak”, “tembel olmak”, “oturmak” vb. kelimelerin karşılığı olan (kâ'idün) kelimesi²⁷⁵ Kur’ân-ı Kerîm’de (kâ'idüne) ve (ku'üdün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekker sâlim kipi ile gelen kelimesi altı yerde²⁷⁶, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de dört ayette²⁷⁷ zikredilmektedir.

41 - (kâimün) - / Kıyâmün – Kâimüne

Türkçemizdeki “yukarı kalkan”, “ayakta duran”, “dik”, “sağlam” vb. kelimelerin karşılığı olan (kâimün) kelimesi²⁷⁸ Kur’ân-ı Kerîm’de

²⁷¹ Yusuf, 12/62.

²⁷² Mu’cemü’l-Vasît, s. 708.

²⁷³ Sâd, 38/28; Mutaffîfîn, 83/7; İnfitar, 82/14.

²⁷⁴ Abese, 80/42.

²⁷⁵ Mu’cemü’l-Vasît, s. 782-783.

²⁷⁶ Nisa, 4/95, 95, 95; Maide, 5/24; Tevbe, 9/46, 86.

²⁷⁷ Âl-i İmrân, 3/191; Nisa, 4/103; Tevbe, 9/83; Burûc, 85/6.

²⁷⁸ Mu’cemü’l-Vasît, s. 802.

(kâimûne) ve (kıyâmün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekker sâlim kipi ile gelen kelimesi iki yerde²⁷⁹, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de yedi ayette²⁸⁰ zikredilmektedir.

42 - (kâfirun) - / Keferatün – Küffârün -

Kâfirûne

Türkçemizdeki “kâfir”, “inançsız”, “nankör” kelimelerinin karşılığı olan (kâfirun) kelimesi²⁸¹ Kur’ân-ı Kerîm’de (kâfirûne), (küffârün) ve (keferatün) şeklinde üç değişik cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekker sâlim kipi ile gelen kipi yüz otuz bir²⁸², cemî kesret kipi ile gelen kipi yirmi bir²⁸³, yine cemî kesret kipi ile gelen kipi de sadece bir ayette²⁸⁴ yer almaktadır.

²⁷⁹ Me’aric, 70/33; Hacc, 22/62.

²⁸⁰ Âl-i İmrân, 3/191; Nisa, 4/5, 103; Maide, 5/97; Furkan, 25/64; Zümer, 39/68; Zâriyât, 51/45.

²⁸¹ Mu’cemü’l-Vasît, s. 827.

²⁸² Bakara, 2/19, 24, 34, 89, 90, 97, 104, 164, 191, 250, 254, 286; Âl-i İmrân, 3/28, 32, 100, 131, 141, 147; Nisa, 4/37, 101, 102, 139, 140, 141, 141, 144, 150, 151, 151, 161; Mâide, 5/44, 54, 67, 102; En’âm, 6/89, 122, 130; A’râf, 7/37, 45, 50, 76, 93, 101; Enfâl, 8/7, 18; Tevbe, 9/2, 26, 32, 37, 49, 55, 85, 125; Yunus, 10/2, 86; Hûd, 11/19, 42; Yusuf, 12/37, 87; Ra’d, 13/14, 35; İbrahim, 14/2 Nahl, 16/27, 83, 107; İsrâ, 17/8; Kehf, 18/100, 102; Meryem, 19/83; Enbiya, 21/36; Hacc, 22/44; Mü’minûn, 23/117; Furkan, 25/26, 52; Şu’arâ, 26/19; Neml, 27/43 Kasas, 28/48, 82, 86; Ankebût, 29/47, 54, 68; Rûm, 30/8, 13, 45; Secde, 32/10; Ahzâb, 33/1, 8, 48, 64; Sebe, 34/34; Fâtır, 35/39, 39; Yâsîn, 36/70; Sâd, 38/4, 74; Zümer, 39/32, 59, 71; Ğâfir, 40/14, 25, 50, 74, 85; Fussilet, 41/7, 14; Şûrâ, 42/26; Zuhrûf, 43/24, 30; Ahkâf, 46/6; Muhammed, 47/10, 11; Feth, 48/13; Kâf, 50/2; Kamer, 54/8; Mücâdele, 58/4, 5; Saff, 61/8; Mülk, 67/20, 28; Hâkka, 69/50; Me’aric, 70/2; Nuh, 71/26 Müddessir, 74/10, 31; İnsân, 76/4; Târık, 86/17 Kâfirûn, 109/1.

²⁸³ Bakara, 2/161, 109; Âl-i İmrân, 3/91; Nisâ, 4/18; Mâide, 5/57; Tevbe, 9/68, 73, 120, 123; Ra’d, 13/42; Muhammed, 47/34; Feth, 48/29, 29; Kamer, 54/43; Hadîd, 57/20; Mümtehine, 60/10, 11, 13; Tahrîm, 66/9; Mutaffîfîn, 83/34, 36.

²⁸⁴ Abese, 80/42.

43 - (kelimetün) - / Kelimün – Kelimâtün

Türkçemizdeki “kelime”, “söz”, “kanun” kelimelerine tekabül eden (kelimetün) kelimesi²⁸⁵ Kur’ân-ı Kerîm’de (kelimâtün) ve (kelimün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müennes sâlim kipi ile gelen kelimesi on dört²⁸⁶, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de dört yerde²⁸⁷ bulunmaktadır.

44 - (kinnün) - / Ekinnetün – Eknânün

Türkçemizdeki “barınak”, “örtü”, “ev” gibi manalara gelen (kinnün) kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de (ekinnetün) ve (eknânün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan kelimesi bir ayette²⁸⁸, kelimesi de dört yerde²⁸⁹ zikredilmektedir. Her iki kelime de cemî killet kipi ile gelmektedir.

45 - (meyyitün) - / Mevtâ – Emvâtün –

Meyyitüne

Türkçemizdeki “ölü”, “cansız” kelimelerini²⁹⁰ ifade etmek için kullandığımız (meyyitün) kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de (meyyitüne), (emvâtün) ve (mevtâ) şeklinde farklı cemî kipleriyle gelmektedir. Bunlardan cemî killet kipi ile gelen kelimesi altı ayette²⁹¹, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi

²⁸⁵ Mu’cemü’l-Vasît, s. 832.

²⁸⁶ Bakara, 2/37, 124; En’am, 6/34, 115; Enfâl, 8/7; A’râf, 7/158; Yunus, 10/64, 82; Kehf, 18/27, 109, 109; Lokman, 31/27; Şura, 42/24; Tahrîm, 66/12.

²⁸⁷ Nisa, 4/46; Maide, 5/13, 41; Fâtır, 35/10.

²⁸⁸ Nahl, 16/81.

²⁸⁹ En’am, 6/25; İsrâ, 17/46; Kehf, 18/57; Fussilet, 41/5.

²⁹⁰ Mu’cemü’l-Vasît, s. 929.

²⁹¹ Bakara, 2/28, 154; Âl-i İmrân, 3/169; Nahl, 16/2; Fâtır, 35/22; Mürselât, 77/26.

on yedi²⁹², cemî müzekker sâlim kipi ile gelen kelimesi de üç ayette²⁹³ yer almaktadır.

46 - (nebiyyün) - / Enbiyâü – Nebiyyûne

Bu iki kelimenin müfredi kelime olan (nebiyyün) kelimesi²⁹⁴ Türkçemizde “nebi”, “peygamber” olarak karşılık bulmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de ise (nebiyyûne) ve (enbiyâü) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekker sâlim kipi ile gelen kelimesi on altı ayette²⁹⁵, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de beş ayette²⁹⁶ yer almaktadır.

47 - (imraatün) - / Nisvetün – Nisâün

Türkçemizdeki “kadın”, “hanım”, “zevce”, “eş” kelimelerinin karşılığı olan (imraatün) kelimesi²⁹⁷ Kur’ân-ı Kerîm’de (nisâün) ve (nisvetün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî kesret kipi ile gelen kelimesi elli yedi yerde²⁹⁸, cemî killet kipi ile gelen kelimesi de de iki yerde²⁹⁹ geçmektedir.

²⁹² Bakara, 2/73, 260; Al-i İmrân, 3/49; Mâide, 5/110; En’âm, 6/36, 111; A’râf, 7/57; Ra’d, 13/31; Hacc, 22/6; Neml, 27/80; Rûm, 30/50, 52; Yâsîn, 36/12; Fussilet, 41/39; Şûrâ, 42/9; Ahkâf, 46/33; Kiyamet, 75/40.

²⁹³ Mü’minûn, 23/15; Zümer, 39/30, 30.

²⁹⁴ Mu’cemü’l-Vasît, s. 935.

²⁹⁵ Bakara, 2/61, 136, 177, 213; Âl-i İmrân, 3/21, 80, 81, 84; Nisa, 4/69, 133; Mâide, 5/44; İsrâ, 17/55; Meryem, 19/58; Ahzab, 33/7, 40; Zümer, 39/69.

²⁹⁶ Bakara, 2/91; Âl-i İmrân, 3/112, 181; Nisa, 4/155; Maide, 5/20.

²⁹⁷ Mu’cemü’l-Vasît, 959.

²⁹⁸ Bakara, 2/49, 187, 222, 223, 226, 231, 232, 235, 236; Âl-i İmrân, 3/14, 42, 61, 61, 127; Nisâ, 4/1, 3, 4, 7, 11, 15, 19, 22, 23, 23, 24, 32, 34, 43, 75, 98, 127, 127, 129, 176; Mâide, 5/6; A’râf, 7/81, 141; İbrahim, 14/6; Nûr, 24/31, 31, 60; Neml, 27/55; Kasas, 28/4; Ahzâb, 33/30, 32, 32, 52, 55, 59; Ğâfir, 40/25; Feth, 48/25; Hucurât, 49/11, 11; Mücâdele, 58/2, 3; Talâk, 65/1, 4.

²⁹⁹ Yusuf, 12/30, 50.

48 - (nâsirun) - / Ensârun – Nâsirûne

Türkçemizdeki “himaye eden”, “kollayan”, “yardım eden” gibi kelimelerin karşılığı olan (nâsirun) kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de (nâsirûne) ve (ensârun) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekker sâlim kipi ile gelen kelimesi sekiz yerde³⁰⁰, cemî killet kipi ile gelen kelimesi de on bir ayette³⁰¹ geçmektedir.

49 - (ni’metün) - / En’umün – Ni’amün

Türkçemizde “nimet”, “ihvan”, “mal” gibi kelimelerin karşılığı olan (ni’metün) kelimesi,³⁰² Kur’ân-ı Kerîm’de (ni’amün) ve (en’umün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî killet kipi ile gelen kelimesi iki ayette³⁰³, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de sadece bir ayette³⁰⁴ yer almaktadır.

50 - (nefsün) - / Nüfûsün – Enfûsün

Türkçemizdeki “ruh”, “can”, gibi kelimelerin karşılığı olan (nefsün) kelimesi,³⁰⁵ Kur’ân-ı Kerîm’de (enfûsün) ve (nüfûsün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bu kelimelerden cemî killet kipi ile gelen kelimesi yüz elli dört ayette³⁰⁶, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de iki ayette³⁰⁷ zikredilmektedir.

³⁰⁰ Âl-i İmrân, 3/22, 56, 91, 150; Nahl, 16/37; Ankebût, 29/25; Rûm, 30/29; Câsiye, 45/34;

³⁰¹ Bakara, 2/270; Âl-i İmrân, 3 /52, 192; Maide, 5/72; Nuh, 71/25; Tevbe, 9/100, 117; Saff, 61/14.

³⁰² Mu’cemü’l-Vasît, 975.

³⁰³ Nahl, 16/112, 221.

³⁰⁴ Lokman, 31/20.

³⁰⁵ Mu’cemü’l-Vasît, 980.

³⁰⁶ Bakara, 2/9, 44, 54, 54, 57, 84, 85, 87, 90, 102, 109, 110, 155, 187, 223, 228, 234, 234, 235, 235, 265, 240, 272, 284; Al-i İmrân, 3/61, 61, 69, 117, 117, 135, 154, 154, 164, 165, 168, 178, 186; Nisa, 4 /49, 63, 64, 65 66, 69, 95, 95, 97, 107, 113, 128, 135; Mâide, 5/52, 70, 80, 105; En’am,

51 - (vârisün) - / Verasetün – Vârisüne

(vârisün) kelimesi “miras sahibi”, “miras kalan” anlamlarına gelmektedir³⁰⁸ ve Kur’ân-ı Kerîm’de (vârisüne) ve (verasetün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekker sâlim kipi ile gelen kelimesi beş ayette³⁰⁹, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de sadece bir ayette zikredilmektedir.

52 - (veledün) - / Vildânün – Evlâdün

Türkçemizdeki “çocuk”, “evlat”, “erkek çocuk” vb. kelimelerin³¹⁰ karşılığı olan (veledün) kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de (evlâdün) ve (vildânün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî kesret kipi ile gelen kelimesi altı ayette³¹¹, cemî killet kipi ile gelen kelimesi de yirmi üç ayette³¹² zikredilmektedir.

6/12, 20, 24, 26, 93, 123, 130; A’râf, 7/9, 23, 37, 53, 160, 172, 177, 192, 197; Enfâl, 8/53, 72; Tevbe, 9 /17, 20, 35, 36, 41, 42, 44, 55, 70, 81, 85, 88, 111,118, 120, 128; Yunus, 10/33, 44; Hûd, 11/21, 31, 101; Yusuf, 12/18, 83; Ra’d, 13/11, 16; İbrahim, 14/22, 45; Nahl, 16/7, 28, 33, 72, 89, 118; İsrâ, 17/7; Kehf, 18/51; Enbiya, 21/43, 64, 102; Mü’minûn, 23/103; Nûr, 24/6, 12, 61, 61; Furkan, 25/3, 21; Neml, 27/14; Ankebût, 29/40; Rûm, 30/8, 9, 21, 28, 28, 44; Secde, 32/27; Ahzâb, 33/6; Sebe, 34/19; Yâsîn, 36/36; Zümer, 39/15, 42, 53; Gâfir, 40/10; Fussilet, 41/31, 53; Şûrâ, 42/11, 45; Zuhrûf, 43/71; Hucurât, 49/11, 15; Zâriyât, 51/21; Necm, 53/23, 32; Hadîd, 57/14, 22; Mücâdele, 58/8; Haşr, 59/9, 19; Saf, 61/11; Teğâbün, 64/16; Tahrîm, 66/6; Müzzemmil, 73/20 Zümer, 39/42.

³⁰⁷ İsrâ, 17/25; Tekvir, 81/7.

³⁰⁸ Mu’cemü’l-Vasît, s. 1066.

³⁰⁹ Hicr, 15/23; Enbiya, 21/89; Mü’minûn, 23/10; Kasas, 38/5, 58.

³¹⁰ Mu’cemü’l-Vasît, s. 1099.

³¹¹ Nisa, 4/75, 98, 127; Vakia, 56/17; Müzzemmil, 73/17; İnsan, 76/19.

³¹² Bakara, 2/233, 233; Al-i İmrân, 3/10, 116; Nisa, 4/11; En’am, 6/137, 140, 151; Enfâl, 8/28; Tevbe, 9/55, 69, 85; İsrâ, 17/31, 64; Sebe, 34/35, 37; Hadîd, 57/20; Mücâdele, 58/17; Mümtehine, 60/3, 12; Münâfikûn, 63/9; Teğâbün, 64/14, 15.

Kur'ân-ı Kerîm'de Yer Alan Cemî Vezinlerinin Kiplerine Göre Tasnifi

Yukarıda birinci bölümde de ifade ettiğimiz gibi Arap dilinde cemîleri sâlim ve kırık (mükesser) olmak üzere iki ana başlık altında toplamak mümkündür.³¹³ Yine her iki grup cemî de kendi aralarında farklı alt başlıklara ayrılmaktadırlar.

Bunlardan cemî teksir, cemî kesret ve cemî killet olmak üzere iki ana başlık altında değerlendirilir.³¹⁴ Cemî kesret adından da anlaşılacağı üzere üçten başlayarak sınırsız sayıları göstermek için kullanılan kelimelerdir.³¹⁵

Cemî killet ise birinci bölümde de ifade ettiğimiz üzere ifade ettiği mana cemî kesre kipine göre az olan, rakam söz konusu olduğu zaman ise üç ile on arasındaki isimleri bildiren cemî teksîr çeşididir.

Cemî sâlim olanlar da kendi içerisinde cemî müzekkeri sâlim ve cemî müennes sâlim olmak üzere ikiye ayrılırlar.³¹⁶

Yukarıdaki bu taksime göre Kur'ân-ı Kerîm'deki cemî çeşitlerini tasnif edecek olursak:

1- Cemî teksîrler / Kırık Çoğullar

a - Cemî Kesret:

1 - – Bihârün

*Denizler ateşlenip kaynatıldığı zaman.*³¹⁷

³¹³ Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., ts., s. 441.

³¹⁴ es-Süyûtî, Kitâbü Hem'i'l-Hevâmi'i Şerhu Cem'i'l-Cevâmi'i fi İlmi'l-Arabiyyeti, I, 174; Abbas Hasan, a.g.e., IV, 627.

³¹⁵ İbn Akîl, a.g.e., IV, 114; Şertûnî, a.g.e., s. 54.

³¹⁶ Mehmed Zihni Efendi, a.g.e., s. 441.

³¹⁷ Tekvir, 81/6.

2- – İhvânün

*Bakmaz mısın şu münafiklık yapanlara? Onlar Ehl-i kitaptan kâfir **kardeşlerine**: “Vallahi,” diyorlar, eğer siz buradan çıkarılacak olursanız, mutlaka biz de sizinle beraber çıkarız.³¹⁸*

3 - – Ulûfün

*Baksana, **sayıları binlerce** olmasına rağmen ölüm korkusuyla diyarlarını terkedip çıkan kimselere! Allah onlara: “Ölün!” dedi sonra onları diriltti. Doğrusu Allah insanlara lütûfkârdır, fakat insanların çoğu şükretmezler.³¹⁹*

4 - – Büraâü

*İbrâhim’de ve onunla beraber olanlarda size güzel bir örnek vardır: Hani onlar hemşehrilerine şöyle demişlerdi: Bizim, ne sizinle, ne de Allah’tan başka ibadet ettiğiniz şeriklerinizle **hiç bir ilişimiz kalmamıştır**.³²⁰*

³¹⁸ Haşr, 59/11.

³¹⁹ Bakara, 2/243.

³²⁰ Mümtehine, 60/4.

5 - – Beraratün

İyilik timsali (sadık, hürmetkâr, çok değerli) kâtiplerin elleriyle yazılıdır.³²¹

6 - – Cevârün

Denizlerde dağlar gibi akıp giden gemiler de O'nun kudretinin ve hikmetinin delillerindendir.³²²

7 - – Hafezatün

O üzerinize, (hareketlerinizi kaydeden) hafaza meleklerini gönderir.³²³

8 - – Hukkâmün

*Bir de, birbirinizin mallarını haksız yollarla yemeyin. Halkın mallarından bir kısmını, bile bile haksız yere yemek için, rüşvetlerle **hâkimlere** koşmayın.³²⁴*

³²¹ Abese, 80/16.

³²² Şûrâ, 42/32.

³²³ En'am, 6/61.

³²⁴ Bakara, 2/188.

9 - – Humurun

*Bu irşaddan arslandan ürküp kaçan **yaban eşeği** gibi kaçıyorlar?*³²⁵

10 - – Hamîrun

*Yürürken ölçülü, mûtedil yürü, konuşurken sesini ayarla, bağırarak konuşma, unutma ki seslerin en çirkini, avazı çıktığınca bağırın **eşeklerin** sesidir.*³²⁶

11 - – Hazenetün

*Ateşte olanlar bu sefer, **cehennem bekçilerine**: “Ne olur, Rabbinize bizim için yalvarın. Bir gün olsun, azabımızı hafifletsin!” derler.*³²⁷

12 - – Huşşa’un

*Gözleri korkudan önlerine eğildikçe eğilmiş, dehşet içinde mezarlarından çıkar, yayılmış çekirgeler gibi her tarafı dalga dalga kaplarlar.*³²⁸

³²⁵ Müddessir, 74 /50-51.

³²⁶ Lokmân, 31/19.

³²⁷ Gafir, 40/49.

³²⁸ Kamer, 54/7.

13 - – Hatâyâ

*Bir zaman da şöyle dedik: “Şu şehre girin ve orada istediğiniz yerden bol bol yiyin! Şehrin kapısından secde ederek, saygılı bir tavırla girin ve “Affet bizi ya Rebbenâ (hutta)”deyin ki **suçlarınızı** affedelim; iyilik yapanların mükâfatlarını daha da artıracאğız.* ³²⁹

14 - – Hulefâü

*Bir de düşünün ki Allah sizi Âd halkına **halefler** yaptı ve dünya üzerinde size imkânlar bahşetti.* ³³⁰

15 - – Halâifü

*O'dur ki sizi dünyada **halifeler** yapmış ve verdiği nimetlerle sizi denemek için kiminizi kiminize üstün kılmıştır.* ³³¹

16 - – Zükûrun

*Bir de şöyle dediler: “Falan hayvanların karınlarında olan yavrular, canlı doğarsa sadece **erkeklerimize** helâl, kadınlarımıza ise haramdır. Eğer ölü doğarsa, hepsi ona ortak olurlar.”* ³³²

³²⁹ Bakara, 2/58.

³³⁰ A'raf, 7/74.

³³¹ En'am, 6/165.

17 - – Zükrânü

*Neden siz bütün insanlardan sadece **erkeklere** şehvetle varıyorsunuz?*³³³

18 - – Ruhamâü

*Muhammed Allah'ın resulüdür. Onun beraberindeki müminler de kâfirlere karşı şiddetli olup kendi aralarında **şefkatlidirler**.*³³⁴

19 - – Erâzilü

*Buna karşı halkının ileri gelen kâfirleri hep birden kalkıp: “Bize göre, sen sadece bizim gibi bir insansın, bizden farkın yoktur. Hem sonra senin peşinden gidenler toplumumuzun **en düşük kimseleri**, bu da gözler önünde! Ayrıca sizin bize karşı bir meziyetiniz olduğunu da görmüyoruz. Bilâkis sizin yalancı olduğunuzu düşünüyyoruz” dediler.*³³⁵

20 - – Revâsin

³³² En'am, 6/139.

³³³ Şuara, 26/165.

³³⁴ Fetih, 48/29.

³³⁵ Hud, 11/27.

*Hem O'dur ki yeri yaydı. Orada sağlam **dağlar** yükseltti, ırmaklar akıttı. Her meyvenin içinde iki eş yarattı. Sürekli olarak geceyi gündüze bürüyüp duruyor. Elbette bunlarda, iyice düşünen kimseler için, alacak nice dersler ve ibretler vardır.*

336

21 - – Ri'âün

*Medyen'in su kuyularına varınca orada davarlarını suvaran bir grup insan buldu. Onların gerisinde de, kendi hayvanlarını uzakta tutmaya çalışan iki kadın gördü“Siz niçin bekliyorsunuz?” diye sordu. Onlar da: “**Çobanlar** hayvanlarını suvarıp ayrılmadıkça, biz suvarmayız. Babamız da hayli yaşlı olduğundan iş bize kalıyor” diye cevapladılar.³³⁷*

22 - - Rukke'un

*Zira Biz vaktiyle İbrâhim'e Beytullahın yerini belirlediğimiz zaman: “Sakin Bana hiç bir şeyi ortak koşma ve Ben'im Mâbedimi tavaf ederken, kıyamda, **rükûda** veya secdede olarak ibadet edenler için tertemiz tut!”³³⁸*

23 - – Zürrâ'un

³³⁶ Ra'd, 13/3.

³³⁷ Kasas, 28/23.

³³⁸ Hac, 22/26.

*İncîl'deki meselleri ise şöyledir: Öyle bir ekin ki filizini çıkarmış, sonra da onu kuvvetlendirmiş, derken kalınlaşmış da artık gövdesi üzerinde doğrulmuş. Öyle ki **ekicilerin** hoşuna gider, kâfirleri de öfkelenirir.³³⁹*

24 - – Süccedün

*Bir zaman da şöyle dedik: “Şu şehre girin ve orada istediğiniz yerden bol bol yiye! Şehrin kapısından **secde ederek**, saygılı bir tavırla girin ve “Affet bizi ya Rebbenâ (hitta)”deyin ki suçlarınızı affedelim; iyilik yapanların mükâfatlarını daha da artıracacağız.³⁴⁰*

25 – – Sücûdün

*Biz Beytullâh'ı insanlara sevap kazanmaları için toplantı ve güven yeri kıldık. Siz de Makam-ı İbrâhim'i namazgâh edininiz! İbrâhim ile İsmâil'e de: “Tavaf edenler, itikâfa girenler, rükû ve **secde edenler** için bu Evimi tertemiz bulundurun!” diye emretmiştik.³⁴¹*

26 - – Seheratün

³³⁹ Fetih, 48/29.

³⁴⁰ Bakara, 2/58; Nisa, 4/154; A'raf, 7/161.

³⁴¹ Bakara, 2/125.

Bütün büyüçüler Firavun'a gelip: "Galip gelecek olursak, her hâlde mutlaka bize büyük bir mükâfat verilir, değil mi?" dediler.³⁴²

27 - – Esrâ

Hiçbir peygambere yeryüzünde iyice güçleninceye kadar esirler almak uygun düşmez.³⁴³

28 - – Üsârâ

(Bununla beraber) onlar esirler olarak gelirlerse (fidyelerini verip) onları kurtarırsunuz. Hâlbuki aslında onların çıkarılması size haram kılınmıştı.³⁴⁴

29 - – Senabilü

Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak verip her başağında yüz tane bulunan bir tanenin haline benzer. Allah dilediğine kat kat fazlasını da verir. Allah'ın lütfu geniştir, ilmi her şeyi kaplar.³⁴⁵

³⁴² A'râf, 7/113.

³⁴³ Enfal, 8/67.

³⁴⁴ Bakara, 2/85.

³⁴⁵ Bakara, 2/261.

30 - – Esâvirü

*İşte onlara, içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada tahtlar üzerine kurularak kendilerine **altın bilezikler** takılacak, ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyecekler, tahtlara kurulacaklar, ne güzel mükâfattır bunlar ve ne güzel bir meskendir o cennet.*³⁴⁶

31 - – Şüfe'âü

*Acaba burada bize **şefa'at edecek birileri** bulunur mu? Yahut geri döndürülmemiz imkânı olur mu ki bu sefer yaptığımız kötü işlerin yerine güzel güzel işler yapabilelim?" Muhakkak ki onlar, kendilerini hüsrana uğrattılar. Uydurdukları sahte tanrıları da kendilerinden uzaklaşıp ortadan kayboldular.*³⁴⁷

32 - – Şühûdün

*Mal ve ailesiz, tek olarak yarattığım, sonra çok çok mal, servet ve **etrafında dolaşan** oğullar verdiğim o adamı sen Bana bırak!*³⁴⁸

³⁴⁶ Kehf, 18/31.

³⁴⁷ A'râf, 7/53.

³⁴⁸ Müddessir, 74/11-13.

33 - – Şühedâü

*İffetli kadınlara zina isnad edip de buna dair **dört şahid** getiremeyen herke-
se seksen değnek vurun ve bundan böyle, onların şahitliklerini artık ebediyyen kabul
etmeyin. Çünkü bunlar gerçekten fâsıkların ta kendileridir!*³⁴⁹

34 - – Eşhür

*Eşlerine yaklaşmamaya yemin eden kocaların, **dört ay** bekleme hakkı var-
dır. Şayet kocaları bu süre bitmeden eşlerine dönerlerse bunda mahzur yoktur. Çün-
kü Allah çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur.*³⁵⁰

35 - – Şühûr

*Doğrusu, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü kesin hükmünde, **ayların**
sayısı on iki ay olup bunlardan dördü hürmetlidir. İşte doğru hesap budur.*³⁵¹

36 - – Şiye'un

³⁴⁹ Nur, 24/4.

³⁵⁰ Bakara, 2/226.

³⁵¹ Tevbe, 9/36.

*Dinlerini parça parça edip **fırka fırka olanlar** yok mu, senin onlarla hiç bir alakan yoktur. Onların işi Allah'a kalmıştır. Allah, onların yaptıklarını ileride bir bir onlara bildirip cezalarını verecektir.*³⁵²

37 - - Dı'âfün

*Arkalarında eli ermez, **gücü yetmez** küçük çocuklar bıraktıkları takdirde, onların halleri nice olur diye endişe edenler, yetimlere haksızlık etmekten de öylece korksunlar da Allah'ın cezalandırmasından sakınsınlar ve doğru söz söylesinler.*³⁵³

38 - - Du'afâu

*Ateşin içinde birbirleriyle tartışırken **zayıflar**, dünyada büyüklük taşıyanlara: "Biz bunca zaman size tâbi olduk, bari ateş azabının bir kısmını olsun kaldırabilir misiniz?"*³⁵⁴

39 - - 'İbâdün

*"Size söylediğim şu sözleri yakında hatırlayacaksınız. Artık ben işimi Allah'a bırakıyorum. Çünkü Allah kullarını pekiyi görmektedir."*³⁵⁵

³⁵² En'am, 6/159.

³⁵³ Nisa, 4/9.

³⁵⁴ Gafir (Mu'min), 40/47.

³⁵⁵ Gafir (Mu'min), 40/44.

40 - – ‘Abîdün

O vakit kendisine: “İşte bu, dünyada işlediklerinin cezasıdır. Yoksa Allah kullarına en ufak bir haksızlık bile yapmaz.”denilir.³⁵⁶

41 - – ‘Ulemâü

*İsrailoğullarından **bilginlerin** onu bilmeleri, onlar için bir delil değil midir?³⁵⁷*

42 - – ‘Umyün

*Sağır, dilsiz ve **kördürler** onlar. Onun için hakka dönmezler.³⁵⁸*

43 - – ‘Umyânün

*Kendilerine Rab’lerinin âyetleri hatırlatıldığında, onlara karşı sağırlar ve **körler** gibi davranmazlar.³⁵⁹*

44 - - ‘Umyün

³⁵⁶ Hacc, 22/10.

³⁵⁷ Şuara, 26/197.

³⁵⁸ Bakara, 2/18

³⁵⁹ Furkan, 25 / 73

*Şeytana uymaktan korunan müttakiler ise cennetlerde ve pınar başlarındadırlar.*³⁶⁰

45 - – A‘yunün

*Bu hal onların sevinmeleri, mahzun olmamaları, yaptığıın muameleden hepsinin hoşnud olmaları yönünden daha münasıptir. Allah kalplerinizde olan her şeyi bilir. Allah alîmdir, halîmdir (her şeyi hakkıyla bilir, müsamahası boldur).*³⁶¹

46 - – Ğurafün

*Lâkin Rab’lerini sayıp kötülüklerden sakınanlar için, içinden ırmaklar akan, üst üste odalar ihtiva eden yüksek köşkler vardır. Bu Allah’ın bir vâdidir. Allah ise vâdinden asla caymaz.*³⁶²

47 - – Fityânün

*Yusuf, zahîre tartan hizmetçilerine dedi ki: “Onların, zahîre karşılığında verdikleri mallarını da yüklerinin içine koyun. Böylece belki ailelerine döndüklerinde, bunun farkına varıp yine gelirler.”*³⁶³

³⁶⁰ Hicr, 15/45; Zariyat, 51/15.

³⁶¹ Ahzab, 33/51.

³⁶² Zümer, 39/20.

³⁶³ Yusuf, 12/62.

48 - – Fuccârün

*Biz hiç, iman edip makbul ve güzel iş yapanlara, ülkede **fesat çıkararak nizami bozanlarla** aynı muameleleri yapar mıyız? Yahut Allah'ı sayıp kötülüklerden sakınanları, yoldan çıkanlarla bir tutar mıyız?*³⁶⁴

49 - – Feceratün

*İşte bunlar kâfir, **haktan sapan kimselerdir.***³⁶⁵

50 - – Ku'ûdün

*Hani onlar ateşin başında **otururlardı***³⁶⁶

51 - – Kıyâmün

*Onlar ki Allah'ı gâh ayakta **divan durarak**, gâh oturarak, gâh yanları üzerine zikreder, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünürler ve derler ki: “Ey Yüce Rabbimiz! Sen bunları gayesiz, boşuna yaratmadın. Seni bu gibi noksanlardan tenzih ederiz. Sen bizi o ateş azabından koru!”*³⁶⁷

³⁶⁴ Sad, 38/28.

³⁶⁵ Abese, 80/42.

³⁶⁶ Burûc, 85/6.

³⁶⁷ Âl-i İmrân, 3/191.

52 - – Küffârün

*İnkâr yoluna sapan ve **kâfirler** olarak can veren kimseler, kurtuluş fidyesi olarak dünya dolusunca altın verseler de, mümkün değil, hiçbirinden kabul edilmeyecektir. Bunların hakkı, çok acı bir azaptır ve kendilerini bundan kurtaracak olan da yoktur.* ³⁶⁸

53 - – Keferatün

*İşte bunlar **kâfirler**, günaha dadanan, haktan sapan kimselerdir*³⁶⁹

54 - – Kelimün

*Kim izzet istiyorsa bilsin ki izzet tamamiyle Allah'ındır. Güzel ve temiz **sözler** O'na yükselir. Güzel ve makbul işi de Allah yükseltir. Kötü işleri gizlice tasarlayıp kuranlara şiddetli azap vardır. Onların kurdukları bütün tuzaklar mahvolur*³⁷⁰

55 - – Ekinnetün

*Onlardan seni Kur'ân okurken dinleyenler de vardır. Fakat Biz onu lâayık olduğu şekilde anlamalarına mani olmak için, onların kalplerine **kat kat örtüler** geldik.*³⁷¹

³⁶⁸ Âl-i İmrân, 3/91.

³⁶⁹ Abese, 80/42.

³⁷⁰ Fâtır, 35/10.

56 – – Mevtâ

*Bunun üzerine: “Kestiğiniz ineğin bir parçasıyla o maktûlün cesedine vurun.” dedik (Vurulunca da o diriliverdi.) İşte Allah bunu nasıl dirilttiyse **ölüleri** de öyle diriltir. Aklınızı iyice kullanasınız diye mucizelerini size gösterir.³⁷²*

57 - – Enbiyâü

Allah’tan gelmiş olan bir ipe ve insanlar tarafından uzatılan bir ipe (sisteme) tutunmaları müstesna, onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, üzerlerine zillet damgası vurulmuştur. Allah’ın gazabına uğramış, meskenete mahkûm edilmişlerdir.

*Bu, onların Allah’ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere **peygamberleri** öldürmeleri sebebiyle olmuştur. Çünkü âsi olmuşlar ve haddi aşmışlardır.³⁷³*

58 - – Nisâün

*Hani Melekler dediler ki: “Meryem! Muhakkak ki Allah seni seçti. Seni temiz kıldı hatta seni dünyadaki bütün **kadınlara** üstün kıldı³⁷⁴*

³⁷¹ En’am, 6/25.

³⁷² Bakara, 2/73.

³⁷³ Âl-i İmrân, 3/112.

³⁷⁴ Âl-i İmrân, 3/42.

59 - - Ni'amün

Görmüyor musunuz ki Allah göklerde ve yerde olan şeyleri sizin hizmetinize vermiş. Görünen görünmeyen bunca **nimetlere** sizi garketmiş? Yine de, öyle insanlar var ki hiçbir bilgiye, yol gösterici bir rehberine veya aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın Allah hakkında tartışıp durur.³⁷⁵

60 - - Nüfûsün

Rabbimiz **ruhlarınızdaki** duyguları pekiyi bilir. Eğer siz iyi kimseler iseniz şunu bilin ki Allah kötülüklerden, (özellikle anne ve babasına yaptığı kötü muamelelerden,) tövbe edenlere karşı, günahları çok affedicidir.³⁷⁶

61 - - Verasetün

Naim cennetlerine **vârisler** olanlardan eyle beni ya Rabbi.³⁷⁷

62 - - Vildânün

Size ne oluyor ki Allah yolunda ve çaresizlik içerisinde bırakılan bir kısım erkekler, kadınlar ve **çocuklar** uğrunda düşmanla çarpışmıyorsunuz?³⁷⁸

³⁷⁵ Lokman, 31/20.

³⁷⁶ İsrâ, 17/25.

³⁷⁷ Şuara, 26/85.

³⁷⁸ Nisa, 4/75; 98; 127.

b - Cemî Killet:

1 - – Ebhurün

*Eğer Allah'ın kelimelerini yazmak üzere, dünyadaki bütün ağaçlar, kalem olsaydı ve denizlere de **yedi deniz** daha katılıp bütün onlar da mürekkep olsaydı, bunlar tükenir yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi. Allah, öyle azîz, öyle hakîmdir (üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir).³⁷⁹*

2 - – Ihvetün

*Şayet ölenin **kardeşleri** varsa, ölenin yaptığı vasiyetin ifasından ve borcunun ödenmesinden sonra annenin hissesi altıda birdir.³⁸⁰*

3 - – Âlâfün

*O vakit sen müminlere: “Rabbinizin, indirdiği **üç bin** melek ile size imdad göndermesi yetmez mi?” diyordun.³⁸¹*

4 - – Ebrârün

³⁷⁹ Lokman, 31/27.

³⁸⁰ Nisa, 4/11.

³⁸¹ Âl-i İmrân, 3/124.

“Rabbena! Biz, imana çağırın ve “Rabbimize inanın!” diye tevhide dâvet eden bir zatı duyduk ve icabet ettik. Artık Sen bizi affet, kusurlarımızı bağışla ve **iyilerin** ölümünü bize nasip eyle!”³⁸²

5 - – Ebnâü

Hem Yahudiler, hem de Hıristiyanlar “Biz Allah’ın **evlatları** ve sevgilileriyiz.” dediler. De ki: “Öyleyse niçin Allah sizi günahlarınız sebebiyle cezalandırıyor?” Hayır, bilakis siz O’nun yarattığı birer beşer topluluğusunuz. Allah dilediğini affeder, dilediğini cezalandırır. Göklerde, yerde ve ikisi arasında olan her şeyin hâkimiyeti Allah’ındır. Dönüş de O’na olacaktır. ³⁸³

6 - – Esviratün

Eğer o dediği gibi ise, üstüne gökten altın **bilezikler** atılmalı yahut beraberinde melekeler gelmeli değil miydi?”³⁸⁴

7 - – Eşhâdün

Biz resullerimize ve iman edenlere, hem dünya hayatında, hem de **şahitlerin** çağırılıp dinlendiği günde, elbette yardım ederiz. ³⁸⁵

³⁸² Âl-i İmrân, 3/193.

³⁸³ Maide, 5/18.

³⁸⁴ Zuhrûf, 43/53.

³⁸⁵ Gafir, 40/51.

8 - - Eşyâ'ün

*Neticede, tıpkı daha önce **benzerlerine** yapıldığı gibi, kendileriyle arzu ettikleri şey arasına sed çekilir. Çünkü onlar, kıyamet hakkında gerçekten insanları kötü zanna düşüren bir şüphe içindeydiler.* ³⁸⁶

9 - - Fityetün

*Başlarından geçen olayı Biz sana doğru olarak anlatıyoruz. Gerçekten onlar Rab'lerine tam iman etmiş **gençlerdi**. Biz de onların hidâyetlerini ve yakınlerini artırdık.* ³⁸⁷

10 - - Eknânün

*Allah yarattığı şeylerin bir kısmında size gölgelikler, dağlarda da sizin için **barınaklar** yaptı.* ³⁸⁸

11 - - Emvâtün

*Dirilerle **ölüler** de bir olmaz! (müminlerle kâfirler bir olmaz). Allah, dilediğine hakkı işittirir, Sen kabirde olanlara sesini elbette işittiremezsin.* ³⁸⁹

³⁸⁶ Sebe, 34/54.

³⁸⁷ Kehf, 18/13.

³⁸⁸ Nahl, 16/81.

³⁸⁹ Fâtır, 35/22.

12 - – Nisvetün

Şehirde birtakım kadınlar: “Duydunuz mu?” dediler: “Vezirin hanımı uşağına gönlünü kaptırmiş, ondan kâm almak istemiş! Sevda ateşi bağırını yakmış. Kadın besbelli çıldırmiş!”³⁹⁰

13 - – Ensârun

“Ey Yüce Rabbimiz! Sen kimi ateşe koyarsan, muhakkak onu rezil edersin. Zalimlerin hiç bir yardımcıları yoktur!”³⁹¹

14 - – En’umün

*Allah şöyle bir temsil getirir: Bir şehir halkı vardı: Güvenlik ve huzur içinde idi, rızıkları her yandan bol bol, rahatça geliyordu. Derken Allah’ın **nimetlerine** nankörlük ettiler, Allah da halkının işlediği suçlar sebebiyle o şehre açlığı ve korkuyu tattırdı, (açlık ve korku elbise gibi kaplayıverdi bütün vücutlarını).³⁹²*

15 - – Enfüsün

³⁹⁰ Yusuf, 12/30.

³⁹¹ Âl-i İmrân, 3/192.

³⁹² Nahl, 16/112.

*Halka iyiliği emredip **kendinizi** unutuyor musunuz yoksa? Hâlbuki siz Tev-ratı okuyup duruyorsunuz. Artık aklınızı başınıza almayacak mısınız?*³⁹³

16 - – Evlâdün

—

*Anneler, **çocuklarını** iki tam yıl emzirsinler. Bu, emzirmeyi mükemmel şek-liyle uygulamak isteyenler içindir. Şayet çocuklarınızı başkalarına emzirtmek isterse-niz, Kendilerine vereceğiniz ücreti münasip tarzda ödemek şartı ile bunda da size ve-bal yoktur.*³⁹⁴

2 - Cemî Sâlimler

a - Müzekker Sâlim:

1 - – Berîûne

*Eğer seni yalancı saymakta ısrar ederlerse de ki: “Benim yaptığım bana ait, sizin yaptığınız da size! Benim yaptıklarımla sizin, **sizin yaptıklarınızla da benim ilişğim yoktur.**”³⁹⁵*

2 - – Benûne

³⁹³ Bakara, 2/44.

³⁹⁴ Bakara, 2/233.

³⁹⁵ Yunus, 10/41.

*Kendilerine verdiğimiz servet ve evlatlarla nimetlerini artırdığımızı mı sayıyorlar?*³⁹⁶

3 - – Hâfizûne

*Hiç şüphe yok ki o zikri, Kur'ân'ı Biz indirdik, onu koruyacak olan da Biz'iz.*³⁹⁷

4 - – Hâkimûne

*“Eğer benimle gönderilen gerçeğe, içinizden bir kısmı inanıyor, bir kısmınız inanmıyorsanız, o halde aramızda Allah hükmünü verinceye kadar bekleyin! Zaten hüküm verenlerin en iyisi O'dur.”*³⁹⁸

5 - – Hâzinûne

*Aşılایıcı Rüzgârlar gönderdik. Derken gökten yağmur indirip onunla sizi suladık. Hâlbuki o suyu hazinelerde depolayan da sizler değilsiniz.*³⁹⁹

6 - - Hâşi'ûne

³⁹⁶ Mü'minûn, 23/55.

³⁹⁷ Hicr, 15/9.

³⁹⁸ A'raf, 7/87.

³⁹⁹ Hicr, 15/22.

*Sabır göstererek, namazı vesile ederek Allah'tan yardım dileyin! Gerçi bu çok zor bir iştir, fakat içi saygı ile ürperenlere değil.*⁴⁰⁰

7 - – Râhimûne

*Mûsâ: “Ya Rabbî, dedi, beni ve kardeşimi affet. Rahmetine bizi de dâhil et; çünkü merhamet edenlerin en merhametlisi Sensin Sen!”*⁴⁰¹

8 - – Erzelûne

*“A!” dediler, “Seni izleyenlerin, toplumun en aşağı tabakasından olduklarını göre göre sana inanmamızı nasıl beklersin?”*⁴⁰²

9 - - Râ'ûne

*O müminler üzerlerindeki emanetleri gözetirler, verdikleri sözleri tam tamına tutarlar.*⁴⁰³

10 - - Râki'ûne

⁴⁰⁰ Bakara, 2/45.

⁴⁰¹ A'râf, 7/151.

⁴⁰² Şuara, 26/111.

⁴⁰³ Mü'minûn, 23/8; Meâric, 70/32.

*Hem namazı tam kılın, zekâtı verin, **rükû edenlerle** beraber siz de namaz kılın.*⁴⁰⁴

11 - - Zâri'ûne

*Onu siz mi onu **yetiştiriyorsunuz** biz mi?*⁴⁰⁵

12 - - Sâcidûne

*Bir zaman Yusuf babasına, "Babacığım!" dedi. "Ben rüyamda on bir yıldızın, güneş ve Ay'ın bana **secde ettiklerini** gördüm."*⁴⁰⁶

13 - - Sâhirûne

*Mûsâ dedi ki: "Size gelen gerçeği böyle mi nitelendiriyorsunuz? İnsaf edin, sihir midir bu? Şu bir gerçektir ki **büyücüler** iflah olmazlar."*⁴⁰⁷

14 - - Şâfi'ûne

*Bu hesap gününü yalan sayardık. Ölüm bizi yakalayınca kadar hep böyle idik." Artık onlara **şefaathçilerin** şefaati fayda etmez.*⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ Bakara, 2/43.

⁴⁰⁵ Vakia, 56/64.

⁴⁰⁶ Yusuf, 12/4.

⁴⁰⁷ Yunus, 10/77.

15 - – Şâhidûne

“Ya Rabbenâ! İndirdiğin kitaba iman edip Elçinin yolunu tuttuk. “Sen de bizi, birliğini ve nebîlerini tanıyan **şahitlerle** birlikte yaz!” dediler.⁴⁰⁹

16 - – Âlimûne

O kâhinler “Bu gördükleriniz karışık düşlerdir. Biz böyle karışık düşlerin yorumunu **bilemeyiz.**” dediler.⁴¹⁰

17 - - Kâ'idûne

Yine dediler ki: “Ya Mûsâ! O zorbalar orada oldukları müddetçe biz asla giremeyiz. Haydi sen Rabbinle git, ikiniz onlarla savaşın, biz işte burada **oturuyoruz.**”⁴¹¹

18 - – Kâimûne

Onlar şahitliklerini dürüstçe **ifa ederler.**⁴¹²

⁴⁰⁸ Müddessir, 74/46-48.

⁴⁰⁹ Âl-i İmrân, 3/53.

⁴¹⁰ Yusuf, 12/44.

⁴¹¹ Maide, 5/24.

⁴¹² Me'aric, 70/33.

19 - – Kâfirûne

*Onlar Allah'ın nûrunu ağızlarıyla üfleyip söndürmek isterler. Allah ise, nûrunu tam parlatmaktan başka bir şeye razı olmaz. **Kâfirler** isterse hoşlanmasınlar!*⁴¹³

20 - – Meyyitûne

*Ve bütün bunlardan sonra, siz ey insanlar, ölürsünüz.*⁴¹⁴

21 - – Nebiyyûne

*Allah'ın âyetlerini inkâr edenleri, haksız yere **peygamberleri** öldürenleri, adaleti isteyip yaymak isteyenlerin canlarına kıyanları, can yakıcı bir ceza ile müjdeli!*⁴¹⁵

22 - – Nâsırûne

*Bilakis sizin mevlânız Allah'tır, ve O **yardım edenlerin** en hayırlısıdır.*⁴¹⁶

23 - – Vârisüne

⁴¹³ Tevbe, 9/32.

⁴¹⁴ Mü'minûn, 23/15.

⁴¹⁵ Âl-i İmrân, 3/21.

⁴¹⁶ Âl-i İmrân, 3/150.

*Muhakkak ki hayatı veren de Biz'iz, hayatı geri alıp öldüren de ve elbette hepsine vâris olacak, hepsinden **sonraya kalacak** olan baki de Biz'iz.*⁴¹⁷

b - Müennes Sâlim:

1 - – Cârîyâtün

*Kolayca akıp giden (yıldızlar, bulutlar vb.) şeylere (yemin olsun).*⁴¹⁸

2 - – Hatîâtün

*O vakit onlara denildi ki: “Şu şehre (Kudüs'e) yerleşin, oranın ürünlerinden dilediğiniz şekilde yiyin, yararlanın, “Affet bizi ya Rabbenâ! (hatta)”deyin ve şehrin kapısından tevazû ile eğilerek girin ki **suçlarınızı** bağışlayalım. İyi ve güzel davrananlara, ayrıca daha fazla mükâfatlar vereceğiz.”⁴¹⁹*

3 - – Râsiyâtün

*O cinler ona kaleler, heykeller, havuz büyüklüğünde çanak ve leğenler, sabit kazanlar gibi istediği şeyleri yaparlardı. Ey Davud hanedanı, şükür gayreti içinde olun. Kullarımdan gereği gibi şükredenler çok azdır.*⁴²⁰

⁴¹⁷ Hicr, 15/23.

⁴¹⁸ Zariyat, 51/3.

⁴¹⁹ A'râf, 7/161.

⁴²⁰ Sebe, 34/13.

4 - – Sünbülâtün

(Günün birinde) hükümdar gördüğü bir rüyayı anlatıp dedi ki: “Ben yedi semiz inek gördüm, bunları yedi zayıf inek yiyordu. Bir de yedi yeşil **başaklar** ile yedi kuru başak gördüm. Ey efendiler: “Siz rüya tabir ediyorsanız, benim bu rüyamı da halledin!”⁴²¹

5 - – Ğurufâtün

Bizim nezdimizde size değer kazandıran şey, ne mallarınızın, ne de evlatlarınızın çokluğu değildir. Şu var ki, iman edip güzel ve makbul işler yapanlara bu gayretlerinden ötürü kat kat mükâfat verilecek ve onlar cennetin yüksek **köşklerinde** güven ve huzur içinde olacaklardır.⁴²²

6 - – Kelimâtün

Rabbinin sözü, doğruluk ve adalet bakımından tam kemalindedir. O'nun **sözlerini** değiştirebilecek yoktur. O hakkıyla iştir ve bilir.⁴²³

⁴²¹ Yusuf, 12/43.

⁴²² Sebe, 34/37.

⁴²³ En'am, 6/115.

Kur'ân-ı Kerîm'de Kullanılan Cemî Kiplerinin Mukayesesi

Tezimizin esasını teşkil eden bu bölümde Kur'ân-ı Kerîm'de geçmiş olan cemî kiplerini aşağıda görüldüğü üzere alt başlıklarla gruplarına ayırdıktan sonra kendi aralarında anlam mukayeselerini yapmaya çalıştık.

a) Aralarında kesretlik ve killetlik münasebeti olan cemî teksir gruplarına bazı örnekler

Aşağıda bu başlık altında inceleyeceğimiz cemî teksir kelimelerin daha önce de belirttiğimiz üzere her biri sûrede işlenen ana temaya ve bu cemî kalıplarının yer aldığı ayetlerin kontekstine muvafık olarak, yerine göre killet/azlık, yerine göre de kesret/çokluk ifade eden cemî kalıpları şeklinde gelmiştir.

Bu bağlamda olmak üzere ayetlerde yer alan cemî teksir grupları hakkında rakam olarak net bir sınırlama yapılamasa da genel olarak cemî killet kalıbı rakam belirtildiği zaman üç ile on arasındaki sayıları, cemî kesret kipi ise on ile sonsuza kadar olan sayıları bildirmektedir. Rakam söz konusu olmadığı zaman ise cemî killet kipi, cemî kesret kipine göre daha az manaya işaret etmektedir. Bu belirgin farklılık aşağıdaki ayetlerde rahatlıkla görülmektedir.

Örnekler:

1 - - / Âlâfün - Ulûfün

Yukarıda da belirttiğimiz gibi (elfün) kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de cemî kille kipi olarak (âlâfün), cemî kesret kipi olarakta (ülûfün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan () kelimesi iki ayette geçerken, () kelimesi de sadece bir ayette zikredilmektedir.⁴²⁴

Âl-i İmrân 124 ve 125. ayetlerde kelimesi cemî kille kipi ile gelmiş ve meleklerin sayısı, rakamları da verilerek bildirilmiştir. Öncelikle bahsi geçen bu rakamlar cemî killet kipinin kapsamı içerisine girdiğinden, ikinci olarak ta bu

⁴²⁴ Muhammed Fuad Abdülbaki, a.g.e., s. 45.

rakamlar aşağıdaki ayette geçen cemî kesret kalıbının işaret ettiği sayıdan daha az olduğundan Cenâb-ı Hak bu ayetlerde cemî killet kipiyle gelen kelimesini tercih etmiştir diyebiliriz.

*O vakit sen mûminlere: “Rabbinizin, indirdiği **üç bin melek** ile size imdad göndermesi yetmez mi?” diyordun.⁴²⁵*

*Evet, eğer sabreder ve itaatsizlikten sakınırsanız, (düşmanlarınız da hemen üzerinize geliverirlerse) Rabbiniz, formalı formalı tam **beş bin melek** göndererek size yardım edecektir.⁴²⁶*

*Baksana, **sayıları binlerce** olmasına rağmen ölüm korkusuyla diyarlarını terk edip çıkan kimselere! Allah onlara: “Ölün!” dedi sonra onları diriltti. Doğrusu Allah insanlara lütüfkârdır, fakat insanların çoğu şükretmezler.⁴²⁷*

kelimesinin yer aldığı ayete gelince, ayete konu olan savaşta korkaklık gösteren ehl-i cubn’un sayısı tercih edilen genel görüşe göre on binden fazladır.⁴²⁸ es-Sâbûnî de onların sayısını yetmiş bin olarak zikretmiştir.⁴²⁹ Netice olarak Bakara 243. ayetin kontekstine en uygun kullanımın cemî kesre kipi ile gelen kelimesinin olduğu apaçık görülmektedir.

⁴²⁵ Âl-i İmrân, 3/124.

⁴²⁶ Âl-i İmrân, 3/125.

⁴²⁷ Bakara, 2/243.

⁴²⁸ Celâlüddîn es-Süyûtî, Celâlüddîn el-Mahallî, Tefsîrü’l-Celâleyn, Matbaatü’l-İstikâme, Kahire, ts, I, 38; el-Âlûsî, a.g.e., II, 242; Ebü’l-Berekât en-Neseфі, Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâikü’t-Te’vîl, Dâru’l-Kütâbi’l-Arabiyye, Beyrut, ts., I, 160.

⁴²⁹ Muhammed Ali es-Sâbûnî, Saffetü’t-Tefâsîr, Dâru’s-Sâbûnî, Kahire, 1997, I, 141.

2- / **Bihârün - Ebhurün**

Türkçemizdeki deniz kelimesinin karşılığı olan (bahrun) kelimesi⁴³⁰ Kur'ân-ı Kerîm'de cemî kille kipi olarak (ebhurun) ve cemî kesret kipi olarak ta (bihârun) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan kelimesi bir ayette geçerken, kelimesi de iki ayette yer almaktadır.

*Eğer Allah'ın kelimelerini yazmak üzere, dünyadaki bütün ağaçlar, kalem olsaydı ve denizlere de **yedi deniz** daha katılıp bütün onlar da mürekkep olsaydı, bunlar tükenir yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi. Allah, öyle azîz, öyle hakîmdir (üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir).⁴³¹*

Görüldüğü üzere bu ayette cemî kille kipi ile gelen (denizler) kelimesi “yedi sayısı” ile tahsis edilmiştir. Denizlerin sayısının belirtilmesi ve yedi rakamının cemî killet kipinin kapsamı içerisine girmesinden dolayı cemî killet kipi ile gelen kelimesi kullanılmıştır. Cenab-ı Hakk (c.c.)’ın denizler mürekkep olsa da, kendisinin ayetlerini anlatmaya kifayet etmeyeceğini ayrıca belirtmesinden yedi değil ne kadar deniz olursa olsun yinede Allah (c.c.)’ın ayetlerinin karşısında killet ifade edeceği gibi bir işaret te sezilmektedir. Zemaşerî’nin bu ayetin tefsiri hakkındaki “bu denizler ağızlarına kadar mürekkeple dolu olsalar ve bu hal üzere ebedi kalsalar da Allah (c.c.)’ın kelimatını anlatmaya yetmezler” görüşü de bu sözümüzü destekler mahiyettedir.⁴³²

Ancak aşağıdaki ayetlerde durum daha farklıdır:

⁴³⁰ Mu’cemü’l-Vasid, s. 61.

⁴³¹ Lokman, 31/27.

⁴³² Ebü’l-Kâsım Muhammed b. Amr b. Ahmed ez-Zemaşerî, Keşşâf an- Hakâiki’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-Ekâvîl fî vücûhi’t-Te’vîl, (thk. Abdurrezzâk el-Mehdî), Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabiyye, Beyrut, ts., III, 508.

*Denizler ateşlenip kaynatıldığı zaman.*⁴³³

*Denizler birbirine katılıp tek deniz haline geldiği zaman.*⁴³⁴

Görüldüğü üzere yukarıdaki iki ayette ve ayetlerin bulunduğu sûrelerde kıyamet esnasında meydana gelecek olaylardan bahsedilmektedir. Ve bu korkunç tabloya muvafık olarak cemî kesre kipi olan kelimesi kullanılmıştır. Zira kıyametin kopacağı hengâmede bütün denizlerin kaynayacağı ve bütün denizlerde patlama yaşanacağı ifade edilmektedir. Cemî kesretin genel olarak on sayısından sonsuza kadar olan sayılara işaret ettiğini dikkate aldığımızda, cemî kesret kipi ile gelen bu kelime, duyduğumuz duymadığımız ve bildiğimiz bilmediğimiz bütün denizlerin kıyamet günü ayette ifadesini bulan hali yaşayacağını bildirmektedir diyebiliriz.

3- / Esâvirü - Esviratün

Türkçemizdeki “bilezik”, “çevreleyen şey”, “halka” gibi kelimelerin karşılığı olan (sivârun)⁴³⁵ kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de (esviratün) ve (esâvirü) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî killet kipi olan kelimesi bir ayette bulunurken, cemî kesret kipi olan kelimesi de dört ayette geçmektedir.

*Eğer o dediği gibi ise, üstüne gökten altın **bilezikler** atılmalı yahut beraberinde melekler gelmeli değil miydi?”⁴³⁶*

kelimesinin geçtiği yukarıdaki ayete ve bu ayetten önceki iki ayette Hz. Musa ile Firavun arasında geçen bir diyalog görülmektedir. Bu tabloda Firavun

⁴³³ Tekvir, 81/6.

⁴³⁴ İnfitar, 82/3.

⁴³⁵ Mu’cemü’l-Vasît, s. 487.

⁴³⁶ Zührûf, 43/53.

Hz. Musa'yı küçümsemekte ve çevresindekilere ...”ben ondan daha üstün değil miyim? Kaldı ki eğer o bir resul ise hiç olmasa üzerine gökten birkaç tane altın bilezik atılmalı değil miydi”?.. demektedir.

Dolayısıyla Cenâb-ı Allah buraya Firavunun tavrına uygun olarak cemî killet olan kelimesini uygun görmüştür.

Ancak kelimesinin yer aldığı aşağıdaki ayetlerde bu kelime ile verilmek istenen mesaj değiştiğinden kelimenin vezni de değişmekte ve kelime cemî kesret kipi ile gelmektedir.

*İşte onlara, içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada tahtlar üzerine kurularak kendilerine **altın bilezikler** takılacak, ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyecekler, tahtlara kurulacaklar, ne güzel mükâfattır bunlar ve ne güzel bir meskenidir o cennet.*⁴³⁷

*İman edip makbul ve güzel işler yapanları ise Allah, içinden ırmaklar akan cennetlere yerleştirecektir. Orada **altın bilezikler** ve incilerle bezenirler. Orada giyim kuşamları da ipekten olacak.*⁴³⁸

*(Onların mükâfatları) Adn cennetleridir. Oraya girerler, orada **altın bilezikler**, incilerle süslenirler, elbiseleri de ipektendir.*⁴³⁹

⁴³⁷ Kehf, 18/31.

⁴³⁸ Hacc, 22/23.

⁴³⁹ Fâtır, 35/33.

*Elbiseleri ince veya kalın yeşil renkli ipeklerden, atlaslardandır. Gümüş bilezikler takınırlar. Onların Rabbi, kendilerine tertemiz bir içki ikram edip şöyle demiştir:*⁴⁴⁰

Görüldüğü üzere kelimesinin geçtiği yukarıdaki dört ayetin hepsi de Allah'ın (c.c.) cennet ehline hazırlamış olduğu mükâfatlardan ve nimetlerden bahsetmektedir. Fahrüddin Razî özellikle Kehf Sûresindeki ayetin kuruluşuna dikkat çekmekte, ayetin ilk kısmının edilgen (...“orada onlara altın bilezikler takılacaktır”) ikinci kısmının ise (...”giysiler giyecekler, oturacaklar”) etken yapıda olduğunu söylemektedir. Râzî'ye göre etken fiille ifade edilen bölüm, iyilerin kendi dürüst ve erdemli yapıp etmeleriyle hak ettikleri karşılığı; edilgen fiille ifade edilen bölüm ise, onların kendi emeklerinin üstünde ve ötesinde, Allah(c.c.) tarafından kendilerine bir lütuf ve armağan olarak bahşedilecek olan şeyleri ifade etmektedir.⁴⁴¹ Yani kelimesi Allah (c.c.)'ın karşılıksız vermesini simgelemektedir. Dolayısıyla Cenâb-ı Hak (c.c) ikram ve izzetinin sonsuzluğunu ifade etmek için bu ayetlerde cemî kesre kipi olan kelimesi kullanılmıştır.

Konunun giriş kısmında cemî teksîr kiplerinden cemî killet ile cemî kesretyi karşılaştırdığımız zaman cemî killet cemî kesretten daha az mana ifade eder demiştik. Bu bağlamda dünya nimeti olarak kullanılan kelimesi ahiret nimeti olarak kullanılan kelimesine karşı elbette killet ifade edecektir. Kur'ân'da zaten kelimesini cemî killet olarak, kelimesini de cemî kesret olarak kullanmıştır ki her iki kelime de konularına tam uygundur.

4 - / Şühûrun - Eşhûrun

Türkçemizdeki “ay” kelimesinin karşılığı olan (şehrun) kelimesi⁴⁴² Kur'ân-ı Kerîm'de (eşhûrun) ve (şühûrun) şeklinde iki farklı cemî kipi

⁴⁴⁰ İnsan, 76/21.

⁴⁴¹ Râzî,a.g.e., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Mısır, 1937, XXI, 122.

⁴⁴² Mu'cemu'l-Vasîf, s. 523.

ile gelmektedir. Bunlardan cemî killet kipi olan kelimesi altı ayette, cemî kesret kipi olan kelimesi de sadece bir ayette zikredilmektedir.

*Eşlerine yaklaşmamaya yemin eden kocaların, **dört ay** bekleme hakkı vardır. Şayet kocaları bu süre bitmeden eşlerine dönerlerse bunda mahzur yoktur. Çünkü Allah çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur.*⁴⁴³

*Sizden vefat eden erkeklerin eşlerinin evlenebilmeleri için **dört ay** on gün iddet beklemeleri gerekir. Onlar bu sürelerini tamamladıktan sonra, meşrû Sürette kendi haklarında verecekleri karardan ötürü size bir sorumluluk yoktur. Allah yaptığınızı her şeyden haberdardır.*⁴⁴⁴

*Bu günden itibaren yeryüzünde **dört ay** istediğiniz gibi dolaşın ve şunu bilin ki siz Allah'ın elinden hiçbir şekilde kaçıp kurtulamazsınız ve Allah kâfirleri rüsvay edecektir.*⁴⁴⁵

*Kadınlarınızdan âdetten kesilenlerin iddetinde tereddüt ederseniz, onların iddet süreleri **üç aydır**. Henüz âdet görmeyenlerin de süreleri böyledir.*⁴⁴⁶

*Hac **mâlum aylardadır**. Kim o aylarda hacı ifaya azmederse bilsin ki hac esnasında, ne cinsel yaklaşma, ne günah sayılan davranışlarda bulunma, ne de tartışma ve sürtüşme caiz değildir.*⁴⁴⁷

⁴⁴³ Bakara, 2/226.

⁴⁴⁴ Bakara, 2/234.

⁴⁴⁵ Tevbe, 9/2.

⁴⁴⁶ Talak, 65/4.

⁴⁴⁷ Bakara, 2/197.

*O halde, **haram aylar** çıkınca artık öbür müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları yakalayıp esir edin, onların geçebileceği bütün geçit başlarını tutun. Eğer tövbe eder, namaz kılar, zekât verirlerse onları serbest bırakın. Çünkü Allah gafurdur, rahîmdir (affi ve merhameti boldur).⁴⁴⁸*

Yukarıdaki altı ayetin hepsinde cemî kille kipi olan (eşhürun) kelimesi kullanılmıştır. Dört ayette bu kelime rakamla kayıt altına alındığından (ve bu rakamlar cemî killet kipinin kapsamı içerisinde olduğundan) cemî killet kullanılmasının sebebi anlaşılmaktadır. Diğer ayetlerden biri olan Tevbe Sûresi 5. ayette ise haram aylardan bahsedilmektedir. Haram ayların dört ay olduğu Tevbe Sûresi 36. ayette sabittir. Dolayısıyla burada da cemî killet kipi ile gelen kelimenin kullanılması kontekste uygun düşmektedir. kelimesinin kullanıldığı son ayet olan Bakara Sûresi 197. ayette ise hac ibadetinden bahsedilmektedir. Ayette haccın hangi aylarda olduğu açıkça bildirilmemiştir. Ancak genel tercih, haccın, şevval, zil-kâde ve zilhicce ayının onuna kadar olan zaman dilimi içinde olduğunu yönündedir.⁴⁴⁹ Bu ise hac ibadetinin üç ay içerisinde olduğu anlamına gelmektedir. Neticede burada da (eşhürun) kelimesi ile kastedilen üç aydır ve kelime cemî killet kipinin kapsamına girdiğinden Cenâb-ı Hak burada cemî killet kipi ile gelen kelimeyi kullanmayı uygun görmüştür.

(şühûrun) kelimesinin kullanıldığı tek yer olan Tevbe Sûresi 36, ayette ise durum daha farklıdır. Dikkat edilecek olursa cemî kesre kalıbıyla gelen (şühûrun) kelimesi bu ayette 12 sayısı ile takyîd edilmiştir. Gramer kaidesi gereği 12

⁴⁴⁸ Tevbe, 9/5.

⁴⁴⁹ Ebû'l-Ferec Cemalüddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr, (thk. Muhammed b. Abdurrahman Abdullah) Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1987, I, 190; Ömer b. Muhammed el-Beydâvi, a.g.e., I, 111; Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl, (thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cum'a, Süleyman Müslim), Dâru't-Taybe, 1997, I, 225; Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, II, 53; Mu'cemü'l-Vasît, s. 523.

sayısı cemî kesret kipinin kapsamı içerisinde değerlendirildiğinden, (şehrün) kelimesinin cemî kesret kipi ile (şühûrun) olarak gelmesinin sebebi rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Doğrusu, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı çünkü kesin hükmünde, ayların sayısı on iki ay olup bunlardan dördü hürmetlidir. İşte doğru hesap budur. O halde bu aylar konusunda kendinize zulmetmeyin ve müşrikler nasıl sizinle topyekûn savaşıyorlarsa siz de onlarla topyekûn savaşın! Ve bilin ki Allah, ilahî sınırlara saygılı olup fenalıklardan sakınanlarla beraberdir.⁴⁵⁰

5 - / Fityânün - Fityetün

Türkçemizdeki “genç”, “delikanlı” kelimelerinin karşılığı olarak kullanılan (feten) kelimesi⁴⁵¹ Kur’ân-ı Kerîm’de (fityetün) ve (fityânün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile birer ayette yer almıştır.

Bunlardan cemî kille kipi olan (fityetün) kelimesi Kehf Sûresinde Ashâb-ı Kehf’den bahsedilirken geçmektedir. Ebu Hayyan Kehf Sûresi’nin yirmi ikinci ayetini delil getirerek Ashâb-ı Kehf’in on kişiden az olduklarını söylemektedir.⁴⁵² Ayrıca Taberî’de Abdullah b. Abbas’ın Ashâb-ı Kehf’in yedi kişi olduklarını söylediğini rivayet etmektedir.⁴⁵³ Dolayısıyla bahsedilen ayetteki cemî killet kipi konumuna uygun düşmektedir.

⁴⁵⁰ Tevbe, 9/36.

⁴⁵¹ Mu’cemu’l-Vasît, s. 707.

⁴⁵² Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân, el-Bahru’l-Muhît, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2001, VI, 99.

⁴⁵³ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Câmi’u’l-Beyân fî Te’vîli’l-Kur’ân, (thk. Hânî Hâc, İmâd Zeki el-Bârûdî, Hayri Saîd), el- Mektebetü’t-Tevfikîyye, Kahire, 2004, IX, 227.

*Başlarından geçen olayı Biz sana doğru olarak anlatıyoruz. Gerçekten onlar Rab'lerine tam iman etmiş gençlerdi. Biz de onların hidâyetlerini ve yakınlerini artırdık.*⁴⁵⁴

Ancak aşağıdaki ayette Kur'ân-ı Kerîm'in bu kelime ile vermek istediği mesaj değiştiğinden, Kur'ân, cemî kille kipi ile gelen (fityetün) kelimesinin yerine cemî kesret kipi ile gelen (fityânün) kelimesini tercih etmiştir. Görüleceği üzere bu kelime ayetteki konumuna tamamen muvafiktir. Çünkü ayet Yusuf Sûresinde geçmekte, Hz. Yusuf ile kardeşleri arasında cereyan eden hadiseden bahsetmektedir. Ayette yer alan hadisenin yaşandığı esnada Hz. Yusuf (a.s.)'u devlette önemli bir makamda, maliyeden veya hazineden sorumlu biri olarak⁴⁵⁵ düşündüğümüzde etrafındaki hizmetçilerinin on kişiden fazla olması mantıklı olsa gerektir. Binaenaleyh bu makamda cemî kesret kipinin kullanımı daha uygundur.

*Yusuf, zahîre tartan hizmetçilerine dedi ki: "Onların, zahîre karşılığında verdikleri mallarını da yüklerinin içine koyun. Böylece belki ailelerine döndüklerinde, bunun farkına varıp yine gelirler."*⁴⁵⁶

6 - / Nisvetün - Nisâün

Türkçemizdeki "kadın", "hanım", "zevce", "eş" kelimelerinin karşılığı olan (imraatün) kelimesi⁴⁵⁷ Kur'ân-ı Kerîm'de (nisâün) ve (nisvetün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî kesret kipi ile gelen kelimesi elli yedi yerde geçerken, cemî killet kipi ile gelen kelimesi de sadece iki yerde geçmektedir.

⁴⁵⁴ Kehf, 18/13.

⁴⁵⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Yusuf Sûresi 54-56.

⁴⁵⁶ Yusuf, 12/62.

⁴⁵⁷ Mu'cemu'l-Vasît, s. 959.

Kur'ân-ı Kerîm (nisvetün) kelimesini sadece Yusuf Sûresinde, Hz. Yusuf ve onunla bir çeşit irtibat içerisinde bulunan kadınların bahsinin geçtiği yerde kullanmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'in (nisvetün) kelimesini kullanmasının hikmetine ilişkin İbn Atiyye; “ (nisvetün) kelimesi ile kastedilen, (saraydaki) fırıncının, su işleriyle ilgilenen görevlinin, kapıcının ve hapis görevlisinin hanımlarıdır⁴⁵⁸” yorumunu yapmaktadır. Bunun yanında bu iki kelimenin kaynaklardaki dilsel kullanımına baktığımızda⁴⁵⁹ bilinen genel anlamıyla kadın topluluğunun (bu İslam kadınları olabilir, gayri müslim kadınlar olabilir, bir şehrin bir ülkenin kadınları olabilir) parçası (o parça sayısal olarak on rakamından daha fazlada olsa) kastedildiğinde cemî kille kipi olan (nisvetün) kelimesinin kullanılmakta olduğunu görmekteyiz.

Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerîm'deki kelimesinin geçtiği ayetleri incelediğimizde evlenme, boşanma, temizlik, miras gibi bütün kadınları ilgilendiren sosyal konuların işlendiğini görmekteyiz. Bütün kadınların söz konusu olduğu bir anlatımda haliyle genel anlamda çokluk ifade eden cemî kesre kalıbı ile (nisâün) kelimesinin kullanıldığını anlaşılmaktadır.

Bir başka ifadeyle Kur'ân-ı Kerîm bütünü kastettiğinde cemî kesre kipini, bütünün parçasını kastettiğinde ise cemî killet kipini tercih etmektedir.

⁴⁵⁸ Abdurrahman b. Temâm İbn Atiyye, el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi'l-Azîz, Dârubn-ü Hazm, Beyrut, 2002, s. 990.

⁴⁵⁹ ve kelimelerinin dilsel kullanımına ilişkin bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtûbî, el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, IX, 47; Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es- Semerkandî, Bahru'l-'Ulûm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, I, 565; Zemahşerî, a.g.e., VII, 45.

Şehirde birtakım kadınlar: “Duydunuz mu?” dediler: “Vezirin hanımı uşağına gönlünü kaptırmuş, ondan kâm almak istemiş! Sevda ateşi bağırını yakmış. Kadın besbelli çıldırmış!”⁴⁶⁰

Bunu duyan Hükümdar: “Onu bana getirin!” dedi. Hükümdarın elçisi gelince Yusuf: “Sen önce dönüp efendine de ki: “O ellerini kesen kadınların meselesi neydi, kendisine soruver.”⁴⁶¹

Ey kocalar! Eşlerinizi boşar, onlar da iddetlerini bitirirlerse, artık ya onları iyilikle yanınızda tutar yahut güzellikle salıverirsiniz! Onların hukukuna tecavüz etmek kasdıyla zarar vermek için eşlerinizi alıkoymayın! Kim böyle yaparsa kendine zulmetmiş olur.⁴⁶²

Sizden bu hanımlarla evlenmeyi düşünenlerin bu müddet esnasında, onlara bu niyetlerini çitlatmalarında veya gönüllerinde tutmalarında bir beis yoktur. Allah sizin onları hatırlığınızdan geçireceğinizi pekiyi bilmektedir. Ancak meşrû sözler dışında, onlarla gizlice buluşma hususunda sözleşmeyin! Bekleme süresi sona ermeden nikâh akdine girişmeyin! Allah’ın içinizde saklı olan her şeye hakkıyla vakıf olduğunuzu bilerek O’nun emrine aykırı davranmaktan sakının! Hem de bilin ki Allah çok affedici, çok müsamahalıdır, cezayı çabuklaştırmaz⁴⁶³

⁴⁶⁰ Yusuf, 12/30.

⁴⁶¹ Yusuf, 12/50.

⁴⁶² Bakara, 2/231.

⁴⁶³ Bakara, 2/235.

*Hani Melekler dediler ki: “Meryem! Muhakkak ki Allah seni seçti. Seni ter-temiz kıldı hatta seni dünyadaki **bütün kadınlara üstün kıldı**”⁴⁶⁴*

*Eğer vârisler erkek ve **kız kardeşlerden** oluşursa erkek, kadın hissesinin iki mislini alır. Allah şaşırmanız için size bunları açık açık bildiriyor. Allah her şeyi hakkıyla bilir*⁴⁶⁵

b) Her İkisi de Cemî kesret veya Cemî killet Kiplerinde Gelmiş Kelimelere Bazı Örnekler

Bu başlık altında ele alınan cemî çeşitleri yukarıdaki örneklerden farklı olarak aynı grup cemî teksîr kipleridir. Yani Kur’ân-ı Kerîm bazen vezinleri farklı, ancak her ikisi de cemî kesret veya cemî killet kipi olan kelimeleri kullanarak farklı mesajlar vermektedir.

Dikkat edildiğinde Kur’ân-ı Kerîm’in bu seçiminin ardında her bir veznin ayrı ayrı manalara delalet ediyor olması, seçilmiş olan kelimelerin harf sayısının fazlalığı ile meydana gelen mana zenginliği, bu kelimelerin içerisinde geçtiği ayetlerin yer aldığı sûrelerin genel anlamda nelerden bahsettiği ve neyi vurgulamaya çalıştığı gibi birçok hikmetin olduğu görülecektir.

Bu ünvan altında yer alan bazı örnekler şunlardır:

1 - Üsârâ - Esrâ

Dikkat edilecek olursa (esrâ) ve (üsârâ) kelimeleri iki ayrı vezinde cemî teksîr kipleridir. Türkçemizdeki “esir”, “tutuklu” gibi manalara gelen (esîrun) kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de ve şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan veznindeki kelimesi iki ayette,

⁴⁶⁴ Âl-i İmrân, 3/42.

⁴⁶⁵ Nisa, 4/176.

veznindeki kelimesi de sadece bir ayette geçmektedir. Ebû Amr b. Alâ (ö. 154-771) elle tutulan kimseler için kelimesini; elleri kelepçelenenler için ise tabirinin kullanıldığını, kelimesinin mana zenginliğinin daha fazla olduğunu ve kelimesinin kelimesinden daha fazla topluluk manası içerdiğini bildirmektedir.⁴⁶⁶ ve kelimelerinin her ikisi de zorluğa, tembelliğe, hastalığa ve sıkıntıya delalet eder.⁴⁶⁷ Kur'ân-ı Kerîm her iki kelimeyi de farklı makamlarda kullanmaktadır.

Ey Peygamber! Ellerinizdeki esirlere de ki: “Eğer Allah sizin kalplerinizde hayır yani iyi niyet, iman ve ihlâs istidadı bulursa, sizden alınan fidyelerden daha hayırlısını size verir ve günahlarınızı bağışlar. Çünkü Allah gafurdur, rahîmdir (affi, merhamet ve ihsanı boldur).⁴⁶⁸

Hiçbir peygambere yeryüzünde iyice güçleninceye kadar esirler almak uygun düşmez.⁴⁶⁹

(Bununla beraber) onlar esirler olarak gelirlerse (fidyelerini verip) onları kurtarırsunuz. Hâlbuki aslında onların çıkarılması size haram kılınmıştı.⁴⁷⁰

Binası fazla olan az olandan daha fazla mana ifade eder kaidesi gereği kelimesi kelimesinden daha fazla zorluk daha çok sıkıntı, daha fazla eziyet manası içerdiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda yukarıdaki ayetlere dikkat ettiğimizde kelimesi Hz. Peygambere dolayısıyla mü'minlere hitapta kullanılırken; kelimesi bir peygamberle ve onun âli sıfatlarıyla kıyaslanması

⁴⁶⁶ Râzî, a.g.e., II, 157.

⁴⁶⁷ Râğîp, el-İsfehânî, el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, s. 17-18.

⁴⁶⁸ Enfal, 8/70.

⁴⁶⁹ Enfal, 8/67.

⁴⁷⁰ Bakara, 2/85.

mümkün olmayan Yahudilere yani kâfirlere hitapta kullanılmıştır. Öte yandan mü'minlerin elindeki esirlerin daha iyi muamele görüyor olmaları, diğer esirlere nisbetle daha az eza ve cefa çekiyor olmaları ve özellikle Enfâl Sûresi 70 ve Muhammed Sûresi 4. ayetlerin delaleti ile esirlerin ıslahına bile vesile olunması talep edilmektedir. Diğer taraftan kelimesinin yer aldığı ayetten önceki iki ayet Allah'ın Yahudilerden aldığı ahitleri maddeler halinde sıralamaktadır. Bu kelimenin yer aldığı ayetten itibaren ise onların bu ahdi nasıl bozdukları neler yaptıkları ve sonuçta ne ile karşılaşacakları bildirilmektedir. Yani kelisinin bağlamına baktığımızda Yahudilerin Allah (c.c.)'a vermiş oldukları diğer akitleri bozup haddi aştıkları gibi esirler hususunda da haddi aştıkları iması sezilmektedir. Dolayısıyla Yahudilerin bu olumsuz tavrının anlatıldığı olay örgüsüne en uygun kelime olarak (üsârâ) kelimesi seçilmiştir denebilir.

2 - / Hamîrun - Humurun

Türkçemizdeki “eşek” kelimesinin karşılığı olan (himârun) kelimesi⁴⁷¹ Kur'ân-ı Kerîm'de (humurun) ve (hamîrun) şeklinde iki farklı cemî kesre kipi ile gelmektedir. Bunlardan veznindeki kelimesi iki ayette, veznindeki kelimesi de sadece bir ayette zikredilmektedir.

*Hem binmeniz, hem de zinet olsun diye atlar, katırlar, merkepler yarattı.*⁴⁷²

*Yürürken ölçülü, mütedil yürü, konuşurken sesini ayarla, bağırarak konuşma, unutma ki seslerin en çirkini, avazı çıktığınca bağırarak eşeklerin sesidir.*⁴⁷³

*Bu irşaddan arslandan ürkiüp kaçan yaban eşeği gibi kaçıyorlar.*⁴⁷⁴

⁴⁷¹ Abdülkadir er-Râzî, a.g.e., I, 167.

⁴⁷² Nahl, 16/8.

⁴⁷³ Lokmân, 31/19.

Allah (c.c.) (hamîrun) kelimesini, yer aldığı ilk ayette insanlara olan nimetlerinden bahsederken, ikinci ayette ise Hz. Lokman'ın oğluna sosyal hayata dair bazı nasihatlerini işlerken kullanmıştır. (hamîr) kelimesinin yer aldığı bu iki ayetteki kullanımdan, insanların yakından tanıdığı ve çeşitli işlerinde kullandığı evcil eşekten bahsedildiği anlaşılmaktadır. Diğer ayette ise kâfirlerin Allah'ın zikrinden kaçışlarını ifade sadedinde Cenâb-ı Hâk aslandan kaçan eşekler tabirini (humürun) kelimesiyle ifade etmektedir. Buradan da (humürun) kelimesinin yaban eşeğini anlamında kullanıldığını söyleyebiliriz.⁴⁷⁵ Ayrıca bu ayetin bazı meallerdeki çevirisinde de yaban eşeği tabirinin kullanıldığını görmekteyiz.⁴⁷⁶

3 - / Halâifü - Hulefâün

Türkçemizdeki “vekil”, “halef”, “halife” gibi kelimelerin karşılığı olan (halîfetün) kelimesi⁴⁷⁷ Kur'ân-ı Kerîm'de (hulefâün) ve (halâifün) şeklinde iki farklı cemî kesre kipi ile gelmektedir. Bunlardan vezninde olan kelimesi üç yerde, vezninde olan kelimesi de dört ayette zikredilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in farklı kiplerdeki bu iki kelimeyi kullanmasının hikmeti bu kelimelerin siyak ve sibakına baktığımızda daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Zira kelimesinin yer aldığı ayetlerin hepsi Allah (c.c.)'ın, kullarına olan nimetlerini hatırlatma konumunda gelmektedirler. kelimesinin kullanıldığı

⁴⁷⁴ Müddessir, 74/50-51.

⁴⁷⁵ Razî, a.g.e., XV, 186; Nizamüddin el-Hasen b. Muhammed b. Hüseyin en-Neysâbü'rî, Garîbü'l-Kur'ân ve Rekâibü'l-Furkân, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdehu, Mısır, 1970, XXVIII-XXX, 1000; Âlûsî, a.g.e., XVI, 230; Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm, (thk. Muhammed İbrahim, Ahmed Âşur, Abdülaziz Ğanem), İstanbul, 1992, VIII, 298; Muhammed İzzet Derveze, et-Tefsîru'l-Hadîs, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Kahire, 2000, I, 486.

⁴⁷⁶ Örnekler için bkz. Hüseyin Elmalı, Ömer Dumlu, Ayet Ayet K. Kerim ve Türkçe Anlamı, İ.İ.F.V. Yayınları, İzmir, 2003, s. 613; Suat Yıldırım, K. Kerim ve Açıklamalı Meali, Işık Yayınları, İzmir, 2003, s. 576.

⁴⁷⁷ Halil b. Ahmed, a.g.e., IV, 267.

ayetler ise tehdit ve korkutma makamında gelmişlerdir ki bu durum aşağıda verdiğimiz örneklerde rahatlıkla görülmektedir.

*Hatırlayın ki, O sizi Nuh kavminden sonra **onların yerine geçirdi** ve sizi be-
denen güçlü kuvvetli, gösterişli kıldı. O halde Allah'ın nimetlerini unutmayıp zikre-
din ki felah bulasınız.*⁴⁷⁸

*Bir de düşünün ki Allah sizi Âd halkına **halefler** yaptı ve dünya üzerinde si-
ze imkânlar bahşetti.*⁴⁷⁹

*O nesnelere mi üstün yoksa çaresiz kalıp Kendisine yalvaran insanın duasını
kabul edip sıkıntısını gideren ve sizi dünyada **halifeler** yapan Allah mı? Hiç Allah ile
beraber başka tanrı mı olur? Elbette olmaz! Ne de az düşünüyorsunuz!*⁴⁸⁰

*O'dur ki sizi dünyada **halifeler** yapmış ve verdiği nimetlerle sizi denemek
için kiminizi kiminize üstün kılmıştır.*⁴⁸¹

*Sizden önceki devirlerde geçen nice ümmetleri, Peygamberleri kendilerine
açık deliller (mucizeler) getirdikleri halde, zulmedip iman etmedikleri için imha ettik.
Sonra onların peşinden, nasıl davranacağınızı görmek için, bu dünyada **onların yeri-
ne** sizi geçirdik.*⁴⁸²

⁴⁷⁸ A'raf, 7/69.

⁴⁷⁹ A'raf, 7/74.

⁴⁸⁰ Neml, 27/62.

⁴⁸¹ En'am, 6/165.

⁴⁸² Yunus, 10/13-14.

Yine de halkı kendisini dinlemeyip onu yalancı saydılar. Biz de hem onu, hem de gemide beraberinde olanları kurtardık ve bunları, o ülkeye hükmedenlerin yerine geçirdik. Âyetlerimizi yalan sayanları ise suda boğduk. İşte bak, uyarıldığı halde doğru yolu tutmayanların âkıbetlerinin nasıl olduğunu gör! ⁴⁸³

*Sizi dünyada **halifeler**, yani yöneticiler yapan O'dur. Kim inkâr ederse onun küfrü kendi aleyhinedir.* ⁴⁸⁴

4 - / Zükrânü - Zükûrun

Türkçemizde “erkek”, “er” kelimelerinin karşılığı olan (zekerun) kelimesi⁴⁸⁵ Kur’ân-ı Kerîm’de ve şeklinde iki farklı cemî kesre kipi ile gelmektedir. Bunlardan (zükûrun) kelimesi vezninde, (zükrânü) kelimeside veznindedir ve her iki kelime de Kur’ân-ı Kerîm’de ikişer ayette geçmektedir.

(zükûrun) kelimesi ilk iki ayette ayetlerin kontekstine uygun olarak (ricâlün) “mutlak erkek” anlamında kullanılmıştır.⁴⁸⁶ Şuarâ Sûresinde geçen (zükrân) kelimesi ise yine kontekste uygun olarak, Hz. Lût’un kavminin, küçük büyük hiçbir erkeği ayırmadan o çirkin fiili işledikleri gerçeğini vurgulamak için kullanılmış olabilir.⁴⁸⁷ Çünkü harfîn fazlalığı mananın genişliğine ve ziyadeliğine delalet eder. Son ayette ise erkeklerle kadınların mukayesesi yapılmaktadır. Ayette

⁴⁸³ Yunus, 10/73.

⁴⁸⁴ Fâtır, 35/39.

⁴⁸⁵ İbn Fâris, a.g.e., II, 358.

⁴⁸⁶ Taberî, a.g.e., V, 50-51.

⁴⁸⁷ Ali b. Ebî Bekr el-Bikâ’î, Nazmü’ d-Dürer fî Tenâsübi’l-Âyâti ve’s-Suver, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1995, V, 384.

kelimesi (inâsün) “kadın” kelimesinin karşılığı olarak kullanıldığından⁴⁸⁸ yine ayetin kontekstine uygun düşmektedir.

*Bir de şöyle dediler: “Falan hayvanların karınlarında olan yavrular, canlı doğarsa sadece **erkeklerimize** helâl, kadınlarımıza ise haramdır. Eğer ölü doğarsa, hepsi ona ortak olurlar.”⁴⁸⁹*

*Göklerin ve yerin hâkimiyeti Allah’ındır. O dilediğini yaratır. Dilediğine kız evlat, dilediğine **erkek evlatlar** verir⁴⁹⁰*

*Neden siz bütün insanlardan sadece **erkeklerle** şehvetle varıyorsunuz?⁴⁹¹*

*Yahut kızlı **oğlanlı** olarak her iki cinsten karma yapar. Dilediğini de kısır bırakır. O her şeyi mükemmel bilir, her şeye kadirdir.⁴⁹²*

5 - / Umyânün – Umyün

Türkçemizdeki “kör”, “âmâ” kelimelerinin karşılığı olan (e’mâ) kelimesi⁴⁹³ Kur’â-ı Kerîm’de vezninde (‘umyun) ve vezninde (‘umyânün) şeklinde çokluk ifade eden iki farklı cemî kesre kipi ile gelmektedir. Bunlardan kelimesi yedi ayette, kelimesi de sadece bir ayette zikredilmektedir.

⁴⁸⁸ Ebû Hayân, a.g.e., VIII, 425; İbn Aşûr, a.g.e., XII, 138; X, 209; Âlûsî, a.g.e., XIV, 83.

⁴⁸⁹ En’am, 6/139.

⁴⁹⁰ Şura, 42/49.

⁴⁹¹ Şuara, 26/165.

⁴⁹² Şura, 42/50.

⁴⁹³ Halil b. Ahmed, a.g.e., II, 266; Abdülkadir er-Râzî, a.g.e., I, 467.

*Sağır, dilsiz ve **kördürler** onlar. Onun için hakka dönmezler.*⁴⁹⁴

*İnkârcıları hakka çağırmanın durumu, tıpkı bağırap çağırmadan başka bir şeyden anlamayan hayvanlara haykıran çobanın durumuna benzer. Onlar sağır, dilsiz ve **kördürler**. Bundan ötürü akıllarını kullanıp gerçeği anlayamazlar.*⁴⁹⁵

*Onların arasında sana bakanlar da var. Fakat **gözleri görmeyenlere** sen nasıl doğru yolu gösterebilirsin, hele basiretleri de yoksa!*⁴⁹⁶

*Sen **körleri** de sapıklıktan kurtarıp doğru yola getiremezsin.*⁴⁹⁷

*Kıyamet günü onları **körler**, sağırlar ve dilsizler olarak yüzükoyun haşrederez.*⁴⁹⁸

*Sen sağırlara söz işittirebilir, **körleri** doğru yolda yürütebilir, besbelli sapıklıkta olanları hidâyete erdirebilir misin?*⁴⁹⁹

*Kendilerine Rab'lerinin âyetleri hatırlatıldığında, onlara karşı sağırlar ve **körler** gibi davranmazlar.*⁵⁰⁰

⁴⁹⁴ Bakara, 2/18.

⁴⁹⁵ Bakara, 2/171.

⁴⁹⁶ Yunus, 10/43.

⁴⁹⁷ Neml, 27/81; Rûm, 30/53.

⁴⁹⁸ İsrâ, 17/97.

⁴⁹⁹ Zuhrûf, 43/40.

⁵⁰⁰ Furkan, 25/73.

Dikkat edilecek olursa Allah (c.c.) (‘umyün) kelimesini geçtiği yerlerin hepsinde hidayete karşı kayıtsız kalanların kalplerinin ve idraklerinin kör olduğunu bildirmek için kullanmaktadır. İbn-i Manzûr bu kelime hakkında; “Allah(c.c.) bu kelimeyi zemmetmek ve kalp körlüğünü bildirmek için kullanmıştır”,⁵⁰¹ demektedir. Benzer bir ifadeyi Rağıp el-İsfehânide de görmekteyiz.⁵⁰² Cenâb-ı Hak (‘umyânün) kelimesini ise mü’minleri vasfederken, onların dinleme ve idrak etmede en son nokaya ulaştıklarını bildirmek⁵⁰³ için kullanmıştır. Zemahşerî, kelimesinin geçtiği Furkan Sûresinin 73. ayeti hakkında şu yorumu yapmaktadır: Halkın çoğunluğu ilahî mesaja yüzeysel bir tarzda yaklaşmakta, onu anlamak için gereken çabayı sarf etmemektedir. Dolayısıyla Kur’ân’ın muhtevası hakkında kör ve sağırdırlar. Gerçekten bilinçli ve duyarlı mü’minler ise ilahi mesajı anlamak için derin bir çaba sarf ederler ve bunun için de onu can kulağıyla dinleyip açık bir zihinle kavramaya çalışırlar.⁵⁰⁴

Netice olarak, ‘binası fazla olan, daha fazla mana ifade eder’ kaidesine kelimesini kelimesinden daha kapsamlı olarak düşündüğümüzde kâfirlerin alabildiğine hidayete kapalı oluşlarına karşı mü’minlerde o kadar hidayete açıktırlar gerçeği vurgulanmıştır demek mümkündür.

6 - / Ekinnetün – Eknânün

Türkçemizdeki “barınak”, “örtü”, “ev” manalarına gelen (kinnün) kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de ve şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan () kipi bir ayette, kipi de dört yerde zikredilmektedir. Cenâb-ı Allah (c.c.) ayetlerine karşı kayıtsız kalanların kalplerinin üzerinde kat kat örtü olduğunu bildirmek için (ekinnetün) kelimesini kullanmaktadır. Bu kelime bulunduğu dört ayetin hepsinde aynı manaya gelmektedir. (eknânün) kelimesini

⁵⁰¹ İbn Manzûr, a.g.e., V, 97.

⁵⁰² el-İsfehânî, a.g.e., s.348.

⁵⁰³ Muhammed b. Muhammed Ebu’s-Su’ûd, İrşâdü Akli’s-Selîm İlâ Mezâyâ’l-Kur’âni’l-Kerîm, Dâru’l-Mushaf, Beyrut, ts, VI, 231.

⁵⁰⁴ Zemahşerî, a.g.e., III, 301.

ise Allah(c.c.)'ın kullarına olan nimetlerini uzun uzadıya sıraladığı Nahl Sûresinde görmekteyiz. Bu kelimenin bulunduğu ayetten önceki üç ayette ve bu ayette Cenâb-ı Mevlâ maddi nimetlerinden bahsetmekte, bu nimetlerden birinin de insanlar için dağlarda var ettiği barınaklar olduğunu bildirmektedir. Her iki kelimedede örtü anlamına gelmektedir.⁵⁰⁵ Ancak Cenâbı Hak (c.c.), yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere kelimesini manevi, kelimesini de maddi anlamda kullanmıştır demek mümkündür.

*Allah yarattığı şeylerin bir kısmında size gölgelikler, dağlarda da sizin için **barınaklar** yaptı.*⁵⁰⁶

*Onlardan seni Kur'ân okurken dinleyenler de vardır. Fakat Biz onu lâyık olduğu şekilde anlamalarına mani olmak için, onların kalplerine kat kat **örtüler** geldik.*⁵⁰⁷

*Ve kalplerinin üzerine onu iyi anlamalarına mani **kılıflar** geçirir, kulaklarına da ağırlıklar koyarız. Sen Kur'ân'da Rabbini tek olarak andığın zaman, nefretle arkalarını dönüp giderler.*⁵⁰⁸

*Biz onların kalplerine bunu(Rabbinin ayetlerini) anlamalarına engel olacak **perdeler**, kulaklarına da ağırlıklar koyduk. Sen onları hidâyete çağırırsan da, artık onlar ebediyyen hidâyete gelemesler.*⁵⁰⁹

⁵⁰⁵ İbni Fâris, Mu'cemü Mekâyisi'l-Luğa, (thk. Abdusselam Muhammed Harun), Dâru'l-Cil, Beyrut, 1991, V, 123.

⁵⁰⁶ Nahl, 16/81.

⁵⁰⁷ En'am, 6/25.

⁵⁰⁸ İsra, 17/46.

⁵⁰⁹ Kehf, 18/57.

Ve derler ki: “Senin bizi dâvet ettiğın inançlara karşı kalplerimiz kapalıdır, örtüler içindedir; kulaklarımızda da ağırlık bulunmaktadır.”⁵¹⁰

c) Aynı Kökten Cemî Müzekker Sâlim ve Cemî Teksîr Kipiyle Gelen Kelimelere Bazı Örnekler

Kur’ân-ı Kerîmin nazımının inceliklerinden birisini de aynı kökten gelmiş olan kelimelerin konularına göre, bazen cemî müzekker sâlim bazen de cemî teksîr kipiyle gelmesi oluşturmaktadır.

Dikkat edildiğinde bunlardan cemî teksîr kalıbıyla gelen kelimelerin anlam bakımından cemî müzekker sâlime göre işaret ettiği sayısal ve vurgu değerlerinin daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca cemî müzekker sâlim kalıbı, fiile daha yakın olduğundan, genelde fiillere, olaylara vurgu yaparken, cemî teksîr kalıbı ile gelmiş kelimeler daha çok isimlere ve sıfatlara vurgu yapmaktadır. Bu hususiyet cemî müzekker sâlim kalıbı ile gelen kelimelerde yoktur. Bu konuda ayetin siyak ve sibakı ile ayetin yer aldığı sûrenin genel anlamda değerlendirilmesi bizlere yardımcı olacaktır.

1 - / Erâzilü - Erzelûne

Türkçemizdeki “hakir görmek”, “küçümsemek” gibi kelimelerin karşılığı olan (erzelü) kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de cemî müzekkeri sâlim kipi olarak (erzelûne) ve cemî kesret kipi olarakta (erâzilü) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Her iki kelime de Kur’ân-ı Kerîm’de birer defa geçmektedir. Bu kelimelerden cemî müzekker sâlim kipi olan (erzelûne) kelimesi Şuara Sûresi’nde, cemî kesret kipi olan (erâzilü) kelimesi ise Hûd Sûresi’nde geçmektedir. Dikkat edildiğinde her iki cemî kipinin de Hz. Nuh(a.s.)’un kavminden olan kâfirler tarafından Hz. Nuh’a inananlar için kullanılmakta olduğu görülecektir.

⁵¹⁰ Fussilet, 41/5.

Konunun giriş kısmında kelimelerin bulunduğu ayetlerin yer aldığı sûreleri genel anlamda değerlendirmemiz bize Kur'ân'ın vermek istediği mesajı anlamamızda yardımcı olacak demiştik. Buradan hareketle, Hûd Sûresinde cemî kesre kipiyle gelen (erâzilü) kelimesinin tercih edilmesinin sebebi Hûd Sûresi'nde Hz. Nuh'tan uzun uzadıya bahsediliyor olmasındandır denebilir. Öte yanda Şuarâ Sûresi'nde Hz. Nuh hakkında özet bir anlatım vardır. Dolayısıyla buraya en uygun kelime de cemî müzekker sâlim kipiyle gelen (erzelûne) kelimesidir.

*Buna karşı halkının ileri gelen kâfirleri hep birden kalkıp: “Bize göre, sen sadece bizim gibi bir insansın, bizden farkın yoktur. Hem sonra senin peşinden gidenler toplumumuzun en düşük kimseleri, bu da gözler önünde! Ayrıca sizin bize karşı bir meziyetiniz olduğunu da görmüyoruz. Bilâkis sizin yalancı olduğunuzu düşünüyoruz” dediler.*⁵¹¹

*“A!” dediler, “Seni izleyenlerin, toplumun en aşağı tabakasından olduklarını göre göre sana inanmamızı nasıl beklersin?”*⁵¹²

2 - / Bûraâü - Berîûne

Türkçemizdeki “suçsuz”, “uzak” gibi kelimelere tekabül eden (berîün) kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de (berîûne) ve (bûraâü) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. (berîûne) ve (bûraâü) kiplerini de Kur'ân-ı Kerîm'de sadece birer ayette görmekteyiz.

⁵¹¹ Hud, 11/27.

⁵¹² Şuara, 26/111.

Eğer seni yalancı saymakta ısrar ederlerse de ki: “Benim yaptığım bana ait, sizin yaptığınız da size! Benim yaptıklarımla sizin, sizin yaptıklarınızla da benim ilişğim yoktur.”⁵¹³

İbrâhim’de ve onunla beraber olanlarda size güzel bir örnek vardır: Hani onlar hemşehrilerine şöyle demişlerdi: Bizim, ne sizinle, ne de Allah’tan başka ibadet ettiğiniz şeriklerinizle hiç bir ilişğimiz kalmamıştır.⁵¹⁴

Dikkat edilecek olursa cemî kesre kipi ile gelen (bûraâü) kelimesini Hz. İbrahim ve ona inananların inkârcılara hitaplarında görmekteyiz. Seyyid Kutub’a göre bu ifade ile Hz. İbrahim ve onunla birlikte olanlar; kendi kavimlerinden, kavimlerinin Allah (c.c.)’tan başka inandıkları mabudlarından ve ibadetlerinden uzak olduklarını ve onlarla hiçbir bağlarının kalmadığını kastetmişlerdir.⁵¹⁵ Bundan dolayı bu kadar kapsamlı bir düşünceyi ifade için Cenâb-ı Hak (c.c.) burada cemî kesret kipi olan (bûraâü) kelimesini tercih etmiştir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) için kullanılan (berûne) kelimesine gelince bu ayette diğer ayet gibi tafsilat yoktur. Hz. Peygamberin (s.a.v.) yalancıların yalanlarından etkilenmemesi gerektiğini bildirmiş ve sadece amel boyutu vurgulanmıştır. İcmali bir kullanım olduğundan dolayı burada cemî müzekker sâlim olan (berûne) kelimesi kullanılmıştır.

3 - / Hafezatün - Hâfizûne

Türkçemizdeki “koruyan”, “muhafaza eden”, “himaye eden” gibi kelimelerin karşılığı olan (hâfizun) kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de (hâfizûne) ve (hafezatün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan (hâfizûne) kelimesi iki ayette Cenâb-ı Hak hakkında, dördü mü’minler, üçü Hz.

⁵¹³ Yunus, 10/41.

⁵¹⁴ Mümtehine, 60/4.

⁵¹⁵ Seyyid Kutub, Fî Zilâli’l-Kur’ân, Dâru’l-Arabiyye, Beyrut, ts, XVIII, 62.

Yusuf (a.s.)'un kardeşleri, biri mü'minlerle alay edenler olmak üzere sekiz ayette beşer hakkında, bir defa da melekler hakkında geçmektedir. (hâfizûne) kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'deki toplam kullanım sayısı ise on birdir. (hafezatün) kipi de sadece bir ayette zikredilmektedir.

*Hiç şüphesiz ki o zikri, Kur'ân'ı Biz indirdik, onu **koruyacak** olan da Biz'iz.*⁵¹⁶

*O tövbe edenler, o ibadet edenler, o hamd edenler, Allah'ın rızası için sefer edenler, o rükû edenler, o secdeye kapananlar, iyilikleri yayanlar, kötülükleri önleyenler ve Allah'ın emir ve yasaklarını **koruyanlar** yok mu? İşte o müminleri müjdele!*⁵¹⁷

*Onlar mahrem yerlerini günahlardan **korurlar**.*⁵¹⁸

*(Muhakkak ki) ... ırzlarını **koruyan** erkekler ve ırzlarını **koruyan** kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve çok zikreden kadınlar var ya, işte Allah onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.*⁵¹⁹

*“Yarın onu bizimle gönder, gezsün oynasın, biz ona çok iyi sahip çıkarız.”*⁵²⁰

⁵¹⁶ Hicr, 15/9.

⁵¹⁷ Tevbe, 9/112.

⁵¹⁸ Mu'minun, 23/5; Me'âric, 70/29.

⁵¹⁹ Ahzab, 33/35.

⁵²⁰ Yusuf, 12/12.

*Babalarının yanına dönünce: “Sevgili babamız, dediler, ölçüğümüz, tahsisatımız kaldırıldı. Öbür kardeşimizi bizimle beraber gönder (ki onu vesile ederek, daha çok tahsisat alalım.) (Onu) kesinlikle **koruyacağız** (koruyacağımıza kesin söz veriyoruz!)”⁵²¹*

*Biz ancak bildiğimize şahitlik ediyoruz. (Söz verdiğimiz zaman, bu durumun ortaya çıkacağını nereden bilebilirdik?) Gaybı ihata edip **koruyabileceklerden** değiliz. (Gaybın bekçileri değiliz ki!)”⁵²²*

*Hâlbuki yanınızdan ayrılmayan **muhafızlar** var.*⁵²³

*O üzerinize, (hareketlerinizi kaydeden) **hafaza meleklerini** gönderir.*⁵²⁴

(hâfizun) kelimesi, cemî müzekker sâlim kalıbıyla gelmiş olduğu ayetlerde koruma, kayda geçirme, yazma , ezberleme , denetim ve gözetim altında tutma gibi fiile dair durumları hatırlatmakta ve bizatihi fiile vurgu yapmaktadır. Cemî kesret kipiyle yer aldığı ayette ise meleklerin hangi fiili işledikleri bildirilmeden mücmel olarak kullanılmış⁵²⁵ ve vasfa, yani bir iş, bir mesleğe remiz olarak gelmiştir. Hem meleklerin vazifelerini kusursuz olarak eda ettiklerini bildirmek ki, ayetin devamında serahaten bu noktaya dikkat çekilmiştir, hemde

⁵²¹ Yusuf, 12/63.

⁵²² Yusuf, 12/81.

⁵²³ İnfıtar, 82/10.

⁵²⁴ En’am, 6/61.

⁵²⁵ kelimesinin mücmel olarak kullanıldığına dair bazı tefsirlerin yorumları için bkz. Ebû

Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtûbî, el-Câmi’u li Ahkâmi’l-Kur’ân, Daru’l-Kutubü’l-Mısriyye, Kahire, 1960, VII, 6; İmâdü’l-Dîn Ebü’l-Fidâ İsmâil b. Kesîr, Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1969, II, 138.

birçok vazife ile müvekkel olduklarını ifade etmek için daha kapsamlı olan bu kipin seçilmiş olması Kur'ân belagatına tam muvafık düşmektedir.

4 - / Ri'âün – Râ'ûne

Türkçemizdeki “koruyan”, “himaye eden” ve “çoban” kelimelerinin karşılığı olan (râ'in) kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de (râ'ûne) ve (ri'âun) şekilleri ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekkeri sâlim kipi ile gelen kelimesi iki ayette⁵²⁶, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de sadece bir ayette⁵²⁷ zikredilmektedir.

*O müminler üzerlerindeki emanetleri gözetirler, verdikleri sözleri tam tamına tutarlar.*⁵²⁸

Cenâb-ı Hak, cemî müzekker sâlim kipi ile gelen kelimesinin yer aldığı iki ayette, mü'minlerin kendilerine tevdi edilen her türlü emaneti ve vazifeyi dikkatle gözettiklerini ifade etmek için bu kelimeyi kullanmıştır. Elmalı'ya göre emanet yalnız mala has değildir. Bütün şer'î teklifler, Allah (c.c.)'a ve kullara ait haklar, vekâletler, velayetler, memuriyetler de emanetlerdendir. Ahit de gerek Allah (c.c.)'a ve peygambere ve gerekse insanlara karşı olan anlaşmaları ve taahhütleri içine alır.⁵²⁹ Dolayısıyla kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de bütün bu saydıklarımızı ifade etmek için kullanılmıştır.

kelimesi ise Kur'ân-ı Kerîm'de sadece çobanlık mesleği olarak tabir edeceğimiz, hayvanları görüp gözetme ve onların rızıklarını temin etme manasında kullanılmıştır.⁵³⁰

⁵²⁶ Mü'minûn, 23/8; Me'âric, 70/32.

⁵²⁷ Kasas, 28/23.

⁵²⁸ Mü'minûn, 23/8; Me'âric, 70/32.

⁵²⁹ Elmalı, a.g.e., V, 509.

⁵³⁰ el-İsfehânî, a.g.e., s. 198; Muhammed b. Muhyiddin Zâde, Hâşiyetü Şeyh Zâde 'Ale'l-Beydâvî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, Beyrut, ts., III, 509.

Medyen'in su kuyularına varınca orada davarlarını suvaran bir grup insan buldu. Onların gerisinde de, kendi hayvanlarını uzakta tutmaya çalışan iki kadın gördü "Siz niçin bekliyorsunuz?" diye sordu. Onlar da: "Çobanlar hayvanlarını suvarıp ayrılmadıkça, biz suvarmayız. Babamız da hayli yaşlı olduğundan iş bize kalıyor" dediler.⁵³¹

5 - / Ku'üdün – Kâ'idûne

Türkçemizdeki "geri kalmak", "tembel olmak", "oturmak" vb. kelimelerin karşılığı olan (kâ'idün) kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de (kâ'idûne) ve (ku'üdün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekker sâlim kipi ile gelen kelimesi altı yerde⁵³², cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de dört ayette⁵³³ zikredilmektedir.

Bu kelimelerden cemî müzekkeri sâlim kipi ile gelen kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımına baktığımızda, bu kelimenin yer aldığı ayetlerde Allah (c.c.) yolunda cihattan geri kalma manasında kullanıldığını görmekteyiz.⁵³⁴

Özür sahibi olmaksızın cihaddan geri kalan müminlerle, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad eden müminler elbette bir olmaz. Allah malları ve canları ile mücahede edenleri, derece bakımından cihada gitmeyenlerden üstün kılmıştır.

⁵³¹ Kasas, 28/23.

⁵³² Nisa, 4/95, 95, 95; Maide, 5/24; Tevbe, 9/46, 86.

⁵³³ Âl-i İmrân, 3/191; Nisa, 4/103; Tevbe, 9/83; Burûc, 85/6.

⁵³⁴ Fazıl Sâmîrâî, Me'âni'l-Ebniyeti fi'l-'Arabiyye, Câmi'atü Bağdâd, Bağdat, 1981, s.141.

*Gerçi Allah hepsine de en güzel yurt olan cenneti vâd etmiştir, ama mücahede edenleri, **cihada katılmayanlardan** çok daha büyük mükâfatlarla mümtaz kılmıştır,*⁵³⁵

*Yine dediler ki: “Ya Mûsâ! O zorbalar orada oldukları müddetçe biz asla giremeyiz. Haydi, sen Rabbinle git, ikiniz onlarla savaşın, biz işte burada **oturuyoruz.**”*⁵³⁶

*Eğer onlar gerçekten sefere çıkmak isteselerdi, elbette onun için hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların davranışlarını hoş görmeyip kendilerini engelledi ve kendilerine: “Oturun, **oturanlarla** beraber!” denildi.*⁵³⁷

*“Allah’a iman edin ve Resulü ile birlikte cihada gidin.” diye bir sûre indiği zaman, onlardan servet ve imkân sahibi kimseler senden sefere katılmamak için izin istediler ve “Bırak, biz de evlerinde oturan kadınlar ve özürlülerle birlikte **oturalım**” dediler.*⁵³⁸

Ancak kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanımına baktığımızda, hem gerçek hem de mecazî manalarda kullanıldığını görmekteyiz. Şöyle ki Burûc Sûresi 6. ayettin zahirinden ayakta durmanın karşılığı olan oturma veya seyretme (izleme) manası anlaşılmaktadır. Ancak Rağıp el-İsfehânî; bu kelime ile Ashâb-ı Uhdûd’un mü’minlere yaptığı zulmün de kastedilmiş olabileceğini söylemektedir.⁵³⁹ Bu kelimenin kullanıldığı diğer üç ayette ise bu kelime namazdaki oturma veya

⁵³⁵ Nisa, 4/95.

⁵³⁶ Maide, 5/24.

⁵³⁷ Tevbe, 9/46.

⁵³⁸ Tevbe, 9/86.

⁵³⁹ el-İsfehânî, a.g.e., s. 409.

mü'minlerin Allah (c.c.)'ı her durumda zikrettikleri anlamına geldiği gibi cihattan geri kalma anlamına da gelmektedir.

*Hani onlar ateşin başında **otururlardı***⁵⁴⁰

*Onlar ki Allah'ı gâh ayakta divan durarak, gâh **oturarak**, gâh yanları üzere zikreder, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünürler ve derler ki: “Ey Yüce Rabbimiz! Sen bunları gayesiz, boşuna yaratmadın. Seni bu gibi noksanlardan tenzih ederiz. Sen bizi o ateş azabından koru!”*⁵⁴¹

*Namazı tamamladıktan sonra, gerek ayakta durarak, gerek **oturarak** ve gerek yanlarınız üzerinde uzanarak hep Allah'ı zikredin. Derken, korkudan güvene kavuştunuz mu, o vakit namazı tam erkânıyla eda edin. Çünkü namaz belirli vakitlerde müminlere farz kılınmıştır.*⁵⁴²

*Eğer Allah seni bu seferden (Tebük'ten) döndürür de, sen onlardan bir toplulukla karşılaşırsan ve onlar başka bir gazaya çıkmak için senden izin isterlerse onlara de ki: “Benimle beraber asla sefere çıkmayacaksınız, asla benim maiyetimde düşmanla savaşmayacaksınız. Mademki önce **oturup** seferden geri kaldınız, haydi şimdi de geri kalanlarla birlikte oturun!”*⁵⁴³

⁵⁴⁰ Burûc, 85/6.

⁵⁴¹ Al-i İmran, 3/191.

⁵⁴² Nisa, 4/103.

⁵⁴³ Tevbe, 9/83.

6 - / Verasetün - Vârisüne

(vârisün) kelimesi “miras sahibi”, “miras kalan” anlamlarına gelmektedir ve Kur’ân-ı Kerîm’de (vârisüne) ve (verasetün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müzekker sâlim kipi ile gelen kelimesi beş ayette⁵⁴⁴, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de sadece bir ayette zikredilmektedir.

Bu kelimelerden cemî müzekker sâlim kipi ile gelen kelimesi yer aldığı beş ayetin üç tanesinde Allah (c.c.) hakkında kullanılmıştır ve sadece Allah (c.c.)’ın bâkî kalacağına, Allah (c.c.)’tan başka herşeyin fena bulacağına ve bütün varlığın Allah (c.c.)’a döneceğine işaret etmektedir.⁵⁴⁵ Diğer iki kullanım ise mü’minler hakkındadır ve Allah (c.c.)’ın mü’minlere, onlar yorulmadan kendilerini mutlu edecek şeyler ihsan edeceğine işaret etmektedir.⁵⁴⁶

kelimesinin kullanıldığı tek yer olan Şu’arâ Sûresi 85. ayette ise Hz. İbrahim (a.s.)’in duasını görmekteyiz. İbn Aşur’a göre Hz. İbrahim kelimesi ile ebedi olarak cennette kalmayı istemiştir.⁵⁴⁷ Mübalağa ifade eden bu isteği karşılamak için burada cemî kesre kipi ile gelen kelime kullanılmıştır diyebiliriz.

*Muhakkak ki hayatı veren de Biz’iz, hayatı geri alıp öldüren de ve elbette hepsine vâris olacak, hepsinden sonraya kalacak olan baki de Biz’iz.*⁵⁴⁸

*Bununla beraber Biz, kazançlarının çokluğu sebebiyle şımarmış pek çok memleketi helâk ettik. İşte yerleri! Kendilerinden sonra oralarda pek az oturuldu. Bütün onlara Biz vâris olduk (hepsi geçti, bâkî Biz’iz).*⁵⁴⁹

⁵⁴⁴ Hicr, 15/23; Enbiya, 21/89; Mü’minûn, 23/10; Kasas, 38/5, 58.

⁵⁴⁵ el-İsfehânî, a.g.e., s. 519; İbn Manzûr, a.g.e., II, 200.

⁵⁴⁶ el-İsfehânî, a.g.e., s. 519.

⁵⁴⁷ İbni Aşûr, a.g.e., IX, 146.

⁵⁴⁸ Hicr, 15/23.

*Zekeriyya 'yı da an. Hani o: "Ya Rabbî, beni evlatsız, tek başıma bırakma ki (lütf edeceğin evlâdım) bana vâris olsun. Bununla beraber iyi biliyorum ki, herkes fanidir, herkesten sonra baki kalan, bütün vârislerin en iyisi olan Sensin Sen!"*⁵⁵⁰

*"İşte vâris olanlar"*⁵⁵¹

*Biz ise o ülkedeki güçsüzlere ihsanda bulunmak, onları dünyada örnek şahsiyetler yapmak ve ülkeye onları vâris kılmak, istiyorduk.*⁵⁵²

*Naim cennetlerine vâris olanlardan eyle beni ya Rabbî.*⁵⁵³

d) Aynı Kökten Cemî Müennes Sâlim ve Cemî teksîr Kipiyle Gelen Çoğul Kelimeler:

Kur'ân-ı Kerîm'in, aynı kökten türemiş fakat cemî müennes sâlim ve Cemî teksîr gibi farklı kiplerdeki kelimeleri tercih etmesi, O'nun nazımının inceliklerini ve belagatinin enginliğini göstermektedir. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerîm bir nesneden bahsederken, o nesnenin öne çıkan sıfatını belirtmek istediğinde ve mübalağa söz konusu olduğunda genel olarak cemî teksîr kipini kullanmaktadır. Olaylara dikkat çekmek istediğinde, fiillere atıfta bulunduğu da ister killet ifade etsin ister kesret ifade etsin, cemî teksîre göre nisbeten daha az killet ifade eden cemî sâlim kipini tercih etmektedir.

⁵⁴⁹ Kasas, 38/58.

⁵⁵⁰ Enbiya, 21/89.

⁵⁵¹ Mü'minûn, 23/10.

⁵⁵² Kasas, 38/5.

⁵⁵³ Şuara, 26/85.

1 - / Cârîyâtün – Cevârin

(cârîyâtün) ve (cevârin) kelimeleri Kur'ân-ı Kerîm deki aynı kökten gelen ve farklı cemî kiplerinde kullanılan kelimelerdendirler.

(cârîyetün) lügatte akan akmakta olan demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de gemi anlamına da kullanılmıştır. Gökyüzünde bir eksen üzerinde hareket ediyor olmalarından dolayı da yıldız ve gezegenler hakkında da Kur'ân-ı Kerîm bu kelimeyi kullanmıştır.

Bunlardan cemî müennes sâlim kipi ile gelen (cârîyâtün) kelimesi bir ayette, cemî kesret kipi ile gelen (cevârin) kelimesi de üç ayette zikredilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm (cârîyâtün) kelimesini aşağıda görüldüğü üzere sadece bir yerde ve kasmle birlikte kullanmıştır.

Kolayca akıp giden (yıldızlar, bulutlar vb.) şeylere (yemin olsun)⁵⁵⁴

Bu ayetten önceki iki ayet ve bu ayetin akabindeki dördüncü ayette Cenab-ı Hak yerde, havada ve suda istihdam buyurduğu maddi sebep ve güçlere yemin etmektedir. Ayetin zahirinden kasm edilen şeyin, (cârîyâtün) kelimesi, yani gemi veya gemiyi andıran yıldız, gezegen türü gök cisimleri olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bahsi geçen ayetin hal cümlesi olduğunu nazarı itibara aldığımızda, burada kasmle vurgulanan şey, gemiden veya gök cisimlerinden ziyade bu cisimlerin Kudreti İlahiyeyi nazara vererek kolaylıkla hareket ediyor olmasıdır. Yani buradaki kasm bu cisimlere değil, bu cisimlerin fiillerindedir. Dikkat edilecek olursa konunun giriş kısmında Cenâb-ı Hakk'ın fiile atıfta bulunduğu cemî sâlim kipini tercih ettiğini söylemiştik. Dolayısıyla buraya en uygun kip de cemî müennes sâlim kipi diyebiliriz.

Ancak durum diğer ayetlerde biraz farklılık arz etmektedir:

⁵⁵⁴ Zariyat, 51/3.

*Denizlerde dağlar gibi akıp giden gemiler de O'nun kudretinin ve hikmetinin delillerindendir.*⁵⁵⁵

*Denizde koca dağlar gibi yüzen gemiler O' nundur.*⁵⁵⁶

*Dolaşıp dolaşıp yuvalarına, yörüngelerine giren gezegenlere (yemin olsun).*⁵⁵⁷

Görüldüğü üzere Cenâb-ı Hak (cevârün) kelimesinin geçtiği Şûrâ Rahman ve Tekvîr Sûrelerindeki ayetlerde bizatihi gemilerin veya gök cisimlerinin kendilerine vurgu yapmakta, gemilerin öne çıkan vasıfları olan denizlerde bulunmalarına, kocaman dağlar gibi olmalarına rağmen suyun üzerinde durabilmelerine atıfta bulunularak gemileri kendi kudretinin delilleri olarak göstermiştir. Fiile değil isme vurgu olduğundan bu ayetlerde isme daha yakın olan cemî kesre kipi kullanılmıştır diyebiliriz.

2 - / Hatâyâ – Hatîâtün

Bu iki kelime (hatîetün) kelimesinin cemîsidirler. “Günah”, “suç” manasını içermektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de de (hatîâtün) ve (hatâyâ) şeklinde iki farklı cemî kipi ile geldiklerini görüyoruz. Bunlardan cemî müennes sâlim kipi ile gelen kelimesi iki ayette, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de beş ayette zikredilmektedir.

Bu iki kelimenin yer aldığı toplam yedi ayetten, öncelikle Bakara Sûresi’nin 58. ve A’râf Sûresi’nin 161. ayetleri dikkatlerimizi çekmektedir.

⁵⁵⁵ Şûrâ, 42/32.

⁵⁵⁶ Rahman, 55/24.

⁵⁵⁷ Tekvîr, 81/16.

O vakit onlara denildi ki: “Şu şehre (Kudüs’e) yerleşin, oranın ürünlerinden dilediğiniz şekilde yiyin, yararlanın, “Affet bizi ya Rabbenâ! (hitta)”deyin ve şehrin kapısından tevazû ile eğilerek girin ki suçlarınızı bağışlayalım. İyi ve güzel davrananlara, ayrıca daha fazla mükâfatlar vereceğiz.”⁵⁵⁸

Bir zaman da şöyle dedik: “Şu şehre girin ve orada istediğiniz yerden bol bol yiyin! Şehrin kapısından secde ederek, saygılı bir tavırla girin ve “Affet bizi ya Rebbenâ (hitta)”deyin ki suçlarınızı affedelim; iyilik yapanların mükâfatlarını daha da artıracאğız.”⁵⁵⁹

Görüldüğü üzere her iki ayette aynı konudan yani İsrâiloğullarından bahsetmesine ve hatta neredeyse ayetlerin kelimeleri bile benzerlik arz etmesine rağmen, Cenâb-ı Hak kelimesini ve gibi farklı kiplerdeki çoğul kalıplarıyla kullanmaktadır. Bu kelimenin farklı kiplerde gelmesinin hikmetine ilişkin aşağıda nakledeceğimiz çeşitli görüşler serdedilmiştir:

Hatîp el-İskâfî (ö. 240)’ye göre; Cenâb-ı Hak Bakara Sûresindeki ayete (ve iz kulnâ) diyerek başladığından ayette geçen emirlerin Allah (c.c.) tarafından buyrulduğu açıktır. Yani fiilinin fâili bellidir ve Allah (c.c.) (nâ) zamiriyle günahları bağışlamayı doğrudan kendi nefesine izafe etmektedir. Ancak A’râf Sûresinde bu fiil meçhul olarak, (kîle) şeklinde gelmektedir. Yani Cenâb-ı Mevlâ ayette söylenenleri ve günahları bağışlamayı doğrudan kendi nefesine izafe etmemektedir. Bundan dolayı Bakara Sûresinde daha kapsamlı bir kelime olan

⁵⁵⁸ A’râf, 7/161.

⁵⁵⁹ Bakara, 2/58.

kelimesi, A'râf Sûresinde de cemî kesre kipine göre daha dar kapsamlı bir kelime olan kelimesi kullanılmıştır demektedir.⁵⁶⁰

Muhaddis, nahiv âlimi ve aynı zamanda önemli bir edebiyatçı olan Gırnâtî (ö. 708) bu kelimenin kullanımı ile ilgili şöyle demektedir; Allah (c.c.) Bakara Sûresinde İsrailoğullarına olan nimetlerini hatırlatmakta ve günahlarının çok olmasına rağmen emirlerini yerine getirirlerse onları bağışlayacağını bildirmektedir. İsrailoğullarının günahlarının çok olduğunu bildirmek için de cemî kesre kipi ile gelen kelimesini kullanmıştır. A'râf Sûresinde ise hem mücmel bir anlatım olduğundan buna mukabil bir durum söz konusu olmadığından cemî müennes sâlim kipi ile gelen kelimesini kullanmıştır.⁵⁶¹

Benzer bir yaklaşımı Muhammed Emin el-Hudarî de sergilemekte ve Cenâb-ı Hak'ın kelimesinin geçtiği ayetten önceki ayetlerde İsrâiloğullarının hatalarını bildirdiğinden ötürü burada kelimesinin kullanıldığını söylemektedir.⁵⁶²

Fahredden Râzî ise daha farklı bir açıdan bakarak şöyle demektedir; Cemî müennes sâlim kalıbıyla gelen kelime azlığa, cemî kesre kalıbıyla gelen kelime ise çokluğa delalet etmektedir. Her iki kelimeyi birlikte değerlendirdiğimizde ise Allah (c.c.)'ın küçük büyük, az çok bütün günahları bağışladığı sonucu ortaya çıkmaktadır.⁵⁶³

“Biz Rabbimize iman ettik. Onun günahlarımızı, (özellikle bizi yapmaya zorladığın sihir günahın)ı affedeceğini umuyoruz.”⁵⁶⁴

⁵⁶⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-İskâfî, Dürrü't-Tenzîl ve't-Te'vîl fi Beyâni'l-Ayâtî'l-Müteşâbihât fi Kitâbillâhi'l-Azîz, Dâru'l-Âfâkî'l-Cedîde, Beyrut, 1977, s. 15.

⁵⁶¹ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Gırnâtî, Melâkü't-Te'vîl'l-Kâti'i bi Zeveyi'l-İlhâdi ve't-Ta'dîl fi Tevcîhi'l-Müteşâbihi'l-Lafzi fi Âyi't-Tenzîl, (thk. Saîd Fellâh), Dâru'l-Ğarbi'l-İslâm, Beyrut, 1983, I, 62.

⁵⁶² Muhammed Emîn el-Hudarî, el-İ'câzü'l-Beyân fi Siyağı'l-Elfâz, Matbaatü'l-İslâmiyye, Kahire, 1993, s. 142-143.

⁵⁶³ Râzî, a.g.e., VIII, 30.

⁵⁶⁴ Tâhâ, 20/73.

*“İman edenlerin öncüleri olduğumuzdan ötürü umarız ki Rabbimiz **günahlarımızı affeder.**”⁵⁶⁵*

kelimesinin kullanıldığı yukarıdaki Tâhâ 73. ve Şu’arâ 51. ayetlerde ise Hz. Musa (a.s.)’nın karşısında yenilgiye uğradıktan sonra iman eden sihirbazların sözlerini görmekteyiz. İmam Kurtubi’ye göre sihirbazların kelimesiyle kastettikleri şey, önceden içinde buldukları küfür günahıdır.⁵⁶⁶ Allah (c.c.)’a şirk koştuktan daha büyük hata olmayacağına göre bu ayetlerde de bu günahı ifade için cemî kesre kalıbıyla gelen kelimesi kullanılmıştır dememiz mümkündür.

Bir diğer ayet olan Ankebût Sûresi 12. ayette de kelimesi şeklinde cemî kesre kipiyle gelmiştir. İbn Aşûr’a göre bu ayette gayri müslimler bütün mü’minleri kastederek günahlarınızı yükleniriz, demişlerdir. Bunun için genelleme ve mübalağa anlamı içeren cemî kesret kipi tercih edilmiştir demektedir.⁵⁶⁷

*Kâfirler müminlere: “Bizim yolumuza tâbi olun, **günahlarınız** bizim boynumuza, **yükünüzü** biz taşıyoruz” derler. Oysa bunlar, ötekilerin hiçbir **günahını** yüklenmezler. Onlar açıkça yalancılardır.”⁵⁶⁸*

kelimesinin geçtiği son ayet olan Nuh Sûresi 25. ayet hakkında Razî şu yorumu yapmaktadır: ifadesi, esasen Nuh kavminin tufan sebebiyle değil, kendi hataları yüzünden helak olduğunu beyan etmek içindir. Yine hata kelimesiyle de küfrün kastedilmiş olabileceğini söylemektedir⁵⁶⁹ ki bu ifade de bu ayette cemî kesre kalıbının kullanılmasının sebebinin ortaya koymaktadır.

⁵⁶⁵ Şuara, 26/51.

⁵⁶⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtûbî, el-Câmi’u li Ahkâmi’l-Kur’ân, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1988, VI, 151.

⁵⁶⁷ İbn Aşûr, a.g.e., X, 219 – 220; Âlûsî, a.g.e., XI, 209.

⁵⁶⁸ Ankebût, 29/12.

⁵⁶⁹ Râzî, a.g.e., XV, 129.

*Hâsılı, birçok suçları sebebiyle suda boğuldular ve cehenneme tıkdılar! Allah'a karşı, kendilerine yardım edecek hiçbir yardımcı da bulamadılar.*⁵⁷⁰

3 - / Senabilü - Sünbülâtün

Türkçemizdeki “başak” kelimesinin karşılığı olan (sünbületün) kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de (sünbülâtün) ve (senâbilün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müennes sâlim kipi ile gelen kelimesi iki ayette, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de sadece bir ayette zikredilmektedir.

*Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak verip her başağında yüz tane bulunan bir tanenin haline benzer. Allah dilediğine kat kat fazlasını da verir. Allah’ın lütfu geniştir, ilmi her şeyi kaplar.*⁵⁷¹

(Günün birinde) hükümdar gördüğü bir rüyayı anlatıp dedi ki: “Ben yedi semiz inek gördüm, bunları yedi zayıf inek yiyordu. Bir de yedi yeşil başak ile yedi kuru başak gördüm. Ey efendiler: “Siz rüya tabir ediyorsanız, benim bu rüyamı da halledin!”⁵⁷²

Hapishaneye gidip: “Yusuf! Sözü doğru ve isabetli olan aziz dostum! Şu müşkil rüya hakkında bize bir çözüm bildir lütfen: “Yedi semiz ineği yiyen yedi zayıf inek ile yedi yeşil başak ile yedi kuru başağın anlamı ne olabilir? Ümid ederim ki

⁵⁷⁰ Nuh, 71/25.

⁵⁷¹ Bakara, 2/261.

⁵⁷² Yusuf, 12/43.

isabetli yorumunu öğrenip ilgili insanlara aktarırım, böylece onlar da doğruyu öğrenir ve senin kıymetini bilirler."⁵⁷³

kelimesinin yer aldığı Bakara Sûresinin 261. ayetinde, Allah (c.c.) kendi yolunda infakta bulunan kişinin, infak ettiği şeyin karşılığını kat kat alacağını, yedi başak verip her başağında yüz tane bulunan bir tanenin haline benzeterek tasvir etmektedir. Elmalî'ya göre bu ifade mü'minlerin bir buğday tanesini dahi azımsamadan Allah (c.c.) yolunda infakta bulunmaları gerektiğine işaret etmektedir, zira Cenâb-ı Hakkın katında her tane yedi yüz misliyle karşılık bulur. Şayet Cenâb-ı Mevlâ dilerse bu sayıyı daha da artırabilir ve Cenâb-ı Hakkın artırma kanunu sonsuza kadar gider. Yine bu ifade, hikmet düzenine göre ekim yapılabildiği takdirde tarımsal alanda da çok ciddi gelişmelerin olabileceğine işaret etmektedir.⁵⁷⁴ Zerkeşî (ö. 794) de Bakara Sûresinde kelimesinin cemî kesre kipi ile gelmesini, ayette kat kat mükâfat verileceğinin bildirilmesine bağlamaktadır.⁵⁷⁵ Her iki müfessirin yaptığı yorumlardan da anlaşılacağı üzere bu kadar kapsamlı bir ifadeyi ancak cemî kesret kipi ile gelen kelimesinin karşılması mümkündür.

Cemî müennes sâlim kipiyle gelen kelimesine gelince, kelimenin yer aldığı iki ayet te Hz. Yusuf (a.s.) kıssasında geçen melikin rüyasından haber vermektedir. Ğirnâtî ve Zerkeşî'ye göre cemî müennes sâlim kipi ile gelen kelime yer aldığı iki ayette de killet ya da kesret makamında değildir. Sadece melikin rüyasından haber vermektedir ve kelime yedi rakamıyla tahdid edildiğinden dolayı cemî sâlim kipi ile gelmiştir.⁵⁷⁶

4 - / Ğurafün – Ğurufâtün

Türkçemizdeki “oda”, “daire” kelimelerinin karşılığı olan (ğurfetün) kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de (ğurufâtün) ve (ğurafün) şeklinde iki farklı

⁵⁷³ Yusuf, 12/46.

⁵⁷⁴ Elmalî, a.g.e., II, 192.

⁵⁷⁵ Zerkeşî, a.g.e., IV, 22.

⁵⁷⁶ Ğirnâtî, a.g.e., I, 131; Zerkeşî, a.g.e., (thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ty., 1957, IV, 22.

cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müennes sâlim kipi ile gelen kelimesi bir ayette⁵⁷⁷, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de üç yerde⁵⁷⁸ geçmektedir.

*Bizim nezdimizde size değer kazandıran şey, ne mallarınızın, ne de evlatlarınızın çokluğu değildir. Şu var ki, iman edip güzel ve makbul işler yapanlara bu gayretlerinden ötürü kat kat mükâfat verilecek ve onlar cennetin yüksek köşklerinde güven ve huzur içinde olacaklardır.*⁵⁷⁹

*Lâkin Rab'lerini sayıp kötülüklerden sakınanlar için, içinden ırmaklar akan, üst üste odalar ihtiva eden yüksek köşkler vardır. Bu Allah'ın bir vâdidir. Allah ise vâdinden asla caymaz.*⁵⁸⁰

*İman edip güzel ve makbul işler yapanları, cennetin yüksek köşklarine yerleştireceğiz. İçinden ırmaklar akan o cennetlere, onlar devamlı kalmak üzere gireceklerdir. İyi iş yapanların mükâfatları ne güzel!*⁵⁸¹

Dikkat edildiğinde her iki kelimenin yer aldığı toplam dört ayetin hepsinin de Allah (c.c.)'in cennet ehline hazırlamış olduğu mükâfatlardan bahsettiği görülecektir. Muhammed Emin el-Hudârî'ye göre, ayetlerin konusunun aynı

⁵⁷⁷ Sebe, 34/37.

⁵⁷⁸ Zümer, 39/20, 20; Ankebût, 29/58.

⁵⁷⁹ Sebe, 34/37.

⁵⁸⁰ Zümer, 39/20.

⁵⁸¹ Ankebût, 29/58.

olmasına rağmen kelimelerin farklı kiplerde gelmesi mü'minlerin cennetteki derecelerinin farklı olduğuna işaret etmektedir.⁵⁸²

Bu görüşün yanında şöyle bir yorum da yapılabilir: Dikkat edilirse kelimesinin yer aldığı toplam iki ayetin de sibâkında Cenâb-ı Mevlâ kâfirlerin durumunu bildirmekte ve karşılaştıkları âkibeti haber vermektedir. Yani kelimesinin yer aldığı ayetlerde mü'minlerle kâfirlerin akibetlerinin karşılaştırılması söz konusudur.⁵⁸³ Cenâb-ı Allah (c.c.) bir tarafta kâfirlere hazırladığı elim azabı haber verirken, diğer tarafta da mü'minlere hazırlamış olduğu ciddi mükâfatlardan bahsetmektedir. Hatta bu karşılaştırma insanı Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın karşısında hayrete düşürecek kadar da açık ve nettir. Şöyleki kelimesinin iki defa yer aldığı Zümer Sûresi'nin 20. ayetinden hemen önceki 16. ayette Cenâb-ı Mevlâ kâfirlerin durumunu (Onların hem üstlerinde, hem altlarında ateşten kat kat örtüler vardır) cümlesiyle ifade etmektedir. Görüldüğü üzere bu karşılaştırmada kelimesinin karşılığı kelimesidir. Cenâb-ı Hak kâfirlerin ne kadar kötü bir akibetle karşılaşacaklarını veznindeki kelimesiyle, mü'minlerin ne kadar iyi bir akibetle karşılaşacaklarını ise yine veznindeki kelimesiyle ifade etmektedir. Dolayısıyla kâfirlerin kat kat azabının karşısında, mü'minlerin de kat kat mükâfat elde edeceklerini en iyi şekilde ifade edecek kelime cemî kesre kipi ile gelen kelimedir diyebiliriz.

kelimesinin kullanıldığı ayette ise diğer kelimenin kullanıldığı ayetlerin mukabili bir durum söz konusu değildir. Allah (c.c.) “Bizim nezdimizde size değer kazandıran şey, ne mallarımızın, ne de evlatlarımızın çokluğudur” demektedir, ardından da insanlara kendi katında değer kazandıracak şeylerin sağlam yerinde ve ıslaha yönelik ameller olduğunu bildirmektedir. Dolayısıyla burada kesret manasına gelebilecek her hangi bir durum söz konusu olmadığından makama uygun olarak burada cemî müennes sâlim kipiyle gelen kelime kullanılmıştır diyebiliriz.

⁵⁸² el-Hudarî, a.g.e., 146-147.

⁵⁸³ Şeyh Zâde, a.g.e., IV, 198.

5 - / Kelimâtün - Kelimün

Türkçemizdeki “kelime”, “söz”, “hüküm”, “kanun” kelimelerine tekabül eden (kelimetün) kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de (kelimâtün) ve (kelimün) şeklinde iki farklı cemî kipi ile gelmektedir. Bunlardan cemî müennes sâlim kipi ile gelen kelimesi on dört, cemî kesret kipi ile gelen kelimesi de dört yerde bulunmaktadır.

Öncelikle cemî müennes sâlim kipiyle gelen kelimesi yer aldığı on dört ayetin hepsinde de Allah (c.c.)’a nispet edilmiştir ve Allah (c.c.)’tan bir tebliğ, Allah (c.c.)’ın hükümleri, icraatı, icraatının prensipleri gibi manalara gelmektedir. Aşağıda örnekleriyle işlenirken de görüleceği üzere bu kelime bulunduğu yere hangi maksatla konulmuşsa, o maksadı tam yerine getirmiş ve bulunduğu konuma tam muvafakat göstermiştir.

*Eğer Allah’ın **kelimelerini** yazmak üzere, dünyadaki bütün ağaçlar, kalem olsaydı ve denizlere de yedi deniz daha katılıp bütün onlar da mürekkep olsaydı, bunlar tükenir yine de Allah’ın **sözleri** tükenmezdi. Allah, öyle azîz, öyle hakîmdir (üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir).⁵⁸⁴*

*De ki: “Rabbimin **sözlerini** yazmak için bütün denizler mürekkep olsaydı, hatta onun bir mislini de takviye gönderseydik, bu denizler tükenir, Rabbinin **sözleri** yine de bitmezdi.”⁵⁸⁵*

Zemahşerî; yukarıdaki ayetlerin kesret ifade etmesine rağmen bahsi geçen kelimenin killet ifade eden cemî sâlim kipi ile gelmesini “killet ifade eden

⁵⁸⁴ Lokman, 31/27.

⁵⁸⁵ Kehf, 18/109.

kelimesi için denizler yetmiyorsa kesret ifade eden kelimesi için denizler nasıl kifayet eder” ifadesiyle telif etmektedir.⁵⁸⁶

kelimesinin yer aldığı aşağıdaki dört ayet ise Rasûlullah (s.a.v.) ve mü'minlerle ilgilidir. Ayetlerin manalarına bakılacak olursa bu kelimenin cemî kesre kipi ile gelmesi gerektiğine dair zihinlerde bir düşünce hâsıl olsa da, Zemahşerî'nin bu kelime için yaptığı yorum, bu kelimenin niçin killet ifade eden cemî sâlim kipi ile geldiğini ortaya koymaktadır. Şöyleki ilk ayette şayet Rasulullah (s.a.v.) sabrederse, kendisine Allah (c.c.)'ın yardımının ulaşacağı, ikinci ve dördüncü ayetlerde Kur'ân'ın tahrif edilemeyeceği, üçüncü ayette ise Allah (c.c.)'ın mü'minlere hem dünya hem de ahirette müjdeleri bulunduğu ve Allah (c.c.)'ın va'dinde en ufak bir değişme olmayacağı belirtilmektedir. Muhammed Emin el-Hudarî'ye göre Cenâb-ı Hak kelimesini kullanmakla ayetlerde va'dettiği şeylerde en ufak bir değişme olmayacağını bildirmiş ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in İslam ve Kur'ân hakkındaki endişelerine karşı Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ve mü'minlerin gönüllerine su serpmiştir.⁵⁸⁷

*Senden önce nice peygamberler yalancı sayıldılar da tekzib olunmaya ve her türlü eziyete uğratılmaya karşı sabrettiler. Nihayet kendilerine yardımımız gelip yetişti. Öyle ya, Allah'ın sabredenlere yardım **vâdini** değiştirebilecek hiçbir kuvvet yoktur. Nitekim o resullerin kıssalarından bazı bölümler sana ulaşmıştır.*⁵⁸⁸

*Rabbinin kelimesi, doğruluk ve adaletin ta kendisi olarak (bu kitapla) tamamlanmaktadır. O'nun **sözlerini** değiştirebilecek yoktur. O hakkıyla işitir ve bilir.*⁵⁸⁹

⁵⁸⁶ Zemahşerî, a.g.e., III, 508.

⁵⁸⁷ Muhammed Emin el-Hudarî, a.g.e., s. 156.

⁵⁸⁸ En'am, 6/34.

⁵⁸⁹ En'am, 6/115.

*Dünya hayatında da âhirette de müjde vardır onlara. Allah'ın **hükümlerinde** olsun, verdiği **sözlerde** olsun, asla değişiklik olmaz. İşte bu müjdeler en büyük mutluluktur.*⁵⁹⁰

*Sana vahyedilen Rabbinin kitabını oku. O'nun **sözlerini** değiştirecek güç yoktur ve Ondan başka sığınak bulman da mümkün değildir*⁵⁹¹

Gelen üç ayette ise Cenâb-ı Hakkın katından olan az bir kelimatına (emir, hüküm) uyulmasıyla bile mü'minlerin zafere ulaşacağı, hakkın üstün, batılın ise zelil olacağı, yine Cenâb-ı Allah (c.c.)'ın az bir dilemesi ile kâfirler istemese de hakkın açığa çıkacağı gerçeğini bu kelimeyle ifade etmiştir.

*Allah iki topluluktan birine sizi galip kılacağını vaad ettiğinde siz silahsız olan topluluğun (kervanın) sizin olmasını arzu ediyordunuz. Hâlbuki Allah ise, **emirleriyle** hakkı üstün kılmak ve şirkin kuvvetini yok ederek kâfirlerin ardını kesmek istiyordu ki*⁵⁹²

*Mücrimler hoşlanmasa da, Allah **sözleriyle** gerçeği ortaya çıkaracaktır.*⁵⁹³

Yoksa senin hakkında: "Allah adına yalan uydurdumu diyorlar? (Bunun gerçeikle hiçbir ilgisi olamaz. Zira buna ancak kalbi mühürlü bazı beyinsizler cür'et

⁵⁹⁰ Yunus, 10/64.

⁵⁹¹ Kehf, 18/27.

⁵⁹² Enfâl, 8/7.

⁵⁹³ Yunus, 10/82.

edebilir). *Hâlbuki Allah dilerse senin kalbini mühürler. Allah batılı imha eder, hakkı ise indirdiği kitapla kuvvetlendirir. Gerçekten O, kalplerin içinde ne varsa bilir.*⁵⁹⁴

Aşağıdaki Bakara Sûresi 37, 124 ve Tahrîm Sûresi 12. ayetlerde ise Allah (c.c.)'ın kelimâtının nicelik açısından değil nitelik açısından çokluğu vurgulandığı için kelimât ifadesi kullanılmıştır.

*Büyük pişmanlık duyan Âdem, Rabbinden birtakım **kelimeler** öğrenip onlara göre hareket etti. Rabbine yalvardı. Allah da tövbesini kabul etti. Zaten O tövbeyi kabul eder, merhameti boldur.*⁵⁹⁵

*Şunu da hatırla tutun ki: Bir vakit Rabbi İbrâhim'i birtakım **emirlerle** sınamıştı. O da onları hakkıyla yerine getirdiğinden Rabbi kendisine: "Seni insanlara önder (İmam) yapacağım." dedi. İbrâhim: "Ya Rabbî, neslimden de önderler çıkar!" deyince, Allah: "Zalimler ah dime (nübüvete) nail olamazlar." buyurdu.*⁵⁹⁶

*Bir de İmran'ın kızı Meryem'i misal getirir. Meryem, iffet ve namusunu korudu. Biz ona Ruhumuzdan üfledik. O da Rabbisinin **kelimelerini** ve kitaplarını tasdik etti ve gönülden itaat edenlerden oldu.*⁵⁹⁷

Farklı yorumlar yapılsa da genel görüşe göre Hz. Âdem (a.s.) hakkında kullanılan kelimât A'râf Sûresi 23. ayete işaret etmekte,⁵⁹⁸ İbrahim (a.s.) için kullanılan kelimât ise ateşe atılma, yakını Hz. Lut (a.s.)'un kavminin helak olması, oğlu İsmaili kurban etme gibi imtihanlara işaret etmektedir. Hz. Meryem hakkında

⁵⁹⁴ Şura, 42/24.

⁵⁹⁵ Bakara, 2/37.

⁵⁹⁶ Bakara, 2/124.

⁵⁹⁷ Tahrîm, 66/12.

⁵⁹⁸ Bkz. Elmalı, a.g.e., I, 278.

kullanılan kelimât ise Mâverdi'ye (ö. 50) göre Meryem Sûresi 19. ayeti ifade etmektedir.⁵⁹⁹ Görüldüğü üzere bu üç ayette kullanılan kelimât ifadesi nitelik itibariyle kesret ifade etse de nicelik itibariyle killet ifade etmektedir. Dolayısıyla bu kelime konumuna uygun düşmektedir.

Aşağıda ki A'râf Sûresi 158. ayette ise bu kelimenin kullanılması daha farklı bir amaca yöneliktir.

*De ki: "Ey insanlar! Ben sizin hepinize Allah tarafından gönderilen Peygamberim. O ki, göklerin ve yerin hâkimiyeti O'na aittir. O'ndan başka ilah yoktur. Hayatı veren de, ölümü yaratan da O'dur. Öyleyse siz de Allah'a ve O'nun bütün **kelimelerine** iman eden o ümmî Nebîye, o Resule inanın. Ona tâbi olun ki doğru yolu bulasınız."⁶⁰⁰*

Şöyle ki bu kelimenin kullanılması Rasulullah (s.a.v.)'in Allah (c.c.)'in en küçük bir emrine, hükmüne, iradesine bile gönülden, kayıtsız şartsız inandığını göstermektedir. Her ne kadar müfessirler ifadesini Allah (c.c.)'in gönderdiği peygamberleri, kitapları, hükümleri, icraatları veya İsa b. Meryem olarak yorumlasalar da⁶⁰¹ bütün bunlar ifade ettiğimiz görüşümüze ters düşmemektedir. Nitekim Nahl Sûresi 121. ayetteki (Allah (c.c.)'in az nimetine bile şükrederdi) şeklindeki ifade de Hz. İbrahim (a.s.)'in Allah (c.c.)'in küçük büyük her nimetine şükrettiğini göstermektedir. Dolayısıyla Rasûlullah (s.a.v.)'in Allah (c.c.)'in en küçük emrine bile gönülden itaat ettiğini göstermesi açısından cemî sâlim kipi ile gelen kelime konumuna tam muvafaktır diyebiliriz.

kelimesinin cemî kesre kipi ile şeklinde geldiği dört ayete gelince, kelime burada da konumuna tam muvafakat göstermektedir.

⁵⁹⁹ Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdi, en-Nüketü ve'l-'Uyûn Tefsîru Mâverdi, (thk. Abdülmaksut b. Abdirrahim), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, VI, 48.

⁶⁰⁰ A'râf, 7/158.

⁶⁰¹ Bkz. Zemahşerî, a.g.e., II, 157-158.

Yahudilerden bir kısmı, bazı **sözleri** aslı şeklinden ve mânasından saptırır, mesela: “İşittik”(ama isyan ettik), “işit” (hay işitmez olası!), ve râina derler. Bu sözleri, ağızlarını eğip bükerek güya vaziyeti kurtarmak ve dinle alay etmek için söylerler. Hâlbuki onlar sadece “İşittik ve itaat ettik”, “İşit!” unzurnâ (bizi de gözet), dese-lerdi kendileri için elbette daha hayırlı ve daha dürüst bir iş olurdu. Fakat Allah, in-kârları yüzünden onları rahmetinden kovdu. Artık onlar pek az iman ederler.⁶⁰²

İşte o Yahudileri, verdikleri kesin sözü bozduklarındandır ki lânetledik, on-ların kalplerini katılaştırdık. Böylece onlar **kelimeleri** yerlerinden oynatarak tahrif ederler. Kendilerine tebliğ edilen hususlardan pek çoğunu unuttular. Onların pek azı hariç olmak üzere, onlar tarafından devamlı olarak hainlik görürsün. Yine de sen on-ları affet, aldırma. Çünkü Allah iyilik edenleri sever.⁶⁰³

Ey Peygamber! Kalpleri iman etmediği halde ağızlarıyla “iman ettik.” di-yen münafıklarla, Yahudilerden kâfirlikte yarışanlar seni üzmesin. Zira onlar yalan-cılık etmek için dinlerler. Senin yanında olmayan bir grup hesabına casusluk için dinlerler. **Kelimeleri** konuldukları yerlerden çıkarıp tahrif ederler. “Size şu fetva ve-rilirse onu kabul edin, o verilmezse onu kabul etmektен geri durun” derler. Allah bi-rini şaşırtmak isterse, sen onun lehinde Allah’a karşı hiçbir şey yapamazsın.

⁶⁰² Nisa, 4/46.

⁶⁰³ Maide, 5/13.

*Onlar öyle kimselerdir ki Allah onların kalplerini arındırmak istememiştir. Onların hakkı dünyada rüsvaylık olduğu gibi, âhirette de müthiş bir cezadır.*⁶⁰⁴

*Kim izzet istiyorsa bilsin ki izzet tamamiyle Allah'ındır. Güzel ve temiz sözler O'na yükselir. Güzel ve makbul işi de Allah yükseltir. Kötü işleri gizlice tasarlayıp kuranlara şiddetli azap vardır. Onların kurdukları bütün tuzaklar mahvolur*⁶⁰⁵

Bu kelimenin yer aldığı üç ayet Yahudilerden bahsetmekte ve onların Allah (c.c.)'in kelamını nasıl tahrif ettiklerini anlatmaktadır. Yahudilerin ne kadar büyük bir cürmün içerisinde olduklarını ve Allah (c.c.)'in onlara gönderdiği kitapların çoğunluğunu tahrif ettiklerini bildirmek için bu kelime cemî kesre kipi ile kullanılmıştır. İfadesinin kullanıldığı son ayet olan Fâtır Sûresi 10. ayette ise bu kelimenin bütün güzel sözlerin Allah (c.c.)'in katında değer bulacağını anlatmak için geldiği son derece açıktır.

⁶⁰⁴ Maide, 5/41.

⁶⁰⁵ Fâtır, 35/10.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm, her bir ayetinin, her bir cümlesinin hatta her bir kelimesinin diğer ayetleriyle, cümleleriyle ya da kelimeleriyle yakın bir ilişki içerisinde olduğu, birinin diğerini açıkladığı veya açtığı mu'cîz ve mûciz bir kitaptır.

Kur'ân'ın sadece lafız ve kompozisyon özellikleri ve bunların manaya kattığı zenginlik açısından yapılacak bir tefsiri bile binlerce sayfa tutabilir. Çünkü Kur'ân'da her bir mana için bu manayı tam ve kusursuz ifade edecek kelime kullanılmıştır ve her bir kelimedeki her bir harfin, o kelimeye ve Kur'ân'a kattığı kendine has manaları vardır.

Kur'ân'ın; çok defa kelime ve tabirleri hem aslî manaları, hem de mecaz, istiare, teşbih, telmih sanatlarıyla kullandığı, gramatik yapıyı göz önünde bulundurduğu ve böylece pek çok manayı birden ifade ettiği görülmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in kullandığı kelime ve tabirlerle, ilimlerin, hayatın ve varlığın bütün alanlarına, bütün boyutlarına aynı anda ve bir arada bakması, sözün bütün kısımlarına ve hitabetin bütün tabakalarına hitap etmesi, O'nun ne kadar engin bir kitap olduğunu göstermektedir. Öyle ki İmam Süyûtî'nin bir ayette yüz yirmi edebi sanat tespit etmesi bu söylenenleri daha anlaşılır kılmaktadır.

Dilde önemli olan mana olduğu gibi Kur'ân'da da asıl olan manadır. Ancak mananın anlaşılabilmesi için de lafız ve gramer gibi Kur'ân'ın zâhirî yönünü oluşturan unsurlar da göz önünde bulundurulmak zorundadır. Zira Kur'ân'ın kabı, elbisesi veya cildi diyebileceğimiz zâhirî yönünü oluşturan kelime ve cümleler bilinmeden Kur'ân'ın manasına vâkıf olmak imkânsızdır. Aslında asırlarca Kur'ân'ın anlaşılması yönünde çok ciddi gayretler sarf etmiş milletimiz bu durumun farkındadır ve Kur'ân'ın hem zâhirî hem de bâtını ile ilgili binlerle ifade edebileceğimiz eserler te'lîf etmişlerdir. Elbette bu çabalar her türlü takdirin fevkindedir. Ancak Kur'ân'ın anlaşılmasına ciddi katkı sağlayacağını düşündüğümüz Kur'ân-ı Kerîm'deki aynı kökten gelen kelimelerin farklı çoğul kalıplarında kullanılmasının hikmetine ilişkin bir çalışmanın yapılmadığını da görmekteyiz. Kur'ân-ı Kerîm'in aynı kökten gelen kelimeleri farklı çoğul kalıplarında kullanmasının hikmeti göz önünde bulundurulmadan yapılacak meal ya da tefsir çalışmalarının eksik kalacağı kanaatindeyiz. Yine Kur'ân'ın bu çoğul kalıplarını kullanmasının hikmeti göz önünde bulundurulduğu takdirde, bu hikmetlerin

ibadetten ahlaka birçok fihhi istinbata me'haz olacağı da kaçınılmazdır. İfade ettiğimiz bu düşüncelerden dolayı tez konusu olarak “**Arap Dili ve Edebiyatı Açısından Kur’ân-ı Kerîm’de Çoğullar**” konulu tezi seçtik. Öncelikle çoğullar konusunu ele aldık ve ilk dönemden günümüze kadar Arap Grameri alanında telif edilmiş eserlerden istifade ile okuyucunun anlayacağı bir tarzda, çoğullar konusunu; sâlim çoğullar, kırık çoğullar gibi ana başlıklar altında, yine her bir ana başlığı da kendi alt başlıkları altında derli toplu olarak işledik.

İkinci olarak Arapçadaki çoğulların pek çok şekilde yapıldığını; “erkek” isimler için ayrı, “dişi” isimler için ayrı, “akılsız ve cansız” varlıklar için ayrı kural ve kalıpların olduğunu ve bu çoğul kalıplarının her birinin şekil, tür, biçim, mana gibi pek çok bakımdan diğerlerinden farklı anlam ve çağrışımlar ifade ettiğini ortaya koymaya çalıştık.

Üçüncü olarak, Arap Dilinin karakteristik yapısı içerisinde çoğul kalıplarının kendilerine ait bazı özelliklerinin olduğunu ve Kur’ân-ı Kerîm’in vermek istediği mesajını bu özellikleri göz önünde bulundurarak takdim ettiğini örnekleriyle ifade etmeye çalıştık. Yine Kur’ân-ı Kerîm dikkatlice incelendiğinde kullanılan kelimelerin harf sayısının fazlalığı ile meydana gelen mana zenginliklerinin olduğunu, bu kelimelerin içerisinde geçtiği ayetlerle ve ayetlerin yer aldığı sûrelerle hatta Kur’ân’ın bütünüyle ciddi anlamda irtibatlarının olduğunu göstermeye çalıştık. Bu bağlamda olmak üzere; kelimelerin Kur’ân’ın seçtiği çoğul kalıbıyla buldukları ayetlerde ya da sûrelerde yerine getirdiği görevi, aynı kelimenin bir başka kipteki çoğul kalıbının kesinlikle yerine getiremeyeceğini ortaya koymaya çalıştık.

Sonuç olarak; Arap dilinde çoğulların çok değişik şekillerde yer aldığını ve çoğulların Arap dilinin anlaşılmasında, dolayısıyla ilâhî mesajın doğru kavranmasında önemli bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz.

KARIŞIK İNDEKS

- A'râf Sûresi, 136, 148
Abdullah b. Abbas, 110
Abdullah b. Ebî İshâk, 5
Âl-i İmrân, 51, 54, 57, 60, 61, 62, 65, 66, 67, 68, 85, 86, 87, 89, 92, 96, 98, 102, 113, 130
Allah (c.c.), 103, 106, 115, 116, 117, 121, 122, 126, 129, 130, 131, 132, 137, 138, 139, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 150
Ankebût Sûresi, 139
Arabe, 2
Arap, II, III, IV, XIII, XIV, 2, 3, 4, 6, 22, 48, 71, 154, 156, 158, 160
Arap Dili, XIV, 5, 6
Arap olmayanlar, 4
Arapça, XIII, XIV, 1, 2, 3, 4, 7, 8, 154, 156
Araplar, 2, 4
Ashâb-ı Kehf, 109
Ashâb-ı Uhdûd, 131
Asur, 2
Avrupa, 2
ay, 23, 61, 81, 107, 108, 109
Bakara Sûresi, 1, 108, 136, 147
Basra, XIV, 6
bin, XIV, XV, 51, 89, 102
binâ, 3
Burûc Sûresi, 131
Cahiliye, 4
cemî, XIII, XIV, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 149, 150
cemî kesret, XIV, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 117, 118, 120, 124, 125, 128, 130, 132, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144
cemî killet, XIV, 48, 50, 51, 52, 61, 63, 67, 68, 69, 70, 71, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 110, 111, 112
Cemî killet, 26, 71, 88
cemî müennes sâlim, XIV, 9, 16, 18, 21, 52, 64, 66, 71, 134, 135, 136, 138, 140, 141, 142, 144
cemî müzekker sâlim, XIV, 9, 10, 11, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 60, 63, 65, 66, 67, 68, 70, 123, 124, 126, 128, 129, 130, 132
Cemî müzekker sâlime mülhak isimler, 14
Cemî teksîr, 25, 41, 48, 49, 71, 113, 123, 124, 134
cer, 10, 12, 14
Cübbâî, 1
çoğul, XIV, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 18, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 137, 160
deniz, 50, 89, 103, 104, 144
Ebû Amr b. Alâ, 114
Ebu Hayyan, 109
Ebu'l-Esved ed-Düelî, 5

ehl-i cubn, 102
 el-Cürcanî, 3
 elif-i maksûre, 12
 elif-i meksûra, 17
 elifi memdûde, 12
 elif-i memdûde, 17
 el-Kitâb, 5
 Elmalî, 116, 129, 141, 148, 155
 el-Muktadab, 5
 el-Müberred, 5
 Enfâl Sûresi, 115
 es-Sâbûnî, 102, 157
 Eş'arî, 1
 Ezher Üniversitesi, 138
 Fahrüddin Razî, 106
 Fatır Sûresi, 150
 Firavun, 78, 105
 Gırnâtî, 138, 155
 gramer, 3
 Gramer kaidesi, 109
 Günahkâr", "suçlu, 54
 Hadis, 6
 hakir görmek, 56, 124
 Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, 5
 Hâmî, 2
 harf sayısının fazlalığı, 48, 113, 160
 harfi sahih, 18, 26, 27, 31, 33, 37
 Hatîp el-İskâfî, 137
 hazinedar", "kapatan", "biriktiren, 54
 Hint, 2
 Hûd Sûresi, 124
 Hz. Âdem, 1, 148
 Hz. İbrahim, 125, 133, 149
 Hz. Lokman, 116
 Hz. Lût, 119, 148
 Hz. Meryem, 148
 Hz. Musa, 105, 139
 Hz. Nuh(a.s.), 124
 Hz. Ömer, 4
 Hz. Peygamber, 4
 Hz. Yusuf, 110, 111, 126, 141
 i'câzü'l-Kur'ân, XIII
 i'râb, 3, 4
 i'râbü'l-Kur'ân, XIII
 İbn Aşûr, 139
 İbn Atiyye, 111, 155
 İbn Cinnî, 1, 4, 5, 156
 İbn-i Manzûr, 121
 İbrahim Sûresi, 1
 İmam Kurtubi, 139
 İsa b. Meryem, 149
 İsa b. Ömer es-Sekafî, 5
 İslamiyetin kabulü, 4
 Ka'bî, 1
 Kehf Sûresi, 109
 kesret, 48, 101, 134, 141, 144, 145, 148
 killet, 48, 101, 103, 106, 134, 141, 145,
 148
 Kûfe Ekolü, XIV, 6
 Kûfeli dilciler, 7
 Kur'ân, II, IV, XIII, XIV, 1, 2, 3, 48, 50, 51,
 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61,
 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71,
 86, 94, 101, 103, 104, 106, 107, 108,
 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116,
 117, 118, 121, 122, 123, 124, 125, 126,
 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 136,
 139, 140, 142, 143, 144, 145, 156, 157,
 158, 160
 Kur'ân-ı Kerîm, XIII, XIV, 3, 48, 50, 51, 52,
 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62,
 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 101,
 103, 104, 107, 109, 111, 112, 113, 114,
 115, 117, 118, 122, 124, 125, 126, 128,
 129, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 140,
 142, 144, 160
 Lahn, 3
 Lahnü'l-Âvâm, 4

mastar-ı merre, 16
Mâverdî, 148, 157
Meryem Sûresi, 148
Muhammed Emin el-Hudârî, 138, 143,
145
Muhammed Emîn el-Hudârî, 138, 155
Muhammed Sûresi, 115
müennes, XIV, 9, 11, 15, 16, 17, 18, 19,
20, 21, 24, 25, 27, 42, 52, 64, 66, 71,
134, 135, 136, 138, 140, 141, 142, 144
Müfret, 10, 16
münteha'l-cümü', XIV
Münteha'l-Cümû', 41
Müzekker, 16, 25, 93, 123
nahiv, XIV, 3, 5, 6, 138
Nahiv, V, 3, 5, 155
Nahl Sûresi, 149
nasb, 10, 12, 14
nev'i, isim, 16
Nuh Sûresi, 139
raf, 10, 14, 52, 53, 55, 58, 75, 78, 94, 117
Rağıp el-İsfehânî, 131
rahim", "acıyan, 55
Rasûlullah (s.a.v.), 145, 149
Razi, 106
Saffetü't-Tefâsîr, 102, 157
Salmanasar, 2
Sâmî, 2
Seyyid Kutub, 125, 126, 156
sıfat, 16
Sîbeveyhî, 5
Sûriye, 2
Şaz, 6
Şuarâ Sûresi, 124
Taberî, 110, 119, 158
Tahrîm Sûresi, 147
te'nis, 11, 13, 14, 18, 21, 23
Tevbe Sûresi, 108, 109
Tîn Sûresi, 2
tanığı, 60
Ya'rub, 2
Yahudiler, 90
Yusuf Sûresi, 110
Zaid tâ, 16
Zemaşerî, 103, 104, 111, 121, 145, 149,
158
Zerkeşî, 48, 49, 141, 158
Zümer Sûresi, 143

BİBLİYOGRAFYA

Abbas Hasan, **en-Nahvu'l-Vâfi**, Kahire, ts.

Abdülbaki Muhammed Fuad, **el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1996/1417.

Abdulmesih Taberi **el-Halil**.

Ahmed emin, **Zuhâ'l-İslam**, Beyrut, 1993.

el-Âlûsî, Şihâbüddin, Muhammed b. Abdillâh el-Hüseynî, **Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'u'l-Mesânî**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1997.

Âsım Efendi Ahmet, **el-Okyanûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît**, İstanbul, 1887.

Attar, Ahmed Abdulgafur, **es-Sihâh ve Medârisü'l-Mu'cemâti'l-Arabiyye**, Mekke, 1990.

el-Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd, **Me'âlimü't-Tenzîl**, (thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cum'a, Süleyman Müslim), Dâru't-Taybe, 1997.

el-Beydâvi, Ömer b. Muhammed. **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, Dersâdet, İstanbul, ts.

el-Bikâ'î Ali b. Ebî Bekr, **Nazmü'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Âyâti ve's-Suver**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

el-Cevherî İsmail b. Hammâd, **es-Sihah Tâcü'l-Luğa ve Sihahu'l-Luğa**, Beyrut, 1956

Corci Zeydân, **Târîhu Adâbi'l-Luğati'l-Arabiyye**, Beyrut, ts.

el-Cumâhî İbn Selâm, **Tabakât fuhûl eş-Şu'arâ**, I, 12, (thk: Mahmud Muhammed Şakir) Kahire, 1974.

Cürcânî Seyyid Serif, **Kitabu't-Tarifât**, İstanbul, 1318.

Çelebi Muharrem, **Arapça'da Ezdâd Meselesi**, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İzmir, 1987.

Çetin M. Nihat, “**Arap Edebiyatı**” maddesi, T.D.V.İ.A., İstanbul, 1992.

Derveze, Muhammed İzzet, **et-Tefsîru'l-Hadîs**, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Kahire, 2000.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf, **el-Bahru'l-Muhît**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.

Ebu's-Su'ûd Muhammed b. Muhammed, **İrşâdü Akli's-Selîm İlâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Dâru'l-Mushaf, Beyrut, ts.

Fîruzâbâdî Muhammed b. Yakub, **Kâmûsu'l-Muhît**.

Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, **Kitâbü'l-'Ayn**, (thk. İbrahim Sâmirâî, Mehdî el-Mahzûmî)

Hüseyin Elmalı, Ömer Dumlu, **Ayet Ayet K. Kerim ve Türkçe Anlamı**, İ.İ.F.V. Yayınları, İzmir, 2003

el-Endülüsî Ebu Hayyân, **İrtişâfü'd-Darab**, (Thk. Receb Osman Muhammed), Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 1998.

el-Ensârî Cemâlüddin b. Hişâm, **Şerhu Kadri'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ**, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2005.

Eren Cüneyt, **Nahiv İlminin Tefsirle İlişkisi ve Birbirlerine Etkisi**, ISAV, İstanbul, 14-15 Ekim 2000.

Ergin Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul, 1962.

Ergin, Mehmet Cevat, **el-Ukberî ve el-Lubâb fî İleli'l-Binâi ve i'râbi**, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya, 2002.

el-Ezherî Muhammed b. Ahmed, **Tehzîbü'l-Luğa** (thk. Muhammed Ali en-Neccâr), Mısır, 1964.

el-Gırnâtî Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed , **Melâkü't-Te'vîl'l-Kâtî'i bi Zeveyi'l-İlhâdi ve't-Ta'dîl fî Tescîhi'l-Müteşâbihi'l-Lafzi fî Âyi't-Tenzîl**, (thk. Saîd Fellâh), Beyrut, 1983.

el-Hudarî, Muhammed Emîn, **el-İ'câzü'l-Beyân fî Siyağî'l-Elfâz**, Matbaatü'l-İslâmiyye, Kahire, 1993.

İbn Akîl Bahaüddîn Abdullah el-Akîlî, **Şerhu İbn'i-Akîl**, Kahire, 1967.

..... **Şerhubn-ü Mâlik Alâ Elfiyeti İbn Mâlik**, (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd), Dimeşk, 1985

İbn Âşûr, Muhammed Tahir, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, Dâru's-Suhnûn, Tunus, ts.

İbn Atiyye, Abdurrahman b. Temâm, **el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi'l-Azîz**, Dârubn-ü Hazm, Beyrut, 2002.

İbn Cinnî Ebu'l-Fadl Osman, **el-Hasâis**, Mısır, 1952; thk: Muhammed Ali en-Neccâr, Mısır, 1956.

İbn Hişâm Ahmed b. Abdullah, **Şerhu Şüzûri'z-Zehab fî Ma'rifeti Kelâmi'l-Arab**, (Abdülğanî ed-Dakar), Dimeşk, 1984.

İbn Kesîr İmâdü'd-Dîn Ebü'l-Fidâ İsmâil, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1969.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm**, (thk. Muhammed İbrahim, Ahmed Âşur, Abdülaziz Ğanem), İstanbul, 1992.

İbn Manzûr Cemalüddin b. Muhammed, **Lisânu'l-Arab**, Beyrut, 1990.

İbn Nedîm, **el-Fihrist**, Beyrut, 1874.

İbn Ye'îş Muvaffaku'd-Dîn, **Şerhü'l-Mufassal**, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, ts.

İbni Fâris, **Mu'cemü Mekâyisi'l-Luĝa**, (thk. Abdusselam Muhammed Harun), Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1991.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemalüddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed **Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr**, (thk. Muhammed b. Abdurrahman Abdullah) Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1987.

İbnü'l-Enbârî Kemâlüddin Abdurrahman, **Nüşâtü'l-Lübba fî Tabakâti'l-Udebâ**, Kahire, ts.

İbnü's-Serrâc Ebu Bekr Muhammed b. Sehl, **el-Usûl fi'n-Nahv**, (thk. Dr. Abdülhüseyn el-Fetalî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1996.

İlse Lichtenstadter. İ.A., İstanbul, 1988.

el-İskâfî, Ebü Abdullah Muhammed b. Abdullah **Dürrü't-Tenzîl ve't-Te'vîl fî Beyâni'l-Ayâti'l-Müteşâbihât fî Kitâbillâhi'l-Azîz**, Dâru'l-Âfâkı'l-Cedîde, Beyrut, 1977.

el-İstirâbâzî Radiyyüddîn, **Şerhu'r-Râzî Ale'l-Kâfiye**, (thk. Yusuf Hasan Ömer), ty., 1978.

Kal'acı Muhammed Revvâs, **Kur'ân'ın Dili, Arab'ın Seçilmiş Dili, Dilin Menşei Meselesi**, Cüneyt Eren, İstanbul, 2009.

Karadavut Ahmet, **Arap Dilinde Lahnin Doğuşu**, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya, 1997.

Kutub Seyyid , **Fî Zilâli'l-Kur'ân**, Dâru'l-Arabiyye, Beyrut, ts.

Küçükkalay Hüseyin, **Kur'ân Dili Arapça**, Konya, 1969.

el-Kurtûbî Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber, **Behcetü'l-Mecâlis ve Ensü'l-Mecâlis ve Şahsü'z-Zâhin ve'l-Hâcis**, Thk: Muhammed Mursi el-Hülî, Kahire, ts.

el-Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî **el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân**, Daru'l-Kutubü'l-Mısriyye, Kahire, 1960.

el-Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî **el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.

el-Mâverdî, Ali b. Muhammed b. Habîb **en-Nüketü ve'l-'Uyûn Tefsîru Mâverdî**, (thk. Abdülmaksut b. Abdirrahim), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.

en-Nesefî, Ebü'l-Berekât **Medârikü't-Tenzîl ve Hakâikü't-Te'vîl**, Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, Beyrut, ts.

en-Neysâbü'rî, Nizamüddin el-Hasen b. Muhammed b. Hüseyin, **Garîbü'l-Kur'ân ve Rekâibü'l-Furkân**, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdehu, Mısır, 1970.

Ni'me Fuad **Mulahhasu Kavâ'idi'l-Luğati'l-Arabiyye**, Kahire, ts.

er-Râzî Muhammed Fahrüddin, **Mefâtihu'l-Gayb**, Beyrut, 1990.

er-Râzî Muhammed b. Ebîbekir b. Abdilkadir, **Muhtâru's-Sihah**, (thk. Mahmut Hatır), Beyrut, 1995.

es-Sâbûnî, Muhammed Ali, **Saffetü't-Tefâsîr**, Dâru's-Sâbûnî, Kahire, 1997.

Sâmirâî Fazıl, **Me'âni'l-Ebniyeti fi'l-'Arabiyye**, Câmi'atü Bağdâd, Bağdat, 1981.

es-Semerkindî, Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, **Bahru'l-'Ulûm**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

es-Suyûtî Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebîbekir, **el-Muzhir fi 'Ulûmi'l-Luğati ve Envâ'ihâ**, Beyrut, 1986.

....., - **el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, ty., 1978.

....., - **Kitâbü Hem'i'l-Hevâmi'i Şerhu Cem'i'l-Cevâmi'i fi İlmi'l-Arabiyyeti**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.

es-Süyûtî, Celâlüddîn, el-Mahallî Celâlüddîn, **Tefsîrü'l-Celâleyn**, Matbaatü'l-İstikâme, Kahire, ts.

Şertunî Reşit, **Mebâdiü'l-Arabiyye**, ty., ts.

Şeyh Zâde Muhammed b. Muhyiddin, **Hâşiyetü Şeyh Zâde ‘Ale’l-Beydâvî**, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabiyye, Beyrut, ts.

eş-Şevkânî Ali b. Muhammed, **Fethu’l-Kadîr**, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, ts.

eş-Şeyh Ahmed Rida, **Mevsûatun Lügaviyyetun Hâdisetun**, Dâru’l-Mektebeti’l-Hayat, Beyrut, 1960.

et-Taberî Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr , **Câmi’u’l-Beyân fî Te’vîli’l-Kur’ân**, (thk. Hânî Hâc, İmâd Zeki el-Bârûdî, Hayri Said), el-Mektebetü’t-Tevfikiyye, Kahire, 2004.

Tarabay Adma, **Mu’cemu’l-Cumû’i fî’l-Luğati’l-Arabiyye**, Mektebetü Lübnan, Beyrut 2003.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, **Arap Maddesi**.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kur’ân Dili**, Azîm Dağıtım, İstanbul, ts.

Yıldırım Suat, **K. Kerim ve Açıklamalı Meali**, Işık Yayınları, İzmir, 2003

ez-Zebîdî Muhammed b. Abdurrezzâk el-Hüseynî, **Tâcu’l-Arûs Min Cevâhiri’l-Kâmûs**, Beyrut, 1306.

ez-Zemahşerî, Ebü’l-Kâsım Muhammed b. Amr b. Ahmed, **Keşşâf an-Hakâiki’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-Ekâvîl fî vücûhi’t-Te’vîl**, (thk. Abdurrezzâk el-Mehdî), Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabiyye, Beyrut, ts.

ez-Zerkânî, Muhammed Abdülazîm, **Menâhilü’l-‘İrfân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân**, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1996.

ez-Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah, **el-Burhân fî ‘Ulûmu’l-Kur’ân**, (thk. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrahim), Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1972.

Zihni Efendi Mehmed, **el-Müntehab fî Kavâ’idi’s-Sarf**, İstanbul, 1303.